

De Kracht van Samen

Een evaluatieonderzoek naar de programma's
Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities

Inhoud

Samenvatting ‘De Kracht van Samen’	3	5.5. Conclusie: effecten sociale verbanden	60
		5.6. Effecten op buurniveau	60
		5.7. Conclusie: effecten op buurniveau	64
		5.8. Overzicht van effecten: overeenkomsten en verschillen	65
		5.9. Conclusie: effecten en impact	66
1 Inleiding	10	6 Duurzaamheid	67
1.1. Programma’s Van Buurten naar Communities en Sterke Buurtverbinders	10	6.1. Inleiding	67
1.2. Overeenkomsten en verschillen tussen de aanpak van de programma’s	13	6.2. Horizontale sociale structuren en verticale beleidsstructuren	67
1.3. Over dit evaluatieonderzoek	13	6.3. Bruggen bouwen tussen verticale en horizontale structuren	70
1.4. Opzet van de rapportage	16	6.4. Vergelijking van beide programma’s: borging en duurzame verankering	71
		6.5. Conclusie: duurzaamheid	73
2 Methodologie	17	7 Reflectie op de onderzoeksresultaten: internationale literatuurstudie	74
2.1. Conceptueel model en onderzoeksvragen	17	7.1. Inleiding	74
2.2. Onderzoeksaanpak: onderscheid tussen programma-brede aanpak en aanpak voor twaalf focusbuurten	20	7.2. Gemeenschapsgerichte aanpak	74
2.3. Relevantie onderzoek	23	7.3. Omgevingsfactoren	76
		7.4. Effecten en impact	78
3 De buurten in beeld	25	7.5. Duurzaamheid	80
3.1. Inleiding	25	8 Reflectie op de onderzoeksresultaten: experts	82
3.2. Kenmerken van de community builders	25	8.1. Over de democratische rol van gemeenschapsgericht werken: een reflectie op het onderzoek De Kracht van Samen door Marcel Spierts	82
3.3. Doelgroep van de aanpak	27	8.2. Gemeenschapontwikkeling en sociale kwaliteit: een reflectie op het onderzoek De Kracht van Samen door Lisbeth Verharen	83
3.4. Samenwerkingspartners van de community builders	28	8.3. Building Sustainability through enhancement of the ABCD principles: reflectie op het onderzoek De Kracht van Samen door internationaal expert Sarah Ward	85
3.5. Belangrijkste thema’s: vitaliteit van de focusbuurten	29	9 Beschouwing en aanbevelingen	87
		9.1. Inleiding	87
4 Gemeenschapsgerichte aanpakken van de community builders en buurtverbinders	33	9.2. Beschouwing	87
4.1. Inleiding	33	9.3. Aanbevelingen	90
4.2. ABCD-ruggengraat	33	9.4. Dankwoord	95
4.3. Conclusie: aanpakken ABCD-ruggengraat	42	Bijlage 1 Literatuurlijst	97
4.4. Omgevingsfactoren	43	Bijlage 2 Onderzoeksaanpak	103
4.5. Conclusie: omgevingsfactoren	48	Bijlage 3 Samenwerking met experts en implementatiecommissie	109
5 Verandering: effecten en impact van de gemeenschapsgerichte aanpakken	49		
5.1. Inleiding	49		
5.2. Individuele effecten	50		
5.3. Conclusie: individuele effecten	54		
5.4. Effecten op sociale verbanden	55		

Samenvatting 'De Kracht van Samen'

De belangstelling voor gemeenschappen is de afgelopen jaren sterk toegenomen in Nederland. Vanuit zowel beleid als praktijk groeit het idee dat gemeenschapskracht nodig is om maatschappelijke vraagstukken, zoals polarisatie en sociale ongelijkheid, het hoofd te bieden. Sterke gemeenschappen versterken de lokale democratie en de sociale basis. Vanuit bewoners zelf is er ook behoefte aan meer regie over hun leefomgeving.

Vanaf juni 2023 tot en met december 2025 deden het Verwey-Jonker Instituut en het lectoraat Versterken van Sociale Kwaliteit van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) onderzoek naar gemeenschapsgerichte aanpakken. Hoe dragen deze aanpakken bij aan het versterken van gemeenschappen in buurten?

Het Oranje Fonds en LSA Bewoners zijn in 2023 de programma's Sterke Buurtverbinders (2023-2026) en Van Buurten naar Communities (2023-2025 met ondersteuning van het VSBfonds) gestart met 33 deelnemende buurten. De ABCD-benadering (Asset-Based Community Development) vormt een belangrijke basis voor de gemeenschapsgerichte aanpakken van beide programma's. Het Verwey-Jonker Instituut en de HAN hebben in opdracht van het Oranje Fonds in 33 buurten het onderzoek uitgevoerd met vragenlijsten. In twaalf focusbuurten deden we verdiepend onderzoek aan de hand van wijkwaardenkaarten, groepsgesprekken en diepte-interviews.

De centrale vraag in dit evaluatieonderzoek luidt als volgt:

Wat is de bijdrage van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken aan vitale gemeenschappen in de periode 2023-2025?

De deelvragen in dit onderzoek bestaan uit drie clusters:

- 1. Aanpak:** op welke wijze wordt er in de praktijk vormgegeven aan de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken? Hoe beïnvloeden omgevingsfactoren deze werkwijze?
- 2. Verandering:** wat zijn de belangrijkste effecten op het niveau van individuele bewoners en buurtverbinders en op het niveau van sociale verbanden? Wat is de impact op buurtniveau?
- 3. Duurzaamheid:** wat zijn de belangrijkste factoren waardoor de aanpak wordt verduurzaamd?

De centrale begrippen die in dit onderzoeksrapport doorlopend worden gebruikt, zijn ter verduidelijking opgenomen en gedefinieerd in het [begrippenkader](#).

1. **Aanpak: hoe werken community builders en buurtverbinders aan vitale gemeenschappen?**

De kern van beide programma's komt sterk overeen, elk met duidelijke accentverschillen. In het programma Sterke Buurtverbinders ligt de focus op het werken met een leer- en ontwikkelprogramma voor buurtverbinders. Binnen dit programma is er aandacht voor de ABCD-benadering en is er ook ruimte voor andere manieren van werken, waardoor de buurtverbinders-aanpakken erg verschillend zijn. In het programma Van Buurten naar Communities staat de rol van community builders centraal. Zij zijn veelal in dienst bij een welzijnsorganisatie en soms werkzaam als zelfstandige. Gedurende het programma worden zij getraind in het werken vanuit de ABCD-benadering.

De ABCD-ruggengraat

De ABCD-benadering is gebaseerd op vijf principes die de ruggengraat vormen van de benadering. Op basis van het onderzoek lichten we de gevonden resultaten over gemeenschapsgerichte aanpakken toe, per principe van de ABCD-ruggengraat.

- **Bewoners in de lead.** De community builders benoemen het balanceren tussen niet overnemen, faciliteren, loslaten, tijdelijk ondersteunen en weer loslaten. Vertrouwen in de community builder is een randvoorwaarde om netwerken van diverse bewoners en professionals met elkaar te verbinden. Bouwen aan vertrouwen vraagt tijd. De omstandigheden van een buurt, zijn medebepalend voor de manier waarop aan dit principe invulling wordt gegeven. Denk daarbij aan de aanwezigheid van een overlegorgaan, plekken waar bewoners eigen regie hebben, de mate van betrokkenheid van bewoners bij hun buurt, maar ook de eerdere ervaringen met inspraak.
- **Focus op relaties.** Relaties vormen een waarde op zich en zijn een middel om samen te werken aan veranderingen in een buurt. In sommige buurten bestaan al sterke onderlinge relaties; in andere zijn die nog schaars. Community builders geven op verschillende manieren invulling aan dit principe. In de eerste plaats is dit tijd nemen voor warm contact en oprecht luisteren naar verhalen uit de buurt. Een volgende stap is het bijeenbrengen en verbinden van verschillende bewoners. Deze verbindingen starten vanuit een open, laagdrempelig gesprek en gelijkwaardigheid tussen bewoners en de community builder.

“ Vaak vanuit spontane situaties (...) ontstaan gesprekken, ontstaan vertrouwensbanden die leiden tot meer. Soms omdat mensen vaker terugkomen of iemand meebrengen, of durven meedoen aan activiteiten tot dat ze zelf iets nieuws organiseren.” (community builder)

De focus op relaties bestaat bovendien niet alleen uit het samenbrengen van belanghebbers, maar vraagt ook onderhoud van deze relaties. Hierbij gaat het soms ook om het oplossen van onderlinge spanningen en schurende belangen.

- **Focus op 'what's strong'.** Assets worden op verschillende manieren in kaart gebracht zodat de buurt hier zicht op krijgt. De focus ligt daarbij grotendeels op de talenten van bewoners. Er zijn minder voorbeelden van het in kaart brengen van plekken of hulpbronnen. Het verkennen van talenten en krachten, deze met elkaar verbinden, waar nodig ondersteunen en het zichtbaar maken van de opbrengsten vormen belangrijke stappen in het proces van versterken van gemeenschappen. Daarbij ligt de nadruk op wat er wel is: dat leidt tot enthousiasme, creativiteit en betrokkenheid van bewoners. Dit zorgt voor een sfeer waarin mensen zich welkom voelen, willen meedoen en trots zijn op hun buurt.

“ Als mensen in hun kracht staan is er veel moois mogelijk, de uitkomst helemaal loslaten, er volgt vanzelf een mooie uitkomst als mensen in hun kracht staan. En vaak nog veel beter dan je van tevoren kunt bedenken. Ik zie het dan wel als mijn taak om in de gaten te houden dat wat er beloofd is aan de opdracht- of subsidiegever ook wordt geleverd, of in overleg besloten wordt om af te wijken als dat in het proces naar voren komt. Ik zie dit inmiddels als een leuk en uitdagend spanningsveld.” (community builder)

- **Bouwen van binnenuit.** Bij deze bouwsteen zijn voorbeelden genoemd die gaan over het aansluiten bij dat wat er al is in de buurt, zoals bestaande netwerken, initiatieven of ontmoetingsplekken. Ook zetten community builders actief in op het verkennen van de krachten van de buurt. Het actief aansluiten bij de cultuur van de buurt werkt in sommige buurten versterkend, waardoor bewoners zich trots voelen. Sloop en nieuwbouw op grote schaal en het wegvallen van voorzieningen en professionele inzet van andere partijen zetten deze bouwsteen onder druk.
- **Iedereen is welkom.** Het principe ‘iedereen is welkom’ wordt door zowel projectleiders als community builders als belangrijk normatief kompas benoemd in het versterken van gemeenschappen. Elkaar leren kennen helpt hierbij om ‘onbekend maakt onbemind’ tegen te gaan.

“ En qua diversiteit in culturen is het wel belangrijk om hier bewust op in te zetten, als je het op z’n beloop laat heb je vooral witte hoogopgeleide mensen om je heen, merk ik. Daar is niks mis mee, want ze zijn allemaal even open en begaan - maar je wil juist de mix. In ons team letten we daar nu op, ook in hoe en waar we werven. Het kost wel veel aandacht en tijd.” (community builder)

Tegelijk zien we een aantal dilemma’s rondom dit thema. Bestaande gemeenschappen sluiten soms onbewust mensen uit, of bewoners hebben drempelvrees om zich aan te sluiten. Iedereen is welkom staat soms op gespannen voet met activiteiten die voor bepaalde groepen bewoners (bijvoorbeeld jonge moeders) of bepaalde gemeenschappen (op basis van culturele achtergrond) georganiseerd worden. Er lijkt sprake van handelingsverlegenheid bij zowel projectleiders als community builders over het inclusief vormgeven van activiteiten. De voorbeelden van activiteiten richten zich vaak op culturele diversiteit, maar andere vormen van diversiteit lijken onderbelicht, zoals op basis van leeftijd, sociale klasse, beperking of seksuele geaardheid.

Omgevingsfactoren

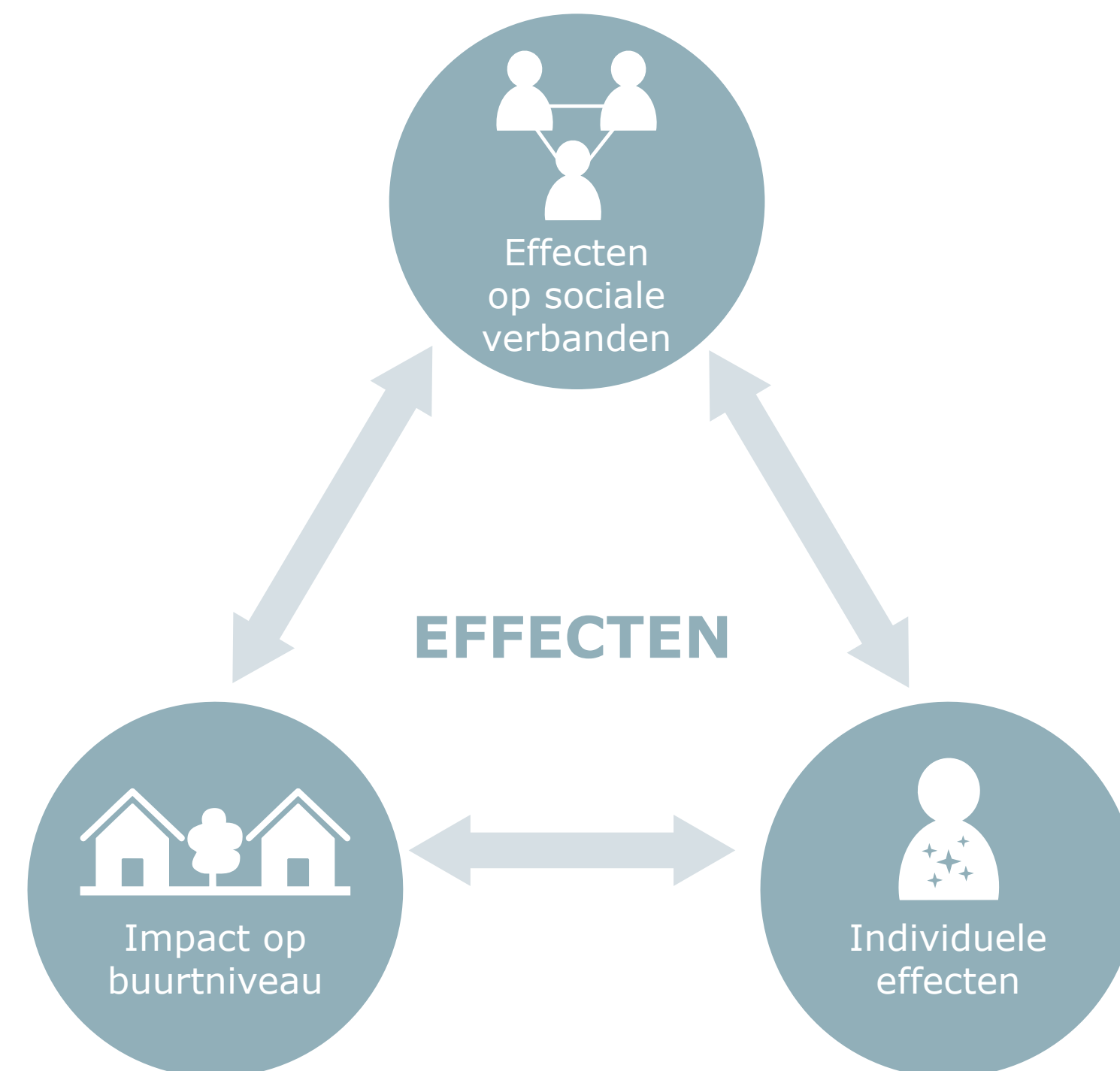

Vijf typen omgevingsfactoren beïnvloeden de gemeenschapsgerichte aanpakken en kunnen zowel belemmerend als bevorderend werken.

- **Bestuurlijke omgevingsfactoren:** zoals de gemeentelijke visie en het beleid rond gemeenschapsontwikkeling inclusief thema’s zoals financiering, verantwoording, procedures en regelgeving die ruimte kunnen geven (of juist beperken) voor bewonersregie en bewonersinitiatieven.
- **Relationale omgevingsfactoren:** (de kwaliteit van) samenwerking en betrokkenheid tussen bewoners en betrokken professionals en organisaties; en de samenwerking tussen professionele organisaties onderling (bijv. gemeente, welzijn, woningcorporaties, zorg). Denk hierbij ook aan factoren zoals gedeelde visie, nabijheid en informele lijnen die de samenwerking makkelijker maken.
- **Professionele omgevingsfactoren:** de beschikbare professionele capaciteit (tijd/uren) en de competenties en vaardigheden van betrokken professionals om gemeenschapsgericht te werken (en daarin te leren en ontwikkelen).
- **Maatschappelijke omgevingsfactoren:** kenmerken van bestaande gemeenschappen en de achtergrond van bewoners (zoals sociaaleconomische positie, culturele diversiteit) inclusief de aanwezigheid en dynamiek van (in)formele bewonersnetwerken.
- **Fysieke omgevingsfactoren:** de ruimtelijke en materiële kenmerken van een buurt of dorp zoals voorzieningen en ontmoetingsplekken, de inrichting van de publieke ruimte en het woningtype/woningvoorraad (en de daarmee samenhangende toegankelijkheid en gebruik).

Deze vijf typen factoren beïnvloeden elkaar voortdurend en vormen in de praktijk een dynamisch geheel. Bestuurlijke keuzes, zoals visie, beleid en het beschikbaar stellen van middelen, werken direct door in professionele capaciteit en in de ruimte die professionals en bewoners ervaren om gemeenschapsontwikkeling vorm te geven. Relationale factoren (samenwerking en vertrouwen tussen bewoners, professionals en organisaties) vaak samen met maatschappelijke kenmerken van de buurt, terwijl fysieke contexten (zoals voorzieningen, inrichting openbare ruimte) ontmoeting en samenwerking kunnen versterken of juist onder druk zetten.

De analyse maakt daarmee duidelijk dat gemeenschappen worden versterkt binnen een complexe samenhang van omstandigheden op verschillende niveaus. In een deel van de buurten zien we een stapeling van belemmerende factoren en juist wanneer er sprake is van 'multi-problematiek' vraagt dit om een gedifferentieerde en context-gevoelige aanpak. Dat raakt niet alleen de rol en handelingsruimte van community builders en buurtverbinders, maar ook een gemeenschapsgerichte aanpak van alle betrokken (buurt)professionals en de gemeente. Succesvol werken aan vitale gemeenschappen vraagt in deze situaties om een integrale benadering waarin expliciet rekening wordt gehouden met de onderlinge verwevenheid en stapeling van omgevingsfactoren.

2. Effecten en impact: wat zien we veranderen in de gemeenschappen?

De gemeenschapsgerichte aanpakken laten in korte tijd veranderingen zien op drie niveaus: bij individuele bewoners, buurtverbinders, en community builders binnen sociale verbanden en op het niveau van de buurt als geheel. De veranderingen zijn het resultaat van de opeenstapeling en samenspel van ontmoetingen, samenwerking, betrokkenheid en fysieke verbeteringen in de leef-omgeving. De mate waarin effecten zichtbaar worden, verschilt per buurt en hangt sterk samen met de lokale context en omgevingsfactoren. In de woorden van de ABCD-benadering: 'van het één komt het ander'.

Individuele effecten: meer zelfvertrouwen, participatie en welzijn

Op individueel niveau is de verandering vaak het eerst zichtbaar. Bewoners ervaren meer zelfvertrouwen, eigenwaarde en zingeving. Ze voelen zich vaker gezien en durven actiever mee te doen in hun buurt. Buurtverbinders en community builders ontwikkelen nieuwe vaardigheden, ervaren meer regie in hun rol en functioneren sterker in het netwerk. Ook professionals geven aan dat hun werkwijze verandert: ze werken vaker vanuit gelijkwaardigheid en sluiten beter aan bij de leefwereld van bewoners. Deze individuele veranderingen dragen bij aan welzijn. Sommige bewoners geven aan minder eenzaam te zijn, meer structuur te ervaren of steun te ontvangen en te bieden. De mate waarin deze effecten optreden verschilt per buurt en blijft kwetsbaar wanneer activiteiten wegvallen of de sociale basis nog broos is. Concrete voorbeelden op individueel niveau:

- Een bewoner die dankzij een wekelijks theemoment weer naar buiten durft, nieuwe contacten opbouwt en daardoor minder eenzaamheid ervaart.
- Buurtverbinders die nieuwe vaardigheden opdoen, zoals het schrijven van buurtbudgetaanvragen, het leiden van bewonersgesprekken of het presenteren van een buurtplan aan de gemeente.

Effecten op sociale verbanden: sterkere en meer wederkerige relaties tussen bewoners

Op het niveau van sociale verbanden is in alle focusbuurten sprake van toegenomen onderling contact. Bewoners kennen elkaar beter, zoeken elkaar actiever op en bouwen nieuwe sociale netwerken. In ongeveer de helft van de focusbuurten groeit ook het onderlinge en institutionele vertrouwen. Dit hangt samen met de zichtbare aanwezigheid van community builders, continuïteit in contact en de ervaring dat professionals daadwerkelijk luisteren en handelen. Het versterken van relaties binnen bestaande groepen (bonding) gaat meestal relatief makkelijker. De verbinding tussen groepen (bridging) groeit trager en blijft in meerdere buurten beperkt. De stap naar kortere lijnen met instituties (linking) ontstaat vooral in buurten waar bewonersregie en bestuurlijke openheid elkaar versterken. Juist deze typen sociale effecten blijven kwetsbaar. Ook op

inclusie zijn de resultaten gemengd. In verschillende buurten ontstaat meer diversiteit en binnen activiteiten en netwerken. Culturele diversiteit lijkt het meest zichtbaar en andere verschillen (bijv. leeftijd, sociaaleconomische verschillen) blijven vaak onderbelicht. De resultaten tonen aan dat er gewerkt wordt aan inclusie maar dat nog niet alle groepen consequent worden bereikt en betrokken. Concrete voorbeelden hiervan zijn:

- Toename van contact: in meerdere buurten is een vaste groep bewoners ontstaan die elkaar regelmatig ontmoet bij laagdrempelige activiteiten. Zo werd in een buurt een groep eenzame bewoners zichtbaar die door wekelijkse bijeenkomsten stap voor stap onderdeel werd van een netwerk.
- Informele steunstructuren tussen bewoners: in meerdere buurten helpen bewoners elkaar nu met praktische zaken zoals vervoer naar ziekenhuis, klusjes, koken of planten water geven.

Impact op buurtniveau: leefbaarheid, voorzieningen, bewonersregie en buurtgevoel

Op buurtniveau worden effecten zichtbaar in de fysieke leefomgeving, de aanwezigheid van voorzieningen en ontmoetingsplekken, de manier waarop bewoners invloed uitoefenen op de buurt en hoe instituties met bewoners samenwerken. In het merendeel van de buurten zijn fysieke verbeteringen behaald, zoals vergroening, schonere straten en nieuwe of beter gebruikte ontmoetingsplekken. Deze plekken hebben aantoonbare invloed op de ontwikkeling van de buurt: waar ontmoetingsplekken ontbreken, komt gemeenschapsvorming minder vanzelf op gang. Sociale cohesie vertaalt zich op dit niveau in meer zichtbaarheid en gebruik van buurtplekken, en in het ontstaan van een gedeeld buurtgevoel. Bewonersregie groeit eveneens, onder andere via wijkraden, bewonersacties en betrokkenheid bij besluitvorming. Tegelijk blijft brede bewonersregie nog beperkt: vaak neemt een kleine groep actieve bewoners de meeste rollen op zich. Concrete voorbeelden op buurtniveau:

- In een buurt hebben bewoners gezamenlijk boomspiegels vergroend en onderhouden, waardoor straten zichtbaar groener en verzorgder zijn en bewoners de buurt als prettiger ervaren.
- In een andere buurt hebben bewoners samen muurschilderingen ontworpen die de geschiedenis en identiteit van hun buurt zichtbaar maken en bijdragen aan een herkenbare, positieve buurtuitstraling waardoor sommige bewoners meer trots zijn op hun eigen buurt.

Alles bij elkaar laten de resultaten zien dat de aanpakken een duidelijke basis hebben gelegd voor sterkere gemeenschappen. Bewoners voelen zich individueel krachtiger, sociale relaties zijn hechter geworden en buurten als geheel profiteren van verbeterde leefbaarheid en nieuwe plekken voor ontmoeting. Tegelijkertijd tonen de resultaten van het onderzoek dat niet alle effecten even snel of breed ontstaan. Inclusie, verbinding tussen verschillende groepen, bredere bewonersregie en structurele borging blijven kwetsbaar en vragen om langdurige aandacht. De beweging naar vitale gemeenschappen is duidelijk op gang gezet, maar verdere verdieping en verbreding blijft nodig om impact duurzaam te maken.

3. Duurzaamheid: hoe kunnen we de effecten en impact in vitale gemeenschappen vergroten en verduurzamen?

De resultaten over duurzaamheid laten zien dat verduurzaming niet vanzelf volgt uit een sterke start. Het gaat niet alleen om het voortzetten van activiteiten, maar vooral om het verankeren van werkwijzen, relaties en structuren in de buurt en in beleid. In veel buurten zijn in relatief korte tijd horizontale sociale structuren gegroeid: bewonersnetwerken, buurtverbinders en ontmoetingsplekken die bijdragen aan sociale cohesie, onderlinge steun en eigenaarschap. Voorbeelden zoals de Helios-flats in Hoogeveen, waar nieuwe ontmoetingsplekken het contact tussen bewoners versterken en bij buurten waar kon worden voortgebouwd op een bestaande traditie van zelfsturing, laten zien dat gemeenschapsontwikkeling kan groeien wanneer er ruimte is voor continuïteit.

Toch is deze horizontale kracht zonder steun van verticale structuren kwetsbaar. Gemeenten, organisaties en fondsen werken vaak met korte beleidscycli en projectmatige financiering, terwijl gemeenschapsontwikkeling juist tijd nodig heeft. Er zijn duidelijke opbrengsten zoals meer contact tussen bewoners, een toename van activiteiten, groei van organisatiekracht en lerend vermogen. Maar sommige effecten zijn niet vanzelfsprekend duurzaam. Verbinding tussen verschillende groepen en tussen bewoners en organisaties ontstaan niet automatisch. Ook inclusie is een aandachtspunt. Uit het onderzoek komt naar voren dat culturele diversiteit meer aandacht krijgt dan andere vormen van diversiteit, zoals leeftijd, beperking en sociaaleconomische positie. Ook de gelijkwaardigheid tussen bewoners en professionals blijven een uitdaging en vragen voortdurend aandacht. Deze lacunes zijn niet alleen aandachtspunten, maar ook een risico voor borging. Zonder brede inclusie en structurele verbindingen blijft gemeenschapsontwikkeling vooral binnen bestaande kringen circuleren. Juist daarom benadrukt dit rapport het belang van een langetermijnperspectief waarin gemeenschappen de ruimte krijgen om duurzaam te groeien, te leren en te verbinden.

4. Aanbevelingen: wat vraagt dit voor de toekomst?

Gemeenschapsontwikkeling is geen rechte lijn, maar een kronkelig pad vol ontmoetingen, verwachtingen en ook frictie. De praktijk in beide programma's laten een rijk pallet zien van manieren waarop community builders en buurtverbinders werken. In alle 33 buurten vormt het luisteren naar verhalen, het verkennen van talenten en scherp krijgen van wat bewoners nodig hebben is een belangrijk startpunt. Dat vraagt om nabijheid door veel aanwezig, zichtbaar en aanspreekbaar te zijn in de buurt en om aansluiten bij het ritme van de buurt. Het onderzoek laat bovendien zien dat effecten van gemeenschapsontwikkeling zich zelden eenduidig of geïsoleerd voordoen. In plaats daarvan ontstaat een rijk palet aan effecten, waarin veranderingen op individueel, sociaal en buurniveau elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken. Juist die verwevenheid is kenmerkend: zodra effecten in interactie komen, zijn ze vaak niet van elkaar te onderscheiden. De metafoor van het 'palet' is niet toevallig gekozen. Net als bij het mengen van kleuren zijn de afzonderlijke effecten vaak niet meer los van elkaar te onderscheiden, zodra ze eenmaal in interactie zijn gebracht.

Op basis van de onderzoeksresultaten formuleert *De Kracht van Samen* vier aanbevelingen voor praktijk en beleid en twee aanbevelingen voor onderzoek. De aanbevelingen zijn bedoeld om de praktijk en het beleid rondom gemeenschapsgericht werken verder te versterken en te verduurzamen. In de aanbevelingen adresseren we verschillende perspectieven, zodat ze aansluiten bij de diversiteit aan betrokkenen en hun rollen binnen buurten en professionele organisaties. Ze moeten in samenhang worden gezien en uitgevoerd zodat ze elkaar wederzijds kunnen ondersteunen.

Aanbevelingen voor praktijk en beleid (4)

1. Versterk bewonersregie en bouw aan een gelijkwaardig samenspel tussen leefwereld en systeemwereld.
2. Investeer in een doorlopend, rijk en realistisch beeld van de buurt vanuit het perspectief van bewoners en in samenwerking met community builders.
3. Zorg dat iedereen welkom kan zijn. Vergroot het handelingsrepertoire om sociale inclusie te realiseren.
4. Zorg dat buurtverbinders en community builders goed zijn toegerust om gemeenschapsontwikkeling te versterken. Investeer in scholing en training.

Samen vragen deze aanbevelingen om een fundamentele verschuiving in denken en doen. Van een benadering 'op papier' naar samenwerking die bewonersregie daadwerkelijk ondersteunt door minder te controleren en meer te faciliteren, door te inspireren, en door ruimte te geven. Professionele organisaties en gemeenten die gemeenschapsgericht werken op meerdere lagen omarmen, kunnen een krachtige impuls geven aan duurzame gemeenschapsontwikkeling.

Aanbevelingen voor onderzoek (2)

1. Zet het perspectief en de inbreng van gemeenschappen centraal in onderzoek.
2. Breng kennishiaten in beeld en reflecteer op aannames zodat praktijk, beleid, en onderzoek samen kunnen leren, bijsturen en bouwen aan blijvende impact.

Samen vormen deze aanbevelingen een route om gemeenschapsgerichte aanpakken te versterken en buurten duurzaam te verbeteren. Door beter aan te sluiten bij wat er leeft in de buurt, door samenwerking en ondersteuning te verankeren, en door te blijven leren wat werkt. Met minder (regel)druk en meer focus op blijvende impact. In de woorden van een geïnterviewde bewoner:

“ Er zijn krachtige bewoners nodig die voor hun buurt blijven opkomen.”

Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit vijf hoofdonderdelen, aangevuld met bijlagen. Hieronder lees je wat elk hoofdstuk op hoofdlijnen inhoudt.

Hoofdstuk 1 – Inleiding (p. 10)

In dit hoofdstuk schetsen we de achtergrond van het onderzoek, de aanleiding en de centrale vragen. Het biedt een helder overzicht waarom dit onderzoek belangrijk is en geeft inzicht in de context en doelstellingen van het onderzoek.

Hoofdstuk 2 – Methodologie (p. 17)

Hier beschrijven we hoe het onderzoek is uitgevoerd: welke methoden zijn gebruikt, hoe zijn data verzameld en geanalyseerd, en welke beperkingen gelden. Dit hoofdstuk biedt inzicht in de onderzoeksopzet en de relevantie van het onderzoek.

Hoofdstuk 3 t/m 6 – Onderzoeksresultaten (p. 25-95)

Deze hoofdstukken vormen de kern van het rapport en bevatten de belangrijkste bevindingen.

3. De buurten in beeld (p. 25)

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de onderzochte buurten. Daarmee vormt dit hoofdstuk het fundament voor het interpreteren van de resultaten uit de volgende hoofdstukken.

4. Aanpakken (p. 33)

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de gemeenschapsgerichte aanpakken van de verschillende community builders en buurtverbinders en gaat verder in op de verschillende bouwstenen van de ABCD-benadering. Hiermee wordt zichtbaar hoe de aanpakken bijdragen aan vitale gemeenschappen.

5. Verandering: ontwikkelingen en impact van de aanpakken (p. 49)

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de belangrijkste effecten en impact op individueel niveau, het niveau van sociale verbanden en op buurtniveau. Dit hoofdstuk laat zowel de aard als de reikwijdte van de impact zien.

6. Duurzaamheid (p. 67)

Dit hoofdstuk richt zich op de borging en duurzaamheid van de resultaten. We analyseren welke elementen bijdragen aan blijvende verandering, welke voorwaarden nodig zijn voor continuïteit, en hoe betrokkenheid in buurten structureel kan worden versterkt.

Hoofdstuk 7 en 8 – Reflecties (p. 25-95)

Deze hoofdstukken zijn een reflectie op de belangrijkste bevindingen.

7. Internationale literatuurstudie (p. 74)

Hier reflecteren we op de onderzoeksresultaten vanuit een internationaal perspectief.

8. Reflecties van experts (p. 82)

Dit hoofdstuk bevat bijdragen van externe experts uit wetenschap en praktijk. Hun reflecties bieden aanvullende duiding, plaatsen de bevindingen in een bredere maatschappelijke context en geven richting aan verdere ontwikkeling van de aanpak.

Hoofdstuk 9 - Beschouwing en aanbevelingen (p. 87)

In dit slothoofdstuk brengen we de belangrijkste bevindingen samen en formuleren we algemene en specifieke conclusies. Op basis hiervan doen we aanbevelingen voor beleid, praktijk en toekomstig onderzoek. Dit hoofdstuk biedt handvatten voor verdere versterking van gemeenschapsgerichte aanpakken.

1 Inleiding

De afgelopen jaren is de aandacht voor gemeenschappen in Nederland sterk gegroeid. Beleid en praktijk onderstrepen steeds vaker dat betrokkenheid van gemeenschappen nodig is voor het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken, zoals polarisatie en sociale ongelijkheid, en het versterken van de lokale democratie en de sociale basis (Engbersen et al., 2021; Van Pelt et al., 2024). Uit onderzoek blijkt dat sterke of vitale gemeenschappen een antwoord kunnen bieden op diverse maatschappelijke ontwikkelingen: *"Mensen leven in gemeenschappen. Gemeenschapsleven verhoogt je levenskansen, je veiligheidsgevoel, de kansen voor de jeugd om goed op te groeien, economische mogelijkheden en de zorg voor mensen voor elkaar."* (Huygen & Fortuin, 2020, p. 11). Hiervoor wordt vooral gekeken naar gemeenschappen die van onderop worden ontwikkeld.

Tegelijkertijd zien we een landelijke beweging waarin gemeenschappen op verschillende manieren zelf aangeven dat zij meer regie willen over de vraagstukken die spelen in hun leefomgeving.^[1] In de woorden van één van de respondenten in dit onderzoek: *"Gemeenschapsontwikkeling is een kans om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen en zeggenschap te vergroten"*.

Deze citaten markeren het terugkerende spanningsveld in dit onderzoek: de regie van gemeenschappen versus de ruimte, middelen en ondersteuning die nodig zijn om in uiteenlopende en soms complexe lokale contexten, vitale gemeenschappen te bouwen.

Dit eindrapport brengt de lessen over gemeenschapsontwikkeling samen uit twee landelijke programma's (Van Buurten naar Communities en Sterke Buurtverbinders) waarin honderden betrokkenen hebben gewerkt aan gemeenschapsontwikkeling in 33 verschillende buurten of (dorps)gemeenschappen. Hieronder worden de twee programma's die in dit evaluatieonderzoek zijn gevolgd verder toegelicht.

1.1. Programma's Van Buurten naar Communities en Sterke Buurtverbinders

Het Oranje Fonds gelooft in de kracht van de samenleving en duurzame verbanden, waarbij buurtbewoners 'in de lead' zijn: het bouwen aan gemeenschappen van onderop. Het Oranje Fonds investeerde om deze reden in de periode 2023-2025 in twee simultaan lopende programma's rondom gemeenschapsontwikkeling:

- Via het eigen programma Sterke Buurtverbinders, waarbij actieve buurtbewoners worden ondersteund. Er namen achttien initiatieven mee aan dit programma.
- Via het programma Van Buurten naar Communities, dat wordt uitgevoerd door LSA Bewoners, met cofinanciering van het VSBfonds. In dit programma worden community builders opgeleid in de ABCD-benadering. Er namen zestien deelnemers uit zestien verschillende buurten deel aan het programma. In vijf van de zestien buurten zijn betaalde zzp'ers werkzaam als community builder met het vormen van gemeenschappen, in de andere elf buurten zijn de community builders in dienst van een welzijnsorganisatie.

Zo stimuleert het Oranje Fonds gemeenschapsgericht werken en de inbedding hiervan in 33 buurten en (dorps)gemeenschappen in Nederland.

Met dit evaluatieonderzoek is onderzocht hoe gemeenschapsgerichte aanpakken, zoals de ABCD-benadering, in de praktijk worden vormgegeven, welke effecten zij hebben op gemeenschapsontwikkeling en onder welke omstandigheden deze aanpakken bijdragen aan vitale gemeenschappen. Hiermee levert dit onderzoek een bijdrage aan een onderbouwing van gemeenschapsgerichte aanpakken binnen de Nederlandse context. In de volgende twee paragrafen worden de twee programma's verder toegelicht.

1 [Meer eigen regie voor bewoners: Wijkmanifest NPLV-Bewonersplatform - WijkWijzer - Platform voor leefbare en veilige wijken](#), en [Home - We Doen Het Samen-coalitie](#).

1.1.1. Sterke Buurtverbinders

Om gemeenschappen te versterken en buurtinitiatieven van onderop te ondersteunen, heeft het Oranje Fonds het kennisprogramma ‘Sterke Buurtverbinders’ opgezet. Buurtverbinders zijn actieve bewoners die initiatieven opzetten en buurtbewoners met elkaar en soms ook met initiatieven en organisaties proberen te verbinden.

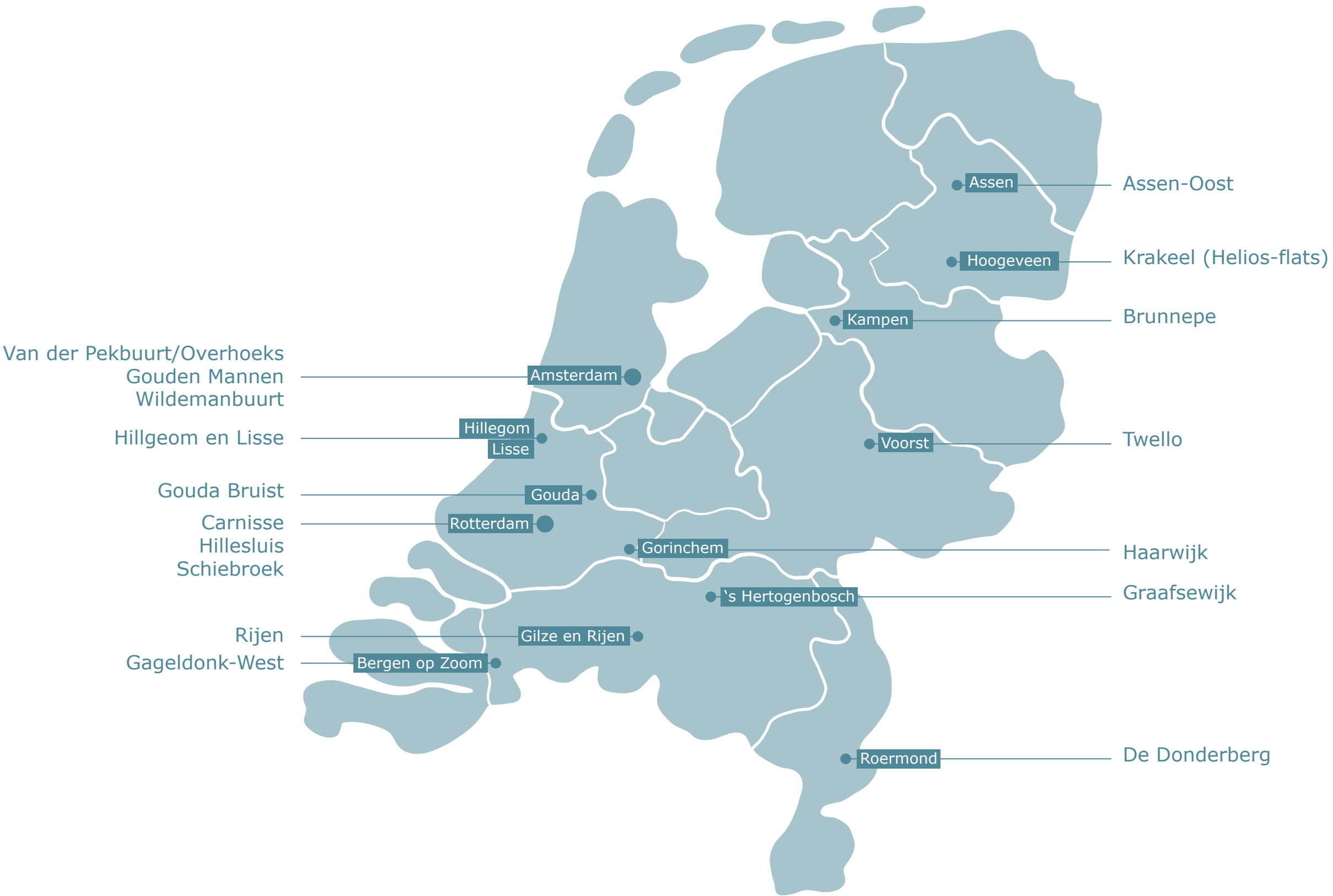
Het programma Sterke Buurtverbinders streeft naar het bijdragen aan vitale gemeenschappen. Het doel is om de rol van buurtverbinders, en daarmee de gemeenschapsontwikkeling in buurten, te versterken. Ook wil men met het programma gemeenschapsgericht werken door buurtorganisaties stimuleren, waarbij samenwerking met bewoners plaatsvindt op basis van gelijkwaardigheid. De kennis, kunde en belangen van bewoners vormen hierbij het uitgangspunt. Het doel van het programma is om tussen de 300 en 400 buurtverbinders en bewoners kennis te laten maken met gemeenschapsgericht werken, aan de hand van trainingen, workshops en begeleidingsmomenten.

Aan het programma nemen achttien initiatieven en organisaties deel, die de buurtverbinders ondersteunen en beter toerusten. Hierdoor zijn zij beter in staat om het aanwezige talent in de buurt te benutten, andere bewoners te activeren en signalen uit de buurt om te zetten in concrete acties. Daarnaast stimuleren de programmadeelnemers gemeenschapsgericht werken binnen hun eigen organisatie en bij andere buurtorganisaties. Hierbij maken ze onder andere gebruik van principes van de ABCD-benadering (zie ook het [begrippenkader](#)). Het programma heeft een looptijd van drie jaar. Dit onderzoek gaat over de eerste twee projectjaren.

Afbeelding 1. Programmadag Sterke Buurtverbinders

Afbeelding 2. Buurten Sterke Buurtverbinders (Oranje Fonds)

1.1.2. Van Buurten naar Communities

Het programma Van Buurten naar Communities is een tweejarig trainingstraject voor community builders die aan de slag zijn gegaan in zestien verschillende Nederlandse buurten. Elf van de zestien deelnemers zijn in dienst bij welzijnsorganisaties. Hiernaast nemen er ook vijf community builders deel aan het trainingstraject die op zzp-basis, in opdracht van LSA Bewoners en in afstemming met bewonersinitiatieven, in buurten hebben gewerkt.

Alle deelnemers van het programma volgden gezamenlijk een tweejarig trainingstraject voor community builders volgens de principes van de ABCD-benadering. Community builders sluiten vanuit de ABCD-benadering aan bij wat er al is en zijn samen met bewoners bezig om de vermogens van bewoners en buurt zichtbaar te maken voor de gemeenschap zelf en ze te benutten. Ook zijn community builders bezig om linken te leggen binnen de gemeenschap en om mensen en groepen met elkaar te verbinden. De principes van de ABCD-benadering worden verder toegelicht in [hoofdstuk 4](#).

Afbeelding 3. Buurten Van Buurten naar Communities (LSA Bewoners)

1.2. Overeenkomsten en verschillen tussen de aanpak van de programma's

Met de programma's wil het Oranje Fonds niet alleen direct bijdragen aan de versterking van buurten, maar ook aan kennisontwikkeling voor beleid rondom gemeenschapsontwikkeling. Door de twee programma's gelijktijdig te onderzoeken, kan er op grotere schaal onderzoek worden uitgevoerd naar de impact van gemeenschapsgerichte aanpakken. Beide programma's bieden een trainingsaanbod over gemeenschapsgericht werken die de community builders kunnen toepassen in de aanpak in hun buurt. Beide programma's hebben veel aandacht voor de toepassing van de ABCD-benadering in de praktijk.

Hoewel de twee programma's veel overlap hebben met betrekking tot de overkoepelende doelen, zijn er ook verschillen tussen de twee programma's. Zo werkt het programma Van Buurten naar Communities met de inzet van community builders die meedoen aan het trainingstraject van LSA Bewoners. Het programma Sterke Buurtverbinders biedt begeleiding aan projectleiders die een leeraanbod ontwikkelen voor buurtverbinders (actieve bewoners). Waar Van Buurten naar Communities community builders uitnodigt om de ABCD-benadering eigen te maken, zien we bij Sterke Buurtverbinders dat projectleiders en buurtverbinders naast ABCD ook vaker intuïtief werken of gebruikmaken van andere benaderingen. In het programma Van Buurten naar Communities zijn er vijf community builders die actief zijn in buurten die onderdeel zijn van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (hierna: NPLV).

Tabel 1. Overeenkomsten en verschillen programma's

Overeenkomsten programma's	Verschillen programma's
Trainingsaanbod over gemeenschapsgericht werken.	Sterke Buurtverbinders zet in op ontwikkeling van buurtverbinders (actieve bewoners), Van Buurten naar Communities zet in op ontwikkeling van community builders (zzp'ers en sociaal werkers).
Focus op de ABCD-benadering.	Sterke Buurtverbinders maakt ook gebruik van andere gemeenschapsgerichte benaderingen.
	Bij Van Buurten naar Communities is er aandacht voor community builders die actief zijn in buurten van NPLV-gebieden.

1.3. Over dit evaluatieonderzoek

Dit evaluatieonderzoek heeft als doel om inzicht te krijgen in de werkzame elementen van de aanpakken, relevante omgevingsfactoren, de impact van de aanpakken en de verduurzaming van aanpakken op buurtniveau. In deze eindrapportage staan de resultaten centraal van de onderzoeksperiode van mei 2023 tot december 2025.

De centrale vraag in dit evaluatieonderzoek luidt als volgt:

Wat is de bijdrage van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken aan vitale gemeenschappen in de periode 2023-2025?

In totaal deden er 33 aanpakken van community builders mee aan het onderzoek. In twaalf van deze buurten hebben het Verwey-Jonker Instituut en de HAN verdiepend onderzoek gedaan op locatie. Door het aantal casussen te begrenzen, was het mogelijk om de lokale dynamiek, aanpakken en ervaringen van betrokkenen intensief te volgen en te analyseren, terwijl tegelijkertijd een representatief beeld van de onderzochte aanpakken behouden bleef. In hoofdstuk 2 worden de gebruikte deelvragen en onderzoeksmethoden uitvoeriger besproken.

Begrippenkader De Kracht van Samen

Binnen gemeenschapsontwikkeling zijn er verschillende begrippen in omloop. Er worden in de academische en professionele wereld levendige debatten gevoerd over de definities van *community development*, *community organizing* en *community building* (Van Pelt, et al., 2024). Wat echter centraal staat, is het streven naar sterke gemeenschappen, waar nodig ondersteund door vrijwillige en professionele krachten. In dit rapport hanteren we de overkoepelende term *gemeenschapsontwikkeling* als verbindend begrip voor deze benaderingen.

Om verwarring tijdens het lezen van dit onderzoeksrapport te voorkomen, definiëren we een aantal begrippen in onderstaand begrippenkader. We besteden hier ook aandacht aan begrippen die niet centraal staan in het onderzoek, maar in de praktijk wel veel gebruikt worden in relatie tot gemeenschapsontwikkeling.

Begrippenkader De Kracht van Samen

Wat is een gemeenschap?

Een gemeenschap bestaat uit mensen die bepaalde aspecten van hun identiteit met elkaar delen, zoals culturele of religieuze achtergrond, maatschappelijke positie, woonplaats, beroep, morele overtuigingen, politieke oriëntaties of een gezamenlijke geschiedenis. Een gemeenschap wordt niet alleen extern als sociale groep herkend, maar ook door de leden zelf zo benoemd, omdat zij een gevoel van onderlinge verbondenheid ervaren. Gemeenschappen zijn nooit homogeen, maar altijd dynamisch en veranderlijk (Kaulingfreks & Matthijsen, 2024).

Wat is een vitale gemeenschap?

Een vitale gemeenschap is een groep mensen die niet alleen bepaalde kenmerken of aspecten van hun identiteit met elkaar delen, maar ook beschikt over de capaciteiten en het organiserend vermogen om gezamenlijk doelen te realiseren (Spierings et al., 2001). Binnen een vitale gemeenschap kunnen bewoners actief bijdragen aan het welzijn van de groep en worden talenten, kennis en middelen benut. In dit onderzoek gebruiken we naast de term vitale gemeenschappen ook begrippen zoals sterke of veerkrachtige gemeenschappen: al deze termen verwijzen naar groepen die niet alleen bestaan uit individuen, maar functioneren als een netwerk dat in staat is om samen problemen op te lossen, kansen te benutten en zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden.

Wat is gemeenschapsontwikkeling?

Gemeenschapsontwikkeling – community development in het Engels – is een paraplu-begrip voor verschillende benaderingen die gericht zijn op samenwerken met gemeenschappen om: (1) mogelijkheden te creëren voor collectieve actie, (2) de levenscondities en voorzieningen van gemeenschappen te verbeteren, (3) rechten van gemeenschappen te waarborgen en versterken en (4) individuele ontwikkeling te ondersteunen (Gilchrist & Taylor, 2022).

Wat is 'ABCD'?

ABCD is de afkorting voor de Engelse term 'Asset-Based Community Development'. ABCD is een context-specifieke benadering voor gemeenschapsontwikkeling, gebaseerd op generieke handelingsprincipes. De benadering richt zich op het identificeren en mobiliseren van hulpbronnen en talenten binnen gemeenschappen (Russell & McKnight, 2022). Dertig jaar geleden is de benadering in de Verenigde Staten ontwikkeld als alternatief voor probleem-gerichte en pathologiserende beleidsaanpakken (Kretzmann & McKnight, 1993).

De ABCD-benadering wordt breed toegepast in Nederland en Europa, onder andere in publieke gezondheid, welzijn, buurtontwikkeling en onderwijs (South et al., 2024; Van Pelt et al., 2024).

Sinds 2020 neemt de interesse in ABCD als benadering voor gemeenschapsontwikkeling in Nederland sterk toe, onder meer in relatie tot polarisatie, sociale ongelijkheid, de crisis in de zorg en lokale democratie en de versterking van de sociale basis (Engbersen et al., 2021; Gradener et al., 2023).

Wat zijn 'buurtverbinders-aanpakken'?

Een buurtverbinders-aanpak is een aanpak waarbij actieve bewoners – de zogenaamde buurtverbinders – centraal staan in het versterken van gemeenschappen. Het uitgangspunt is dat deze bewoners, dankzij hun sterke netwerk en lokale kennis, een sleutelrol spelen in het opbouwen van vertrouwen, het stimuleren van samenwerking en het activeren van andere bewoners. Binnen een buurtverbinders-aanpak worden buurtverbinders ondersteund en gefaciliteerd, zodat zij hun verbindende rol effectief kunnen vervullen. Dit kan bijvoorbeeld door training, coaching, toegang tot middelen en het creëren van een netwerk waarin zij ervaringen kunnen uitwisselen.

Deze aanpak is voortgekomen uit het programma Sterke Buurtverbinders, maar is geen op zichzelfstaande aanpak zoals de ABCD-benadering. In de praktijk wordt door veel van de buurtverbinders-aanpakken gebruik gemaakt van de ABCD-benadering, maar door een aantal deelnemers wordt ook een eigen gemeenschapsgerichte benadering gehanteerd of veel intuïtief gewerkt. De projectleiders van de verschillende buurtverbinders-projecten hebben zeer uiteenlopende achtergronden – bijvoorbeeld als sociaal werker, sociaal ondernemer of zzp'er – en mede daardoor heeft de buurtverbinders-aanpak ook geen eenduidige toepassing in de praktijk.

Wat zijn community builders bij Van Buurten naar Communities?

Een community builder is een actor die het sociaal kapitaal, de wederkerige relaties en aanwezige vermogens in een gemeenschap zichtbaar maakt, verbindt en versterkt om collectieve zelforganisatie en veerkracht te vergroten. Deze rol richt zich niet op het repareren van tekorten, maar op het activeren van aanwezige assets (talenten, netwerken, lokale initiatieven, culturele en materiële bronnen) en het verbinden daarvan zodat nieuwe vormen van onderlinge steun, co-creatie en lokaal eigenaarschap kunnen ontstaan. Hierdoor wordt ook de democratische doe-kracht van een buurt versterkt (Kretzmann & McKnight, 1993; McKnight & Block, 2010; Russell, 2020; Visser, 2021).

Wat zijn projectleiders?

De projectleiders zijn de coördinatoren van de buurtverbinders-aanpakken: zij coördineren het leer- en ontwikkelprogramma voor de buurtverbinders. Binnen het programma Sterke Buurtverbinders is het belangrijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen de projectleiders enerzijds en de buurtverbinders anderzijds. Projectleiders opereren niet alleen op afstand van de activiteiten in de buurt, maar zijn ook community builders en aanjagers van gemeenschapsontwikkeling. Projectleiders kunnen onderdeel zijn van een buurtinitiatief, maar kunnen ook sociaal ondernemer, welzijnswerker, zzp'er of zelf actief buurtbewoner zijn. Waar we in dit onderzoek geen verschil tussen het Sterke Buurtverbinders-programma en het Van Buurten naar Communities-programma willen benadrukken, gebruiken we community builders als algemene term om alle programma-deelnemers aan te duiden.

Wat zijn buurtverbinders?

Buurtverbinders zijn volgens het programma Sterke Buurtverbinders: "Buurtbewoners met een sterk netwerk in de buurt, die buurtbewoners, initiatieven en organisaties weten te verbinden, en spelen een heel belangrijke rol in een gemeenschap. In dit kennisprogramma noemen wij dit buurtverbinders." (Oranje Fonds, z.j.). Het gaat om actieve bewoners die een verbindende rol in de buurt hebben. In de praktijk worden zij ook wel buurtmakers, bruggenbouwers of sleutelpersonen genoemd. Buurtverbinders zijn grofweg vergelijkbaar met sleutelpersonen, actieve bewoners of community leaders (Phillips & Pitman, 2015).

Wat zijn professionals?

Buurtprofessionals zijn personen die op basis van specifieke opleiding, kennis en vaardigheden beroepsmatig functioneren in een buurt. Bij hun gemeenschapsgerichte aanpak hebben community builders en buurtverbinders regelmatig contact met sociaal werkers, wijkregisseurs, woonconsulenten of wijkagenten. Dit soort professionals dragen vanuit hun deskundigheid direct of indirect bij aan de context waarbinnen community builders en buurtverbinders actief zijn (De Jonge, 2016).

Gerelateerd begrip: buurt

Wat is de buurt? Die vraag is niet eenduidig te beantwoorden. De gemiddelde bewoner is zich vaak niet bewust van de gemeentelijke indeling van de buurt. Bovendien woont een groot deel van de bewoners 'op de rand' van een buurt, waardoor zij zich minstens zo verbonden voelen met aangrenzende buurten. Afbakening is dus fluïde en sterk afhankelijk van de beleving van bewoners: iedereen definieert zijn eigen buurt. In dit onderzoek gaan we uit van deze eigen definities van bewoners.

Gerelateerd begrip: bewonersregie

Bewonersregie betekent dat personen, eventueel bijgestaan door naasten, zelf bepalen wie op welke manier hulp verleent of ondersteuning biedt en op welke manier dit gebeurt (Meinema, 2017). In dit onderzoek wordt het begrip collectief benaderd. Het begrip regie wordt vaak verbonden aan gemeenschapsontwikkeling, omdat bewonersregie in de buurt leidt tot een collectief van vaardigheden, capaciteiten, kennis en inzichten die mensen zich eigen maken. Wanneer mensen zich bewust worden van hun sterke kanten en deze gaan gebruiken, ervaren groepen buurtbewoners ook meer bewonersregie.

Gerelateerd begrip: samenlevingsopbouw

Het begrip samenlevingsopbouw werd in Nederland geïntroduceerd door het ministerie van Maatschappelijk Werk in 1963. Een recente definitie luidt:

"Het aansluiten bij, opsporen en mobiliseren van hulpbronnen en krachten in gemeenschappen (communities), waardoor bewoners zoveel mogelijk zaken met hún inzet en instemming realiseren. Samenlevingsopbouw heeft zowel een component van 'zoveel mogelijk zelf doen als gemeenschap', als een component van 'meedenken en meebeslissen', van participatie in processen van lokale democratie" (Engbersen et al., 2021, p. 17).

Gerelateerd begrip: opbouwwerk

Gemeenschapsontwikkeling is niet hetzelfde als opbouwwerk. Opbouwwerk is in de meeste gevallen de institutionele en professionele invulling aan samenlevingsopbouw of gemeenschapsontwikkeling (Van Pelt et al., 2024). Tegenwoordig wordt opbouwwerk beschouwd als onderdeel van het beroep sociaal werk (BPSW, 2022). Tegelijkertijd zien we een groeiende beweging van opbouwwerkers die gebruikmaken van de ABCD-benadering bij de uitvoering van hun werkzaamheden.

1.4. Opzet van de rapportage

In de volgende hoofdstukken rapporteren we over het onderzoek naar de aanpakken van Van Buurten naar Communities en Sterke Buurtverbinders.

- **Hoofdstuk 2** geeft een weergave van het centrale conceptueel model, de onderzoeksvragen en de onderzoeks aanpak.
- **Hoofdstuk 3** geeft een algemeen beeld van de gemeenschapsgerichte aanpakken van de twee programma's.
- In **hoofdstuk 4** gaat het over de aanpak van de community builders, waarbij ook aandacht is voor omgevingsfactoren die invloed hebben op de uitvoering.
- In **hoofdstuk 5** komen de effecten en de impact van de gemeenschapsgerichte aanpakken aan bod. We bespreken de effecten en impact op individueel niveau, op het niveau van sociale verbanden en op buurniveau.
- In **hoofdstuk 6** zoomen we in op de eerste resultaten van de gemeenschapsgerichte aanpakken op het gebied van de duurzaamheid van de effecten en impact.
- In **hoofdstuk 7 en 8** reflecteren we op de onderzoeksresultaten aan de hand van de internationale literatuurstudie en de inzichten van de drie experts van het expertteam.
- In **hoofdstuk 9** van dit rapport reflecteren we als onderzoekers op de resultaten van dit onderzoek en doen we aanbevelingen voor beleid, praktijk en toekomstig onderzoek.

2 Methodologie

In dit hoofdstuk bespreken we de opzet van het onderzoek. We starten met het conceptueel model en de centrale onderzoeksvragen, beschrijven vervolgens de gebruikte onderzoeksaanpak en ten slotte lichten we de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek toe.

2.1. Conceptueel model en onderzoeksvragen

2.1.1. Conceptueel model als richtlijn in dit evaluatieonderzoek

Om richting en samenhang aan te brengen in dit evaluatieonderzoek is gewerkt met een conceptueel model: een schematische weergave van de belangrijkste concepten die een rol spelen in de werking van beide programma's. Het werken met een conceptueel model biedt verschillende voordelen. Het model helpt de onderzoekers om meer grip te krijgen op de complexe werkelijkheid waarin de programma's Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities opereren. Het model (zie afbeelding 4) fungeert als analytisch kader en maakt het mogelijk om de complexiteit te doorgronden, zonder deze te reduceren tot simplistische verklaringen. Het model helpt om zicht te krijgen op contextuele factoren, zoals de bestuurlijke context van een buurt of de bestaande samenwerking tussen groepen bewoners.

De concepten in de visual vormen samen het conceptueel model voor de data-analyse van het onderzoek. De visualisatie laat zien hoe de aanpakken van community builders en buurtverbinders bijdragen aan sociale verandering in buurten. De kern van het model is dat deze aanpakken niet op zichzelf staan, maar ingebed zijn in een bredere context van omgevingsfactoren en dat de aanpakken gericht zijn op het realiseren van impact op verschillende niveaus.

Afbeelding 4. Conceptueel model

Rol community builders en buurtverbinders

De rol van community builders en buurtverbinders vormt het startpunt van de beoogde verandering in de buurten. Bij het programma Sterke Buurtverbinders hebben community builders een rol in de begeleiding bij het ontwikkelen van een leer- en ontwikkelprogramma van de buurtverbinders. Waar de community builders hoofdzakelijk verantwoordelijk zijn voor sturing, samenhang en borging op programmaniveau, richten buurtverbinders (actieve bewoners) zich op de dagelijkse praktijk in de wijk. In dit onderzoek richten we ons bij het programma Sterke Buurtverbinders op de gezamenlijke impact van de community builders en buurtverbinders. Bij het programma Van Buurten naar Communities richten we ons primair op de rol van de community builders.

Aanpak

De aanpak en de context van de buurt waarin de activiteiten en strategieën worden ingezet, bepalen samen welke veranderingen in werking treden. Deze veranderingen (zoals vertrouwen, betrokkenheid of samenwerking) ontstaan door de manier waarop activiteiten in een specifieke context worden uitgevoerd en verklaren hoe en waarom bepaalde uitkomsten tot stand komen (Pawson & Tilley, 1997; De Weger et al., 2020). Dit geeft verdiepende inzichten in de werkzaamheid van de aanpakken. Denk aan het organiseren van ontmoetingsmomenten, het opzetten van buurtinitiatieven of het faciliteren van samenwerking tussen formele en informele partijen. Deze acties zijn niet geïsoleerd, maar worden beïnvloed door omgevingsfactoren, waardoor hun effect afhankelijk is van het samenspel tussen context en aanpak.

Omgevingsfactoren

Omgevingsfactoren, ook wel contextuele factoren genoemd in de literatuur, hebben betrekking op de achtergrond van een interventie en de omstandigheden waarbinnen deze plaatsvindt (De Weger et al., 2020). Het raamwerk onderscheidt vijf typen omgevingsfactoren (Brock & De Weger, 2025): bestuurlijke omgevingsfactoren, relationele omgevingsfactoren, professionele omgevingsfactoren, fysieke omgevingsfactoren en ten slotte maatschappelijke omgevingsfactoren. In hoofdstuk 3 worden deze omgevingsfactoren verder toegelicht. Dit samenspel van factoren beïnvloedt zowel de uitvoering van acties als de mate waarin impact kan worden gerealiseerd.

Verandering: de effecten en impact van de aanpakken

In diverse gesprekken met de opdrachtgever is expliciet stilgestaan bij de vraag welke veranderingen de aanpakken teweegbrengen en op welke niveaus deze zichtbaar worden. Deze gesprekken vormen het vertrekpunt voor het onderscheiden van verschillende effect- en impactniveaus en zijn gebaseerd op het onderzoek van De Waele en collega’s (2022, p. 4). Effecten verwijzen naar de directe, korte termijnveranderingen van een aanpak, bijvoorbeeld een groeiende deelname van bewoners aan activiteiten of het ontstaan van nieuwe ontmoetingen. Deze effecten laten zien wat er op korte termijn verandert. Impact gaat over de bredere, duurzame en structurele veranderingen die uit deze effecten voortkomen, bijvoorbeeld een sterker gevoel van sociale cohesie, meer verbondenheid en een grotere veerkracht van de buurt op de lange termijn. In hoofdstuk 3.3 gaan we dieper in op dit onderscheid tussen effect en impact.

We maken in dit onderzoek onderscheid tussen de volgende drie niveaus van effecten en impact (zie afbeelding 5):

- 1. **Effecten op individueel niveau:** meer welzijn, participatie en zelfredzaamheid bij individuele bewoners
- 2. **Effecten op het niveau van sociale verbanden:** versterking van de contacten tussen bewoners.
- 3. **Impact op buurniveau:** verbetering van sociale cohesie, de leefomgeving en meer regie van bewoners over onderwerpen in hun buurt.

Afbeelding 5. Typen effecten van gemeenschapsontwikkeling

Duurzaamheid

Met duurzaamheid bedoelen we ten slotte de bestendigheid van een aanpak: de mate waarin deze aanpak over langere tijd kan blijven bestaan en succesvol kan blijven functioneren (Van Meerkerk et al., 2018). Duurzaamheid is in dit conceptueel model geen losstaand element, maar verweven met alle onderdelen van het conceptueel model:

- **Rol van community builders en buurtverbinders.** Duurzaamheid hangt sterk samen met hoe deze rol wordt ingevuld. Een aanpak blijft alleen bestaan als community builders en buurtverbinders niet alleen initiatieven starten, maar ook zorgen voor overdracht van kennis, het versterken van lokale netwerken en het stimuleren van zelforganisatie. Dit voorkomt afhankelijkheid van één persoon of project.
- **Aanpak.** Een duurzame aanpak is adaptief en sluit aan bij de context. Het betekent dat methoden niet statisch zijn, maar inspelen op veranderende omgevingsfactoren.
- **Effecten en impact.** Duurzaamheid wordt zichtbaar in effecten en vormen van impact die niet tijdelijk zijn, maar structureel bijdragen aan een vitale gemeenschap. Denk aan blijvende sociale cohesie, versterkte relaties en een groter organiserend vermogen binnen de gemeenschap.
- **Omgevingsfactoren (bestuurlijk, relationeel, professioneel, maatschappelijk en fysiek).** Deze factoren beïnvloeden de mate van duurzaamheid. Bijvoorbeeld: bestuurlijke en financiële steun en professionele samenwerking kunnen gezamenlijk zorgen voor professionele continuïteit, terwijl relationele en maatschappelijke factoren bepalen wat het startpunt is van de betrokkenheid van bestaande gemeenschappen.

2.1.2. Onderzoeksvragen

Het conceptueel model hierboven maakt duidelijk dat verandering niet lineair verloopt, maar afhankelijk is van de wisselwerking tussen acties, mechanismen en context. Het biedt een structuur om te analyseren hoe aanpakken bijdragen aan gemeenschapsontwikkeling en welke omgevingsfactoren deze processen beïnvloeden. Vanuit deze basis stellen we de centrale vraag:

Wat is de bijdrage van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken aan vitale gemeenschappen in de periode 2023-2025?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden, hebben we de volgende sub-vragen geformuleerd.

1. Proces

Van Buurten naar Communities

- a. Op welke wijze wordt er in de praktijk vormgegeven aan de ABCD-benadering?
- b. Hoe beïnvloeden omgevingsfactoren de wijze waarop de ABCD-benadering vorm krijgt in de praktijk?

Sterke Buurtverbinders

- c. Hoe worden buurtverbinders in de verschillende aanpakken versterkt en ondersteund? Wat zijn verschillen en overeenkomsten?
- d. Hoe beïnvloeden omgevingsfactoren de wijze waarop de buurtverbinders-aanpakken vorm krijgen in de praktijk?
- e. Wat zijn stimulerende factoren bij het verbreden van gemeenschapsgericht werken in de buurt?
- f. Hoe kan een organisatie/initiatief met een eigen aanpakzo goed mogelijk aansluiten bij aanwezige kennis/kunde van buurtverbinders?

2. Verandering: individueel

- a. Wat zijn de belangrijkste effecten van de aanpakken op individuele buurtbewoners?
- b. Wat zijn de belangrijkste effecten van de aanpakken voor buurtverbinders?

3. Verandering: sociale verbanden

- a. In hoeverre leiden beide aanpakken tot meer contact tussen buurtbewoners?
- b. In hoeverre wordt de groep buurtbewoners die meedoet in de buurt meer divers?
- c. In hoeverre is er sprake van een lerend effect en neemt de organisatiekracht van bewoners toe?

4. Verandering: buurt als geheel

- a. Hoe definiëren bewoners de vitaliteit van hun buurt zelf?
- b. Hoe beoordelen bewoners hun buurt op dit vlak in de eerste fase van beide programma's en twee jaar later op basis van hun eigen normen m.b.t. een vitale buurt?
- c. In hoeverre hebben bewoners meer regie gekregen over onderwerpen die voor hen belangrijk zijn in de buurt?
- d. Toegevoegd: Wat zijn verwachte effecten van de aanpakken op individueel niveau?

5.

Duurzaamheid

a.

Hoe beïnvloeden de effecten van de aanpakken het langdurig bestaan van de ABCD- en buurtverbinders-praktijken in de buurt?

b.

Wat zijn de belangrijkste factoren waardoor de aanpak blijvend geïntegreerd wordt versus geen doorgang of vroegtijdig stopt (binnen de 10 jaar)?
6.

Vergelijking in Nederlandse en internationale context

a.

Welke verschillen en overeenkomsten zijn er tussen de verschillende aanpakken op basis van de aanpakken, relevante omgevingsfactoren, effecten en duurzaamheid?

b.

In hoeverre zijn de resultaten van bottom-up aanpakken en ABCD in het bijzonder in dit programma vergelijkbaar met de in het buitenland gerealiseerde resultaten?

2.2.

Onderzoeksaanpak: onderscheid tussen programma-
brede aanpak en aanpak voor twaalf focusbuurten

Dit onderzoek maakt gebruik van een integrale mixed-methods benadering om de effecten en impact van de programma’s Sterke Buurtverbinders en Van Buurten naar Communities te analyseren (Tashakkori & Creswell, 2007). Kwantitatieve data, zoals vragenlijsten en buurtscans, worden gecombineerd met kwalitatieve data uit buurtbezoeken, groeps gesprekken en diepte-interviews. De analyses zijn eerst afzonderlijk uitgevoerd en vervolgens samengebracht in een integratief raamwerk, zodat patronen en verschillen tussen cijfers en ervaringen zichtbaar werden. Hieronder lichten we onze overwegingen en keuzes voor de onderzoeksaanpak verder toe. In [bijlage 2](#) gaan we dieper in op de verschillende onderdelen van de onderzoeksaanpak.

2.2.1.

Methodologie: mixed-methods

Het onderzoek is gebaseerd op een vergelijkende casestudy, met een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden (zie afbeelding 6). In de casestudy zijn twaalf focusbuurten intensief gevolgd en zijn de overige buurten op hoofdlijnen bevraagd, om zo te kunnen toetsen of de uitkomsten herkenbaar zijn in alle buurten. Bij de start van het onderzoek zijn buurtscans – overzichten van kwantitatieve gegevens over het werkgebied en een telefonisch interview met de deelnemende community builders van beide programma’s – uitgevoerd in alle 33 buurten om een eerste beeld te krijgen van de lokale context. Deze buurtscans vormen ook de basis voor de selectie van de focusbuurten voor de vergelijkende casestudy.

Op drie meetmomenten gedurende de looptijd van het onderzoek is een vragenlijstonderzoek uitgezet in alle 33 buurten. Deze vragenlijsten richten zich op de community builders en geven een goed inzicht in de veranderingen gedurende looptijd van het onderzoek. In 15 buurten zijn aanvullend gespreksverslagen geanalyseerd van pas-op-de-plaats-gesprekken. Pas-op-de-plaats-gesprekken zijn reflectiebijeenkomsten waarin community builder, buurtverbinders en andere bewoners samen reflecteren op de gezamenlijke gemeenschapsgerichte aanpak.

In twaalf geselecteerde focusbuurten is daarnaast aanvullend onderzoek gedaan op verschillende momenten gedurende het onderzoek. Bij de start van het onderzoek (najaar 2023) is in elke focusbuurt een buurtbezoek afgelegd, waarin een focusgroep is gehouden met professionals die samenwerken met de community builders en buurtverbinders en een focusgroep met buurtbewoners. Halverwege het onderzoek heeft een tweede buurtbezoek plaatsgevonden waarin ook weer beide perspectieven zijn gehoord in dialoogsessies. Tijdens een laatste buurtbezoek, aan het einde van het onderzoek is het Effectenplein afgenomen om meer inzichten te krijgen in de effecten en

Afbeelding 6. Toelichting onderzoeksactiviteiten: buurten breed en extra voor focusbuurten

	2023	2024	2025
BUURTEN BREED	Buurtscan Vragenlijst projectleiders/ community builders Training wijkwaardenkaart	Vragenlijst projectleiders/ community builders Pas-op-de-plaats-gesprekken	Vragenlijst projectleiders/ community builders Reflectiesessie Analyse pas-op-de-plaats-gesprekken
EXTRA VOOR FOCUSBUURTEN	Selectie focusbuurten Eerste ronde buurtbezoeken Wijkwaardenkaart-gesprekken	Tweede ronde buurtbezoeken Wijkwaardenkaart-gesprekken	Diepte-interviews Effectenpleinen

Focusbuurten

Voor de keuze van de focusbuurten voor de vergelijkende casestudy kiezen we voor een ‘diverse case’ ontwerp. We selecteren bewust cases die sterk van elkaar verschillen op relevante contextdimensies, om te onderzoeken of hetzelfde mechanisme of patroon optreedt in uiteenlopende omgevingen (Ragin, 1999; Yin, 2018). Daarnaast is de selectie ook vergelijkend, omdat de twee programma’s met elkaar vergeleken worden.

De casusselectie (zie afbeelding 8): twaalf focusbuurten, zes per programma) is gebaseerd op basis van vier criteria: mate van stedelijkheid, geografische spreiding over Nederland, sociaaleconomische status en maatschappelijke thematiek. De buurtscans vormen de basis van deze selectie.

2.2.2. Kwaliteit en inbedding van onderzoek

Alle methoden van dataverzameling zijn voorgelegd aan en goedgekeurd door de ethische commissie van de HAN. Daarnaast is de kwaliteit van het onderzoek gedurende het onderzoek afgestemd met drie inhoudelijke experts: Lisbeth Verharen, Marcel Spierts en Sarah Ward. Zij reflecteerden op de onderzoeksaanpak en hielpen bij het aanscherpen van de onderzoeksvragen. Ze brachten aanvullende kennis en (inter)nationale perspectieven in om de analyse te verdiepen en te versterken.

Voor de inbedding in de beleidscontext hebben we samengewerkt met een implementatiecommissie die is opgericht door het Oranje Fonds en LSA Bewoners (zie [bijlage 3](#)). De implementatiecommissie heeft meegedacht over de aansluiting van het onderzoek bij beleid en de (tussentijdse en definitieve) disseminatie. Tot slot is er periodieke afstemming geweest met het Oranje Fonds en LSA Bewoners om de voortgang van het onderzoek te bespreken en de tussentijdse bevindingen te delen met de community builders tijdens de bijeenkomsten van beide programma’s.

Afbeelding 8. Focusbuurten onderzoek De Kracht van Samen

2.3. Relevantie onderzoek

2.3.1. Maatschappelijke relevantie

Sinds 2020 groeit de aandacht voor gemeenschapsontwikkeling in beleid, praktijk en onderwijs, mede als reactie op maatschappelijke vraagstukken zoals polarisatie, sociale ongelijkheid, sociaaleconomische gezondheidsverschillen en de crisis van de lokale democratie (Engbersen et al., 2021; Gradener et al., 2024). Na jaren van bezuinigingen en beperkte aandacht voor gemeenschapsontwikkeling, samenlevingsopbouw en opbouwwerk staat 'de gemeenschap' weer nadrukkelijk op de politieke en beleidsmatige agenda's (Van Pelt et al., 2024). Dit geldt ook voor de ABCD-benadering. Volgens Joop Hofman, een van de grondleggers van de ABCD-benadering in Nederland, is de vraag naar ABCD-trainingen in de afgelopen drie jaar vertienvoudigd en hebben steeds meer gemeenten het begrip ABCD opgenomen in beleid (J. Hofman, persoonlijke communicatie, 12 maart 2025).

Gemeenschappen en gemeenschapsontwikkeling staan dus hoog op de agenda, maar hoe houd je dat vast? De *Canon van de Samenlevingsopbouw* laat zien dat gemeenschapsontwikkeling in het verleden zeer kwetsbaar was voor bezuinigingen, omdat het aantonen van impact ingewikkeld is (Krijnen & Van der Lans, 2021). Zo'n 25 jaar geleden was er eveneens een opleving van gemeenschapsontwikkeling met de introductie van de ABCD-benadering. In deze periode is er een beperkt aantal onderzoeken gedaan (o.a. Davelaar et al., 2001, Huygen et al., 2006; Davelaar & Veldboer, 2008). Vervolgens verdween ABCD met de transformatie van het sociaal domein naar de achtergrond.

Bij aanvang van ons onderzoek in 2023 werd er relatief weinig onderzoek gedaan naar de toepassing van de ABCD-benadering in Nederland. Dat is inmiddels gedeeltelijk veranderd. Zonder uitputtend te zijn noemen we enkele voorbeelden. Van Pelt en collega's (2024) besteden in hun publicatie over wat werkt bij samenlevingsopbouw expliciet aandacht aan de ABCD-benadering. In de Hilversumse wijk Kerkelanden loopt een vijfjarig traject waarin samen met bewoners onderzoek gedaan wordt naar de ABCD-benadering (Versa Welzijn, z.d.). In Apeldoorn is in de wijk De Horsten een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de lokale toepassing van ABCD (Kwakernaak et al., 2026) en in Eijsden verscheen een SROI-rapportage over de Krachtenbinder (Ketelaar et al., 2025). Daarnaast verscheen in 2024 het visiedocument samenlevingsopbouw (Gradener et al., 2024), ontwikkelde LSA Bewoners een online ABCD-toolbox en is in januari 2026 het hernieuwde expertise profiel opbouwwerk gepubliceerd, waarin professionals die met de ABCD-benadering werken goed te positioneren zijn.

We willen tot slot het belang van Nederlands onderzoek benadrukken. De ABCD-benadering is ontwikkeld in de Verenigde Staten, een samenleving die in belangrijke opzichten afwijkt van de Nederlandse samenleving, zoals de inrichting van het zorg- en welzijnssysteem, de bestuurlijke verhoudingen tussen het rijk, gemeenten en maatschappelijke partners, de schaal en inrichting van buurten en de financierings- en verantwoordingsstructuren (Steenkamer et al., 2020). Onderzoek in Nederland is daarom nodig. Niet alleen om de impact van de ABCD-benadering onder Nederlandse omstandigheden zichtbaar en toetsbaar te maken, maar juist ook om de benadering door te ontwikkelen en te vertalen naar Nederlandse contexten. Daarnaast is het van belang om inzichtelijk te maken hoe gemeenschapsontwikkeling bijdraagt aan sterke gemeenschappen. Dit vraagt om langlopend onderzoek waarin gemeenschappen, praktijk, beleid en wetenschap samen leren wat werkt, voor wie, wanneer en onder welke omstandigheden. Dit onderzoek beoogt daarom expliciet een meerjarige en grootschalige onderzoeksopzet, waarin over tijd en over uiteenlopende Nederlandse contexten heen wordt gekeken hoe de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpakken uitwerken. Zo draagt dit onderzoek bij aan een brede kennisbasis en onderbouwing voor gemeenschapsontwikkeling in Nederland.

2.3.2. Wetenschappelijke relevantie

In traditioneel effectiviteitsonderzoek worden indicatoren vooral bepaald op basis van verwachte en gewenste resultaten. Gemeenschapsontwikkeling, en specifiek de ABCD-benadering, wijkt daarvan af en kent ten minste drie kenmerken die evaluatie bemoeilijken (South et al., 2024):

- **Complexiteit:** De ABCD-benadering is een complexe, ontwikkelingsgerichte benadering in een open systeem. Lineaire oorzaak-gevolg relaties zijn zelden eenduidig, waardoor attributieproblemen ontstaan (Boost et al., 2022; Ebrahim, 2019).
- **Context-specifiek:** De ABCD-benadering werkt vanuit de krachten van gemeenschappen, zonder gestandaardiseerd programma of methode. Variatie tussen buurten maakt standaardmeting en directe vergelijking lastig (South et al., 2024).
- **De volledige impact is pas goed merkbaar op de lange termijn:** de brede sociale verandering wordt pas zichtbaar op na ongeveer vijf jaar, langer dan de meeste onderzoekstermijnen (McArdle & Briggs, 2020).

Traditioneel, doel- en domein gestuurd effectiviteitsonderzoek past dus maar beperkt. In de praktijk is er volgens Huygen en Fortuin (2021) bij impactonderzoek naar gemeenschapsontwikkeling vaak sprake van een *evidence paradox*, waarin de waarde van gemeenschappen wordt aangetoond in een paradigma van overheid of organisatie en marktdenken: "*Systemen waarin financiële en politieke prioriteiten op de korte termijn de drijfveer vormen*" (Huygen & Fortuin, 2021 p. 43).

Daardoor telt vooral wat op korte termijn telbaar is binnen een beleidsdomein, terwijl domein-overstijgende en lange termijneffecten van gemeenschapsontwikkeling buiten beeld blijven. Kort gezegd, doet traditioneel effectonderzoek geen recht aan de principes van de ABCD-benadering waardoor een onvolledig, en misschien zelfs wel een vertekend, beeld ontstaat van de impact.

Bovendien zijn in gemeenschapsontwikkeling bewoners aan zet, óók waar het gaat om de te behalen resultaten. Om recht te doen aan het onvoorspelbare en procesgerichte karakter van gemeenschapsontwikkeling, is het van belang om met de onderzoeksaanpak aan te sluiten bij het 'ritme en taal van de buurt' en de principes van de ABCD-benadering zelf (South et al., 2024).

Daarom is in dit onderzoek bewust gekozen voor kwalitatief evaluatieonderzoek, passend bij de aard van de ABCD-benadering, met daarin ruimte voor het benoemen van resultaten en effecten vanuit verschillende perspectieven uit de buurt zelf: community builders, buurtverbinders, andere bewoners en professionals. We kiezen bewust voor onderzoeksmethoden die samen met opbouwwerkers zijn ontwikkeld, zoals het Effectenplein, Pas-op-de-Plaats-gesprekken en de Wijkwaardenkaart. Deze methoden zijn overdraagbaar, zodat community builders en bewoners ze ook in andere buurten of op een later moment zelfstandig kunnen inzetten. Daarmee bieden we een alternatief voor de *evidence paradox*, door de waarde van gemeenschappen aan te tonen vanuit een paradigma dat aansluit bij het perspectief van de buurt.

3 De buurten in beeld

3.1. Inleiding

Dit hoofdstuk van het rapport geeft een samenhangend beeld van de 33 buurten waarin de gemeenschapsgerichte aanpakken plaatsvinden. Het schetst de context voor de verdere analyse in dit rapport door inzicht te geven in betrokken actoren, actuele thema's en de manier waarop bewoners de vitaliteit van hun buurt waarderen. Daarmee wordt zichtbaar tegen welke achtergrond de aanpakken worden uitgevoerd. Daar waar we in dit hoofdstuk onderscheid maken tussen de twee programma's, duiden we hier de community builders van de buurtverbinders-aanpakken aan als projectleiders.

Het hoofdstuk is nadrukkelijk bedoeld als verkennend en fungeert als startpunt voor de duiding van verschillen en overeenkomsten tussen buurten. Omdat buurten en initiatieven zich blijven ontwikkelen, is het belangrijk om dit hoofdstuk te lezen als een momentopname waarin mogelijk al veranderingen in gang zijn gezet, maar waarin verdere ontwikkeling of verdieping nog niet zichtbaar hoeft te zijn. We gaan eerst dieper in op de aanpakken en bespreken de kenmerken van de betrokken community builders, de doelgroepen en de samenwerkingspartners die een rol spelen in de aanpak. Daarnaast gaan we in op de belangrijkste thema's die spelen in de buurten vanuit het perspectief van bewoners, die opgehaald zijn met behulp van de Wijkwaardenkaart. Daarmee wordt antwoord gegeven op deelvraag 4a: hoe definiëren bewoners zelf de vitaliteit van hun buurt?

De analyses in deze sectie zijn gebaseerd op meerdere databronnen die in dezelfde onderzoeksperiode zijn verzameld. Het betreft de buurtscans van de 33 buurten, bestaande uit interviews met alle community builders, aangevuld met kwantitatieve buurtgegevens. Daarnaast zijn drie vragenlijsten ingevuld door alle community builders. Ten slotte maken de resultaten van de Wijkwaardenkaart-gesprekken deel uit van de analyse: deze gesprekken zijn gevoerd met bewoners in de twaalf focusbuurten.

3.2. Kenmerken van de community builders

3.2.1. Sterke Buurtverbinders: de centrale rol van de projectleiders

Uit de vragenlijst en de eerste ronde buurtbezoeken blijkt dat er grote verschillen zijn in de breedte van het takenpakket van de projectleiders. Sommige projectleiders zorgen vooral voor de coördinatie van het programma, maar hebben zelf een beperkte rol in de uitvoering van buurtactiviteiten. Andere projectleiders zijn intensiever betrokken bij een groot deel van de activiteiten, of organiseren zelf ook activiteiten die bijdragen aan gemeenschapsontwikkeling, waardoor ze uiteindelijk vaak meer dan de helft van de week aan het project met de buurtverbinders werken. In veel gevallen heeft de projectleider een meervoudige rol van projectleider, community builder, welzijnswerker, coach, vrijwilligerscoördinator en contactpersoon voor buurtpartners.

“Onze rol is het werven en activeren van buurtverbinders en hen daarnaast ook coachen en begeleiden. Ook ambassadeur zijn van het project en het project onder de aandacht brengen van professionals, bedrijven en bewoners. Zorgen dat het project breed gedragen wordt en zorgen dat het project makkelijk opgeschaald kan worden en overdraagbaar is door middel van het beschrijven van de methode.” (projectleider)

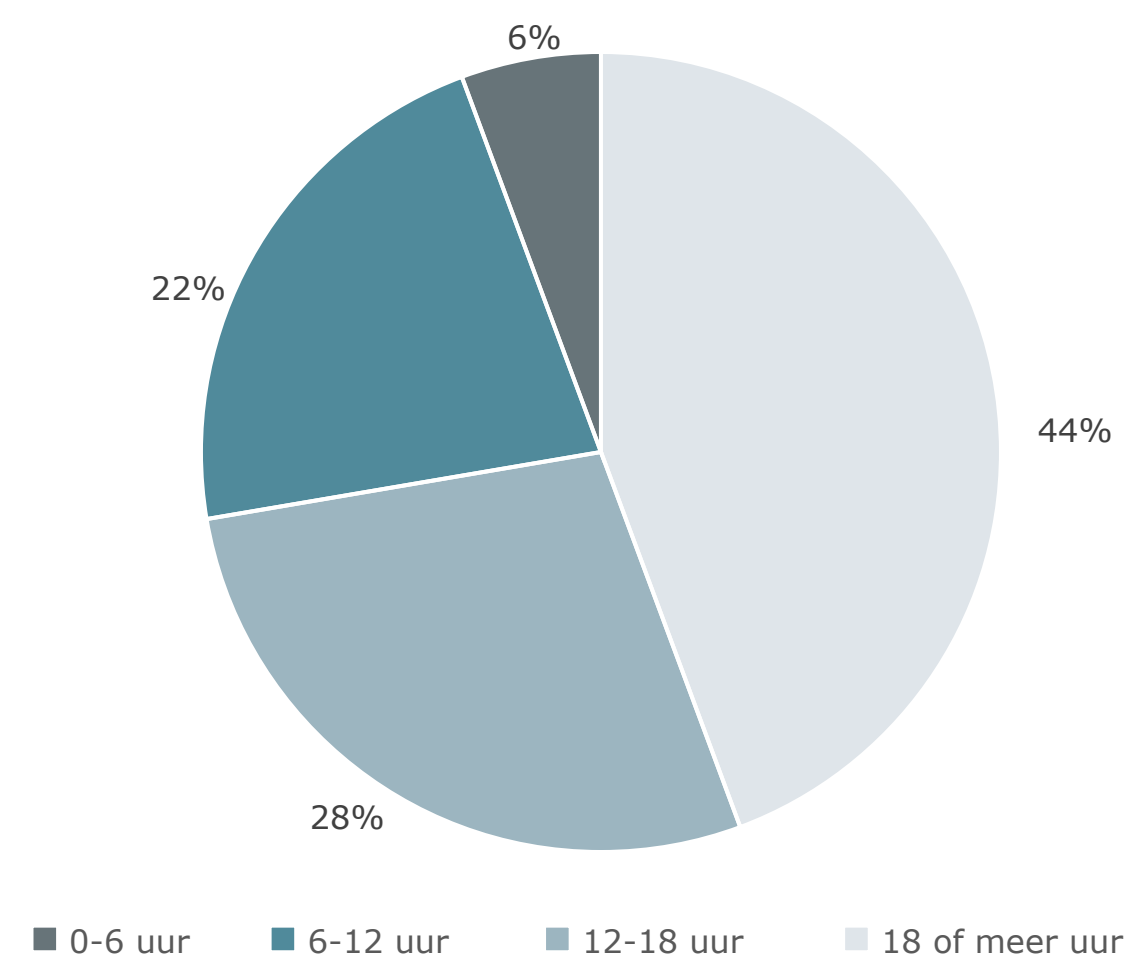
Opleidings- en trainingsachtergrond van de projectleiders

De projectleiders combineren vaak een relevante opleiding met veel praktijkervaring in het werken met bewoners en het opbouwen van netwerken in de buurt. Ruim de helft van de projectleiders heeft een opleiding gevolgd op het gebied van sociaal werk of opleidingen die daar voorheen onder vielen zoals Culturele en Maatschappelijke Vorming en Maatschappelijk Werk. Tegelijkertijd geeft bijna de helft van de projectleiders aan geen formele opleiding op dit terrein te hebben gevolgd, maar juist veel ervaring te hebben in de praktijk, bijvoorbeeld door jarenlang te werken met bewoners en het begeleiden van vrijwilligers. Een groot deel van de projectleiders heeft naast de opleiding ook trainingen gevolgd over de ABCD-benadering of trainingen die raken aan gemeenschapsgericht werken, bijvoorbeeld op het gebied van gebiedsgericht werken, inclusie en democratie.

Inzet per week van de projectleiders

Uit de antwoorden van de projectleiders blijkt dat hun inzet per week al vanaf de start van het programma sterk varieert. Ongeveer 44% van de respondenten geeft aan 18 uur of meer per week actief te zijn als projectleider, terwijl 28% van de projectleiders tussen de 12 en 18 uur per week werkt. Een kleinere groep is 6 tot 12 uur per week actief en slechts 6% besteedt minder dan 6 uur per week aan deze rol. In sommige deelnemende initiatieven is er ook nog variatie tussen het aantal projectleiders en zijn er soms twee of drie personen betrokken, wat de onderzoeksresultaten kan hebben beïnvloed.

Figuur 1. Gemiddeld aantal uren per week dat projectleider actief is voor de buurtverbinders-aanpak. Bron: Vragenlijst Projectleiders, nulmeting.

3.2.2. Van Buurten naar Communities: de centrale rol van de community builders

De community builders bewegen gedurende een periode van twee jaar mee met de vragen en behoeften van bewoners, zolang deze maar in het belang zijn voor de ontwikkeling van de buurt. Het grootste deel van de community builders is formeel in dienst van een welzijnsorganisatie of gemeentelijke organisatie.

“Er was al een opbouwwerker werkzaam op deze locatie. Community building kwam er voor de opbouwwerker dus extra bij, met de ABCD-benadering. Daar is dus de rol van de community builder vanuit LSA Bewoners voor gecreëerd. [...] Het is fijn om als zelfstandige community builder zonder agenda nu dit werk te kunnen doen, zonder doelstellingen van instanties.” (community builder)

Voor een kleiner deel (vijf van de zestien community builders) is de opdracht afgestemd met bewonersinitiatieven en werkt de community builder als zzp’er. In sommige gevallen is de inzet van de community builder een uitbreiding van een bestaande functie.

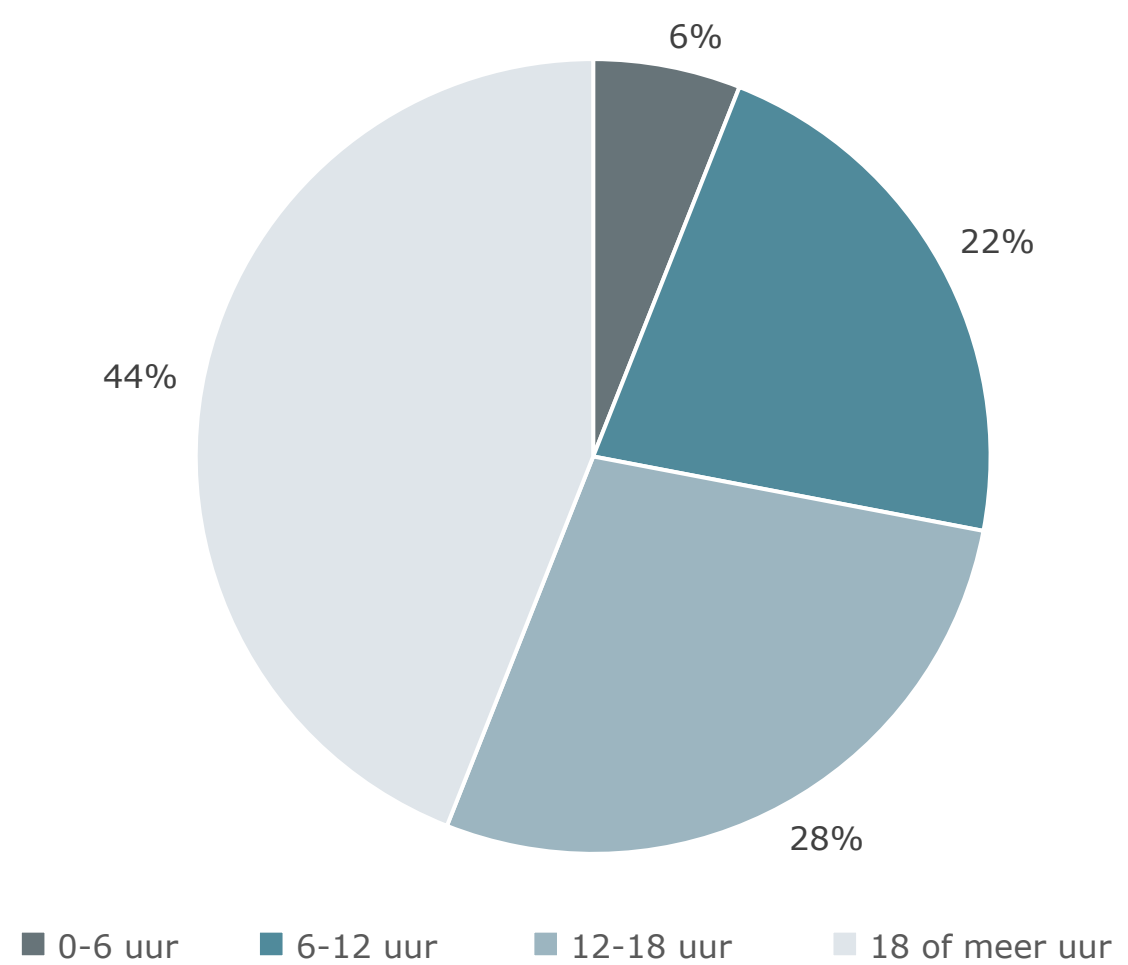
Opleidings- en trainingsaanbod van de community builders

Ruim een kwart van de community builders heeft niet eerder een training of opleiding gevolgd die raakt aan gemeenschapsontwikkeling: een derde van de community builders heeft wel een trainingsaanbod gevolgd, zoals in-company trainingen over de ABCD-benadering en community building. Ruim 40% van de community builders heeft een opleiding gevolgd met daarin aandacht voor gemeenschapsontwikkeling, zoals social work, culturele en maatschappelijke vorming of een leergang over gebiedsgericht werken.

Inzet per week

53% van de community builders geeft aan 6-12 uur per week inzetbaar te zijn als community builder. 20% van de respondenten is 12-18 uur per week actief en een klein deel van de respondenten is 0-6 uur of 18+ uur per week aan de slag als community builder.

Figuur 2. Gemiddeld aantal uren per week dat community builder actief is voor Van Buurten naar Communities-programma. Bron: Vragenlijst Community Builders (2023).

3.3. Doelgroep van de aanpak

Er is aan de community builders in het vragenlijstonderzoek gevraagd op welke gemeenschappen zij zich voornamelijk richten.

3.3.1. Sterke Buurtverbinders: doelgroepen

De meeste projectleiders geven aan dat hun buurtverbinders-aanpak zich richt op de gehele buurt. Zij benadrukken het belang van inclusiviteit en verbinding tussen alle bewoners, ongeacht achtergrond of situatie. Een deel van de respondenten benoemt expliciet dat zij geen onderscheid maken tussen deelgemeenschappen, omdat het doel juist is om verschillende groepen bewoners met elkaar te verbinden.

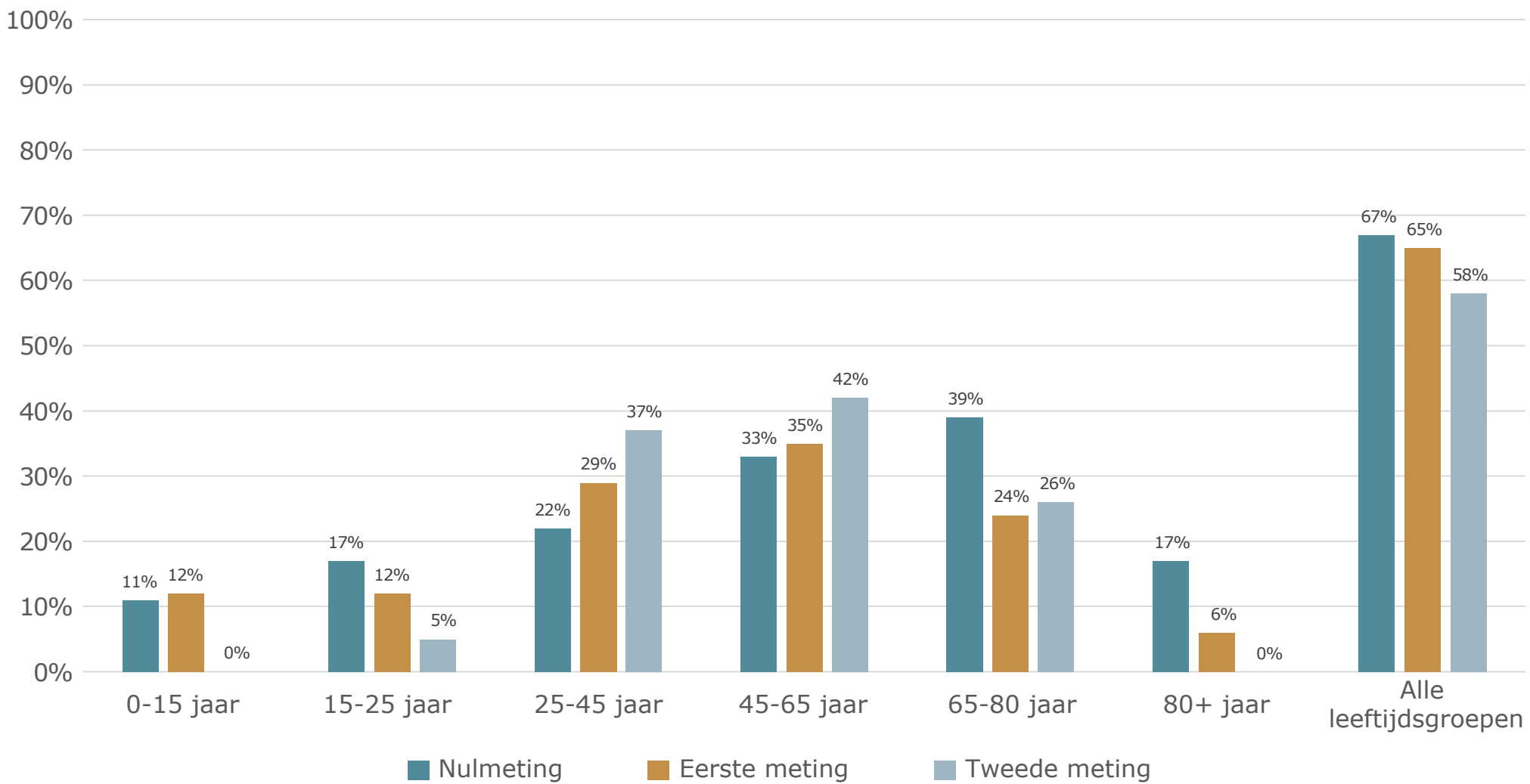
Tegelijkertijd is er ook een deel dat aangeeft dat hun buurtverbinders-aanpak zich vanaf het begin van het programma wel richt op specifieke gemeenschappen binnen de buurt. Genoemd worden onder andere jongeren die leven in armoede, vrouwen met een bi-culturele achtergrond, nieuwkomers, mensen met een migratieachtergrond, senioren en bewoners met een klein sociaal netwerk. Ook worden specifieke delen van de buurt benoemd, zoals flats of straten die als aandachtsgebied worden gezien vanwege een gebrek aan sociale samenhang.

Een deel van de projectleiders geeft aan dat de focus op gemeenschappen gedurende de looptijd van de aanpak specifieker wordt: bijvoorbeeld de keuze om meer focus te leggen op één van de delen in de buurt vanwege armoede en eenzaamheid, of de keuze om het gebied juist uit te breiden met steeds meer straten – als een olievlek die steeds groter wordt.

Diversiteit in culturele en sociaaleconomische achtergrond en leeftijd

De culturele diversiteit van de bewoners waarmee buurtverbinders samenwerken wordt gemiddeld beoordeeld als zeer divers. Ook op sociaaleconomisch vlak is er sprake van een gemiddeld tot hoge diversiteit. Als je kijkt naar de focus van buurtverbinders-aanpak op specifieke leeftijdsgroepen gedurende de loop van het programma, dan laten de twee latere meetmomenten een vergelijkbaar beeld zien waarin het merendeel van de aanpak zich vooral focust op alle leeftijdsgroepen en het minst op de jongste én oudste leeftijdsgroep (zie figuur 3).

Figuur 3. Leeftijdsgroepen van de bewoners waar projectleiders en buurtverbinders zich op richten. Bron: Vragenlijst Projectleiders (2023-2025).

3.3.2. Buurten naar Communities: doelgroepen

Community builders formuleren over het algemeen geen doelgroepen bij de start van het programma, maar richten zich in de praktijk vaak wel op specifieke groepen binnen de buurt. Zo focussen sommige community builders zich op bewoners die iets willen bijdragen aan hun buurt, terwijl anderen juist proberen om verbinding te leggen tussen actieve bewoners en bewoners in een kwetsbare positie, bijvoorbeeld via bestaande netwerken.

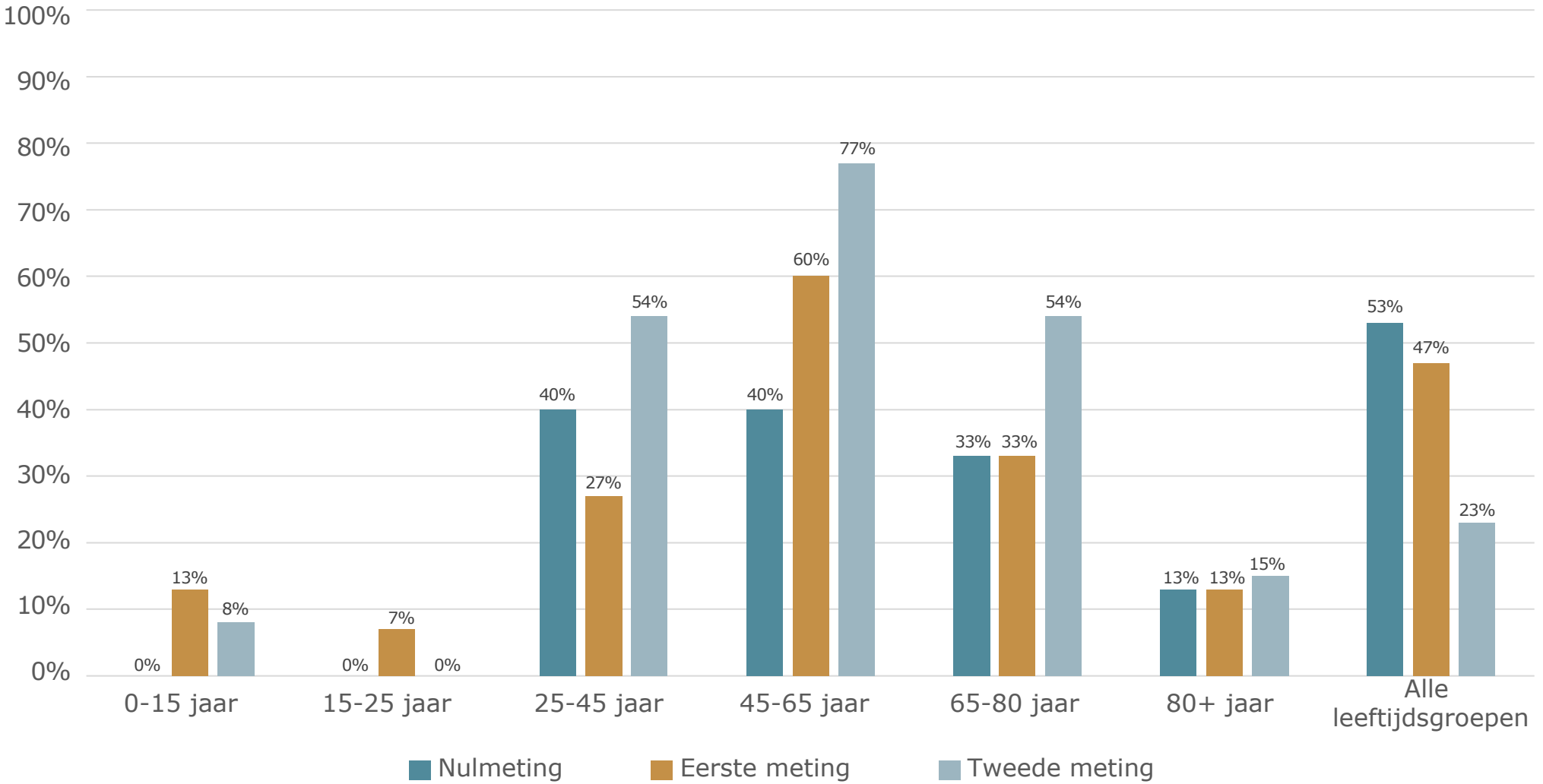
Gedurende de looptijd van het programma geeft een deel van de community builders aan dat er meer aandacht is voor een aantal specifieke groepen: (1) bewoners met specifieke ondersteuningsbehoeften; (2) zelfstandige bewonersgroepen met een centrale rol (zoals buurtraden); of (3) een breder geografisch gebied binnen de buurt. Daarnaast worden er een aantal andere veranderingen genoemd, zoals: een verschuiving naar delen van de buurt met meer sociale problematiek; een bredere doelgroepenbenadering in plaats van focus op kwetsbaarheid; en aanpassingen door veranderde opdrachten of uitval van collega's. Deze veranderingen in voornaamste focus laten zien dat community builders hun aanpak gaandeweg lijken te hebben aangepast aan lokale dynamiek, behoeften en kansen in de buurt.

Diversiteit in culturele en sociaaleconomische achtergrond en leeftijd

De culturele diversiteit van de bewoners waarmee community builders samenwerken wordt gemiddeld als divers beoordeeld. Ook op sociaaleconomisch vlak is er sprake van een gemiddeld tot hoge diversiteit: iets minder dan de helft van de buurten beschouwt dit als divers en als zeer divers.

Gekeken naar de verschillende leeftijdscategorieën, zien we dat er in het begin van het programma voornamelijk een focus ligt op alle leeftijdsgroepen, terwijl dit in de loop van het programma afneemt. Groepen waarop gedurende de looptijd van het programma het minst gefocust werd, zijn ook voor de community builders met name de jongeren en 80-plussers (zie figuur 4).

Figuur 4. Leeftijdsgroepen van de bewoners waar community builders zich op richten. *Bron: Vragenlijst Community Builders (2023-2025).*

3.4. Samenwerkingspartners van de community builders

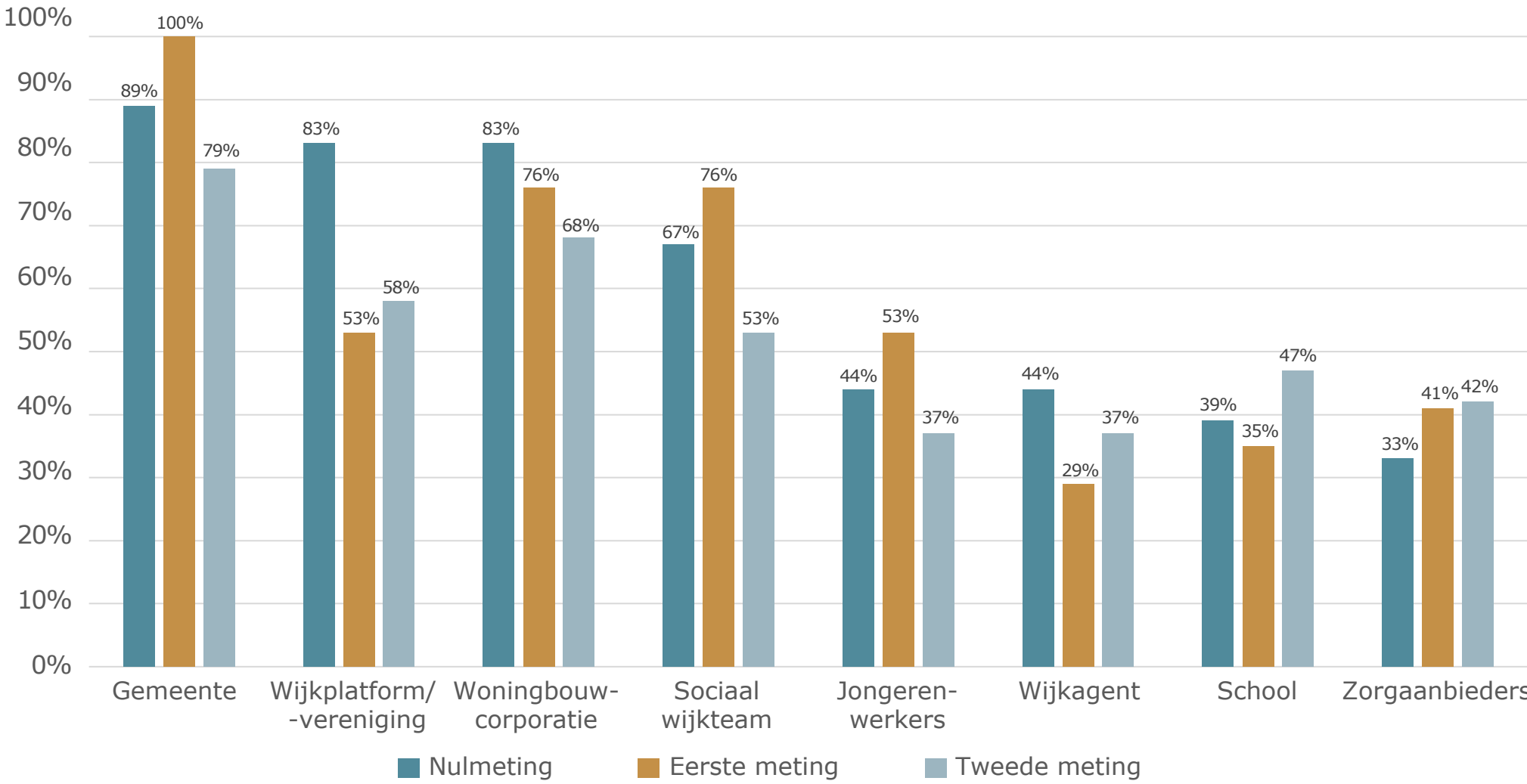
Er is ook gevraagd naar de partners waarmee community builders en buurtverbinders (het meest) hebben samengewerkt gedurende de looptijd van het onderzoek.

3.4.1. Sterke Buurtverbinders: belangrijkste samenwerkingspartners

Projectleiders werken samen met een breed scala aan professionele samenwerkingspartners. Vrijwel alle projectleiders werken samen met de gemeente. Buurtplatforms of buurtverenigingen en woningbouwcorporaties zijn eveneens veelgenoemde samenwerkingspartners. Daarnaast wordt er vaak samengewerkt met het sociaal buurtteam en in bijna de helft van de gevallen met jongerenwerkers, wijkagenten en andere partners zoals culturele instellingen, ondernemers, kerken en bewonerscommissies. Ook scholen en zorgaanbieders worden regelmatig betrokken.

Gedurende de looptijd van het programma blijkt dat de gemeente de belangrijkste samenwerkingspartner blijft van de projectleiders (zie figuur 5). Gemiddeld genomen zijn zorgaanbieders het minst betrokken bij buurtverbinders-aanpakken. Wat verder opvalt, is dat de samenwerking met een buurtplatform in het begin in veel buurten belangrijk is, maar dat dit tijdens het programma afneemt. Dit geldt ook voor de samenwerking met de woningbouwcorporatie. Een mogelijke verklaring voor het afnemen van de samenwerking met zowel buurtplatforms als woningbouwcorporaties is dat deze partijen mogelijk vooral in de startfase van het programma een belangrijke rol spelen. In deze beginfase zijn zij vaak cruciaal voor het verkrijgen van toegang tot de buurt, het leggen van eerste contacten met bewoners en het agenderen van urgente thema's. Naarmate de projecten verder komen, verschuift de focus van verkenning en positionering naar uitvoering en verdieping, waardoor andere samenwerkingsrelaties – bijvoorbeeld direct met bewonersgroepen of informele netwerken – belangrijker worden.

Figuur 5. Belangrijkste samenwerkingspartners van de projectleiders en buurt-verbinders. Bron: Vragenlijst Projectleiders (2023-2025).

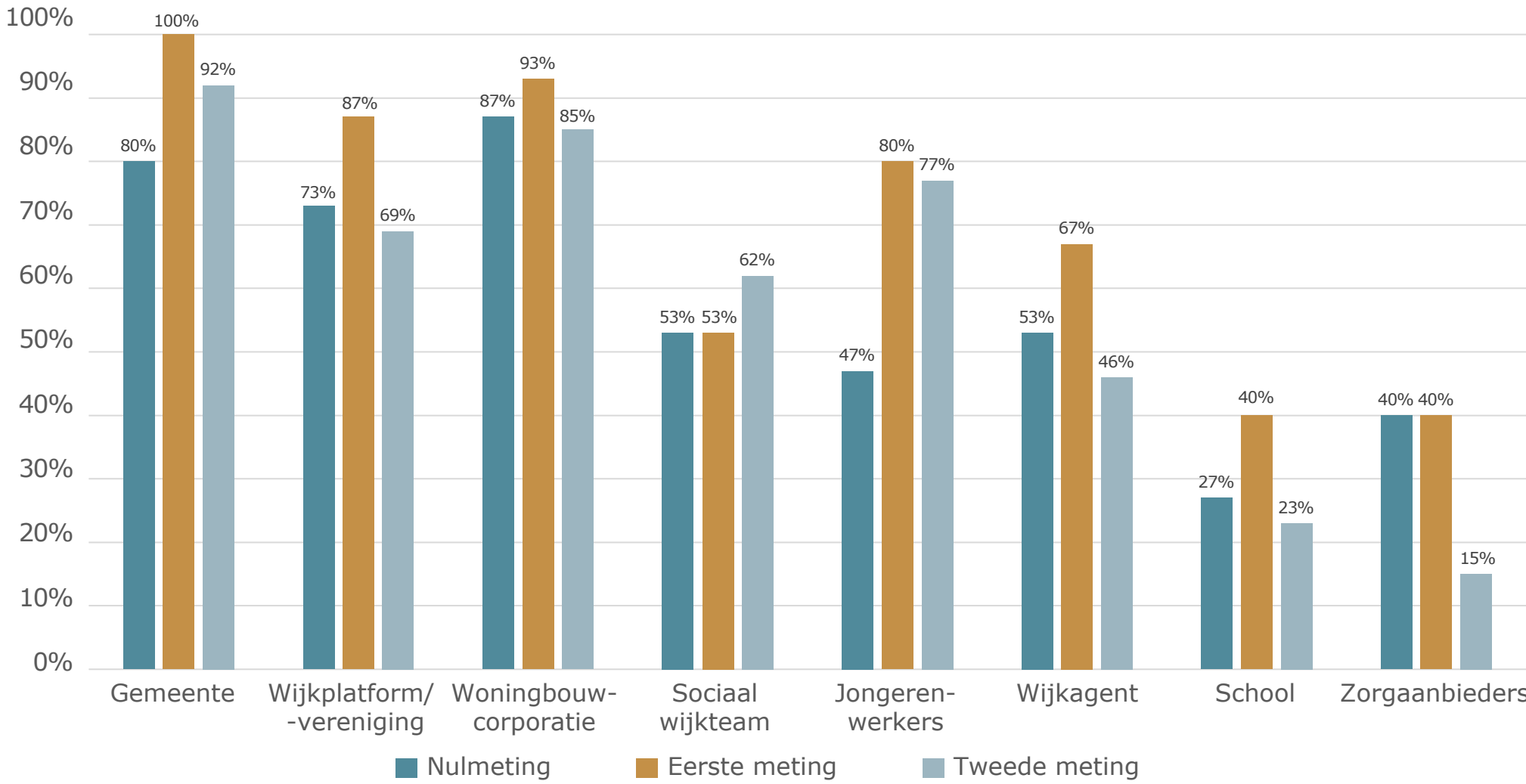

3.4.2. Van Buurten naar Communities: belangrijkste samenwerkingspartners

Ook de community builders binnen het programma Van Buurten naar Communities werken samen met een breed scala aan partners in de buurt. De meest genoemde samenwerkingspartners zijn woningbouwcorporaties, gemeenten en buurtplatforms of buurtverenigingen. Ook het sociaal buurtteam en de wijkagent worden door ruim de helft van de respondenten genoemd, gevolgd door jongerenwerkers en zorgaanbieders. Daarnaast wordt er samengewerkt met diverse andere partijen zoals cultuurorganisaties, kerken, vrijwilligersorganisaties, buurtcomités en zelfs buurgemeenten. Scholen worden minder vaak genoemd als partner.

Naarmate het programma vordert, blijft de gemeente een belangrijke partner (zie figuur 6). Ook de woningcorporatie blijft een stabiele en betrokken partner, terwijl het sociaal buurtteam een lichte toename laat zien gedurende de looptijd van het programma. Jongerenwerkers worden gedurende het programma ook een steeds belangrijkere partner voor community builders, waar de samenwerking met de wijkagent afneemt.

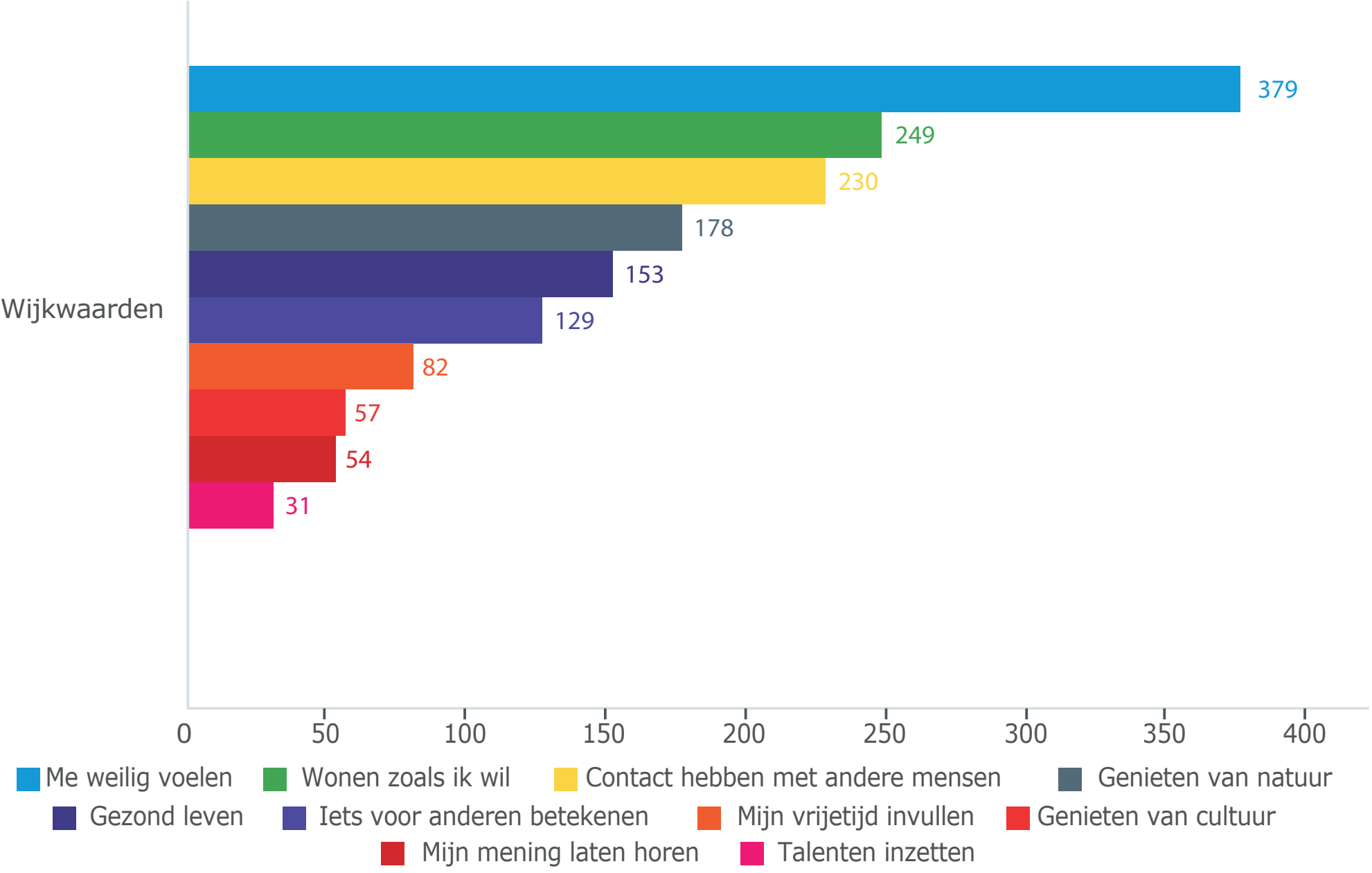
Figuur 6. Belangrijkste samenwerkingspartners van de community builders. Bron: Vragenlijst Community Builders (2023-2025).

3.5. Belangrijkste thema's: vitaliteit van de focusbuurten

Bij de informatie over de aanpakken die hierboven staat beschreven, is vooral geput uit de vragenlijsten, die vanuit het perspectief van de community builders is ingevuld. Voor het verkennen van thema's die spelen in de twaalf focusbuurten zijn in totaal met 503 buurtbewoners gesprekken gevoerd over hoe zij de vitaliteit van hun eigen buurt ervaren. Met behulp van de Wijkwaardenkaart is aan deze buurtbewoners gevraagd om drie (van de tien) thema's te kiezen die gaan over wat zij waardevol vinden in hun buurt. De analyse van de Wijkwaardenkaart-gesprekken geeft hiermee een antwoord op onderzoeksvraag 4a: hoe definiëren bewoners de vitaliteit van hun buurt zelf? In alle focusbuurten worden 'me veilig voelen, contact hebben met andere mensen en wonen zoals ik wil' vaak genoemd, waarbij 'me veilig voelen' in alle buurten het meest benoemd is. 'Gezond leven' en 'genieten van de natuur' komen ook vaak voor als thema per focusbuurt. In figuur 7 staat een overzicht van de meest voorkomende thema's van alle focusbuurten tezamen.

Figuur 7. Ranking meest gekozen thema's in de Wijkwaardenkaart-gesprekken in focusbuurten (2023-2024). N= 503

Over deze meest voorkomende thema's worden zowel waarderende verhalen als uitdagingen gedeeld. In acht van de twaalf buurten zijn bewoners overwegend waarderend over deze thema's, in drie buurten worden de thema's zowel waarderend als belemmerend uitgelegd en in één buurt delen de bewoners vaker uitdagingen. Hieronder bespreken we de de drie meest voorkomende thema's, als voorbeeld van hoe bewoners deze thema's ervaren.

Me veilig voelen

In iedere buurt noemen bewoners het contact met burens als belangrijk onderdeel van zich veilig voelen in de buurt. Goed contact met buurtgenoten, elkaar aanspreken als buurtbewoners en sociale controle zijn sociale factoren die bijdragen aan *me veilig voelen*, zoals dit citaat laat zien:

“Ik voel me thuis en veilig als ik 's avonds op straat loop. Ik weet dat we als burens op elkaar en elkaars huis letten.” (bewoner)

In Spangen in Rotterdam vertellen verschillende bewoners, die al lange tijd in de buurt wonen, dat de aanwezigheid van groepjes jongens op straat ervoor zorgt dat ze zich veiliger voelen, terwijl de bewoners die de jongeren niet kennen juist een onveilig gevoel krijgen van hun aanwezigheid. In Assen-Oost merken bewoners op dat de vele verhuizingen en de hoge doorstroom in de buurt ervoor zorgen dat mensen elkaar niet goed meer kennen.

In sommige buurten geven bewoners aan dat er sprake is van een sterke sociale controle. Bewoners spreken elkaar soms aan op overlast gevend of ongewenst gedrag, waardoor de overlast vermindert. Een keerzijde van deze sociale controle kan een roddelcultuur zijn.

Verkeersoverlast, zoals auto's die te hard rijden in straten waar ook kinderen spelen, wordt vaak genoemd als voorbeeld van uitdagingen, net als geluidsoverlast. Voorbeelden van geluidsoverlast gaan over ruzie tussen burens, overlast door hangjongeren, vuurwerk of combinaties hiervan:

“In de avond wordt hier vaak hard gereden en wordt er gehangen in auto's met draaiende motor, dat is dan onrustig en daar hebben we last van. Ook mensen die onrustig rondlopen waarvan we vermoeden dat het met drugs te maken heeft.” (bewoner)

Criminaliteit en incidenten worden in minder buurten benoemd, maar spelen een rol bij de ervaren veiligheid. In sommige buurten vertellen bewoners over drugsgebruik, de handel in drugs en drugsafval. Ook andere vormen van criminaliteit worden genoemd, zoals inbraak in woningen, auto's die in brand gestoken worden, of een schietincident.

Wonen zoals ik wil

Verhalen die bewoners vertellen bij *wonen zoals ik wil* gaan voor een deel over de eigen woning. In de meeste buurten waarderen bewoners de eigen woning, hoewel bewoners in Brunnepe in Kampen aangeven dat hun woningen te klein en gehorig zijn en lastig op te knappen of te verduurzamen zijn. In een aantal focusbuurten geven bewoners aan moeite te hebben met de hoogbouw vanwege lichamelijk beperkingen.

Bewoners waarderen ook de publieke buitenruimte, zoals het groen in de buurt, in parken of groenstroken langs de weg. De mogelijkheid om in het groen te kunnen wandelen of de hond uit te laten wordt gewaardeerd en bewoners zien graag meer groen. In Spangen maken bewoners zich zorgen dat het groen onder druk komt te staan door woningbouw.

Bewoners zijn zowel positief als negatief over de voorzieningen in hun buurt. Daar waar supermarkten en winkels in de buurt zijn wordt dat gewaardeerd, maar het is een gemis als deze er niet zijn. Ook gezondheidsvoorzieningen, zoals een huisarts, apotheek en tandarts, hebben invloed op de tevredenheid over de voorzieningen. Daarnaast geven bewoners uit verschillende buurten aan dat ze een wens hebben voor meer speelvoorzieningen en activiteiten voor kinderen en jongeren.

Uitdagingen die gaan over de doorstroom van woningen worden in verschillende focusbuurten genoemd. Meer woningen zorgen ervoor dat jonge mensen minder snel uit het dorp wegtrekken. Ook in Selwerd-Oost in Groningen willen jonge mensen in de buurt blijven wonen, maar lukt dit niet door een gebrek aan doorstroom. Ouderen in deze buurt wonen juist groter dan ze willen:

“Ik ben nu 70 en het huis waarin ik nu samenwoon met mijn vrouw wordt te groot. We zijn op zoek naar een nieuwe en kleinere woning. En daarbij wordt het onderhouden van het huis ook steeds moeilijker.” (bewoner)

Contact hebben met andere mensen

Elkaar groeten, een praatje maken op straat of elkaar helpen zijn voorbeelden van de contacten die bewoners hebben met andere mensen. Verreweg de meeste bewoners zijn positief over *contact met andere mensen*, slechts een klein deel is negatief. Diversiteit van bewoners, zowel in culturele achtergrond als leeftijd benoemen bewoners vaak als thema in de gesprekken. Een taalbarrière wordt door een deel van de bewoners als een belemmering gezien om contact met bewoners aan te gaan.

Culturele diversiteit wordt verschillend gewaardeerd. In een aantal focusbuurten geven sommige bewoners aan dat de Nederlandse cultuur in de verdrinking komt. In andere buurten wordt culturele diversiteit juist gewaardeerd, zoals in Spangen (Rotterdam) en Woensel-West (Eindhoven):

“Er wonen mensen met verschillende culturele achtergronden. We delen veel verhalen en leren van elkaar.” (bewoner)

Activiteiten kunnen het onderlinge contact bevorderen en ook de vrijwilligers die dit organiseren hebben daar een belangrijke rol in. Activiteiten blijken een belangrijk ontmoetingsmoment te zijn en dragen voor veel mensen bij aan het contact dat ze hebben met hun buren. Niet iedereen doet echter mee aan de activiteiten, zoals bijvoorbeeld jongeren. Ook is nog niet iedereen op de hoogte van de activiteiten in hun buurt.

De drie thema's die hierboven beschreven zijn hebben overlap met elkaar. Bij *me veilig voelen* en *wonen zoals ik wil* is het contact dat bewoners hebben met elkaar een belangrijke factor. Activiteiten en ontmoetingsruimten zijn van belang bij *contact hebben met andere mensen* en *wonen zoals ik wil*. Het laat de verbindingen zien tussen verschillende waarden. De thema's zijn op zichzelf van belang, maar hangen dus ook met elkaar samen.

3.6 Conclusie: vitaliteit van de focusbuurten

Op basis van de thema's uit de Wijkwaardenkaarten-gesprekken is per buurt een beschrijving gemaakt hoe bewoners de vitaliteit van hun buurt definiëren (onderzoeksvraag 4a). Deze definities zijn daarmee buurtgebonden, maar er is wel een aantal algemene patronen te onderscheiden. In alle buurten worden sociale aspecten genoemd die gaan over de mogelijkheid van diverse soorten sociaal contact, zoals een praatje maken, elkaar groeten, hulp bieden, op elkaar en elkaars spullen letten. Daarnaast wordt ruimte voor diversiteit en eigenheid als waardevol beschouwd, waarbij het gaat om jezelf kunnen zijn en waar bewoners elkaar met respect behandelen.

In alle buurten wordt ook gesproken over de leefomgeving, waarbij het gaat om veiligheid en een schone publieke buitenruimte. Bewoners vinden de sfeer in de buurt ook van groot belang, waarbij een rustige buurt vaak terugkomt. Bij woningen is een fijne en passende woning van belang, die voldoet aan de behoefte van mensen en waar mensen zichzelf kunnen en mogen zijn. Voorzieningen vormen in driekwart van de buurten een belangrijk thema, die deels gericht zijn op ontmoeten, zoals een buurthuis of ontmoetingsactiviteiten. Maar voorzieningen gaan ook over (publieke) gezondheid, zoals een huisarts, apotheek of de mogelijkheden om gezonde voeding te kopen of te bewegen. In ongeveer de helft van de buurten wordt natuur gewaardeerd in de vorm van parken, bomen en perken in straten. Groene plekken in de buurt dragen bij aan ontspanning, ontmoeting en versterken het gevoel van welzijn.

Bovenstaande patronen geven inzicht in de thema's die bewoners belangrijk vinden voor de vitaliteit van hun buurt. In de volgende hoofdstukken van de resultaten komen deze thema's en patronen ook terug, zoals bij de beschrijving van de aanpak de omgevingsfactoren en de effecten en impact op buurniveau (leefbaarheid).

4 Gemeenschapsgerichte aanpakken van de community builders en buurtverbinders

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvragen die gaan over de procesbeschrijving van gemeenschapsontwikkeling (1a t/m f). We gaan in op hoe de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpakken worden vormgegeven en hoe omgevingsfactoren deze gemeenschapsgerichte aanpakken beïnvloeden. Eerst lichten we toe welke overeenkomsten en verschillen we zien tussen beide programma's. Vervolgens zoomen we in op de aanpakken van beiden programma's aan de hand van de vijf principes van de ABCD-ruggengraat - aangezien de ruggengraat in beide programma's terugkomt. Tegelijkertijd maken we een onderscheid in de beschrijving van de aanpakken tussen de rol van de projectleiders en buurtverbinders van Sterke Buurtverbinders en de community builders Van Buurten naar Communities, om recht te doen aan de eigenheid van beide programma's.

Hoe een gemeenschapsgerichte aanpak is vormgegeven wordt mede bepaald door omgevingsfactoren, die we in het tweede deel beschrijven. Deze omgevingsfactoren zijn ingedeeld in verschillende categorieën: bestuurlijk, relationeel, professioneel, maatschappelijk en fysiek. Ten slotte blikken we terug op de patronen die zichtbaar worden binnen beide programma's en de interactie tussen de aanpakken van de community builders en buurtverbinders en de omgevingsfactoren.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de resultaten van de twee buurtbezoeken in de focusbuurten, het Effectenplein, de drie vragenlijsten die zijn beantwoord door de 33 community builders en ten slotte de resultaten van de diepte-interviews met bewoners in de twaalf focusbuurten. We laten in dit hoofdstuk de belangrijkste patronen zien.

4.2. ABCD-ruggengraat

De ABCD-benadering is gebaseerd op vijf principes of bouwstenen die samen de ruggengraat vormen van de benadering. ABCD is geen gestandaardiseerde werkwijze, maar een op principes gebaseerde *benadering* die lokaal wordt toegepast. Dat er verschillen zijn in de uitvoering tussen buurten is inherent aan 'bouwen van binnenuit'. Gemeenschapsontwikkeling gaat over plaatsgebonden werken, mobiliseren wat er al in de buurt aanwezig is en aansluiten bij de taal, cultuur en gebruiken van een buurt. Hieronder laten we de aanpakken zien in beide programma's aan de hand van de vijf principes van de ABCD-benadering. We starten elke paragraaf met de uitleg van het principe aan de hand van de tekst die op de website van LSA Bewoners staat. Vervolgens beschrijven we de meest opvallende kenmerken van het principe per programma.

Afbeelding 9. ABCD-ruggengraat

4.2.1. ABCD-ruggengraat: bewoners in the lead

Uitgangspunt bewoners in the lead: bewoners zijn de hoofdrolspelers en hebben zelf de regie in handen, zowel bij de uitvoering als bij het bedenken van oplossingen. Ze hebben controle, bewonersregie in hun buurt. Daarbij is het van belang dat bewoners weten wat er in hun buurt is en van welke netwerken of diensten ze gebruik kunnen maken. Vragen die hierbij horen zijn: wat kun je zelf doen als groep? Wat lukt met een beetje hulp? Waar is professionele ondersteuning bij nodig? En wat moeten professionals niet meer doen? (LSA Bewoners, 2025).

Bewoners in the lead: Sterke Buurtverbinders

In alle buurten zijn de buurtverbinders een belangrijke schakel voor het ABCD-principe bewoners in the lead. Dit principe wordt verschillend ingevuld bij de buurtverbinders-aanpakken. In een aantal buurten zetten de buurtverbinders zich op hun beurt in om andere bewoners het voortouw te laten nemen. Buurtverbinders in Lisse organiseren in hun eigen straat bijvoorbeeld 'ideeën-brouwerijen', waar ze buurtbewoners uitnodigen om met ideeën te komen en te verkennen hoe ze die zelf of samen met anderen kunnen realiseren. Om zelf of andere bewoners het voortouw te laten nemen, helpt de zichtbaarheid en aanwezigheid van de buurtverbinders, net als het snel oppakken en faciliteren van de nieuwe initiatieven. Dat draagt bij aan de regie van bewoners.

De projectleiders ondersteunen waar nodig, maar laten de regie waar mogelijk bij de buurtverbinders. Dit gebeurt via praktische hulp of coaching door bijvoorbeeld informatie te delen, het helpen met aanvragen van subsidie of het aanreiken van tools of werkvormen, zonder de leiding over te nemen van buurtverbinders of andere bewoners:

“Wij jagen aan, ondersteunen, helpen, maar nemen niet over.” (projectleider)

De projectleiders geven aan dat buurtverbinders door deze ondersteuning groeien in hun zelfvertrouwen, ze nemen initiatief en trekken andere (nieuwe) bewoners mee. Ze ontwikkelen zich tot centrale speler in netwerken, waarbinnen bewoners regie hebben en die nieuwe verbindingen leggen. Dat kan soms wel tot schuring leiden:

“We zijn ongeveer 2,5 jaar geleden gestart met het idee om meer buurtinitiatieven van onderop te stimuleren. Dat heeft hier mooie resultaten opgeleverd. Je merkt wel dat het soms schuurt tussen organisaties en bewoners, vooral omdat bewoners steeds meer zelf aan het stuur zitten.” (projectleider)

Schuring en uitdagingen spelen op verschillende niveaus bij bewonersregie. Op individueel niveau kunnen er bij bewoners persoonlijke omstandigheden belemmerend zijn. In verschillende buurten wordt bijvoorbeeld aangegeven dat zorgen over financiële zelfredzaamheid een belemmering kan zijn voor bewoners om zich in te zetten in rollen waar meer verantwoordelijkheden worden gevraagd:

“Een gezond mens kan zich makkelijk aanpassen en veranderen, maar armoede maakt dit kwetsbaar. Dan wordt een duurzame buurt opbouwen moeilijker.” (buurtprofessional)

Op buurtniveau worden ook verschillende uitdagingen genoemd die gaan over schuring. Binnen bewonersinitiatieven kan eveneens sprake zijn van spanningen tussen bewoners. Sommige bewoners met een dominante mening hebben de neiging om alles over te nemen. Het is voor de andere bewoners lastig om deze dominante bewoners daarop aan te spreken. In sommige buurten lijkt sprake te zijn van onderling wantrouwen onder buurtbewoners. In een van de buurten was er verdeeldheid onder bewoners over de plek van het plaatsen van een bank. Ook in andere buurten vallen de initiatieven die genomen worden niet altijd in goede aarde:

“En dan denken de mensen dat wij gewoon alles regelen. Nou, dat is natuurlijk helemaal niet zo. Ze zijn vrij om te komen bij de vergaderingen en alles, maar ze hebben er dan achteraf wat van te zeggen. Dat is wel een beetje jammer. Ik denk kom dan gewoon, vertel wat je wel en niet wil. Ja, dat is nog een dingetje. Maar goed daar wordt ook aan gewerkt we doen het met elkaar en er lukt al heel veel.” (bewoner)

Bewoners in the lead: Van Buurten naar Communities

Net als de buurtverbinders-aanpak is dit principe een belangrijk onderdeel van de aanpak van de community builders. Er zijn verschillen tussen buurten waar al een sterk bewonersnetwerk aanwezig is en waar dat nog niet het geval is. Dat vraagt een andere inzet van de community builders. De community builders benoemen daarnaast de balanceer-act tussen ondersteunen en loslaten. Tot slot speelt het werken aan het vertrouwen van bewoners een rol bij dit principe.

In sommige buurten bestaat al een lange traditie van bewonersinitiatieven die regie hebben, bijvoorbeeld in de vorm van een inspraakorgaan, zoals in Kesseleik in Peel en Maas. In andere buurten hebben bewoners regie op een specifieke locatie. In de buurt Kronenburg in Arnhem beheren bewoners buurtlocatie de Fontein, met ondersteuning van een community builder:

“Hoe komt het nou dat daar die energie in zit? Dan komt het naar mijn idee ook dat er gewoon een houding is inderdaad van vertrouwen van iedereen. Ook met sleutels en dingen. [...] Het gaat ook over het vertrouwen van actieve bewoners in de gemeente of in de community builder. Of dat je dat samen zeg maar draagt en dat iedereen daar zijn dingen doet die die leuk vindt, waar die energie van krijgt of wat hij wil bijdragen.” (bewoner)

Maar er zijn ook buurten waar vrijwel geen initiatieven zijn en waar ook weinig betrokkenheid is van bewoners bij hun buurt. Dat kan ook in delen van een buurt zijn, zoals in Kronenburg in Arnhem, waar de community builder in een ander deel van de buurt nog van de grond af aan netwerken moet opbouwen. In Spangen in Rotterdam wordt daarom in eerste instantie ingezet op kleine, persoonlijke activiteiten, zoals een nette straat. In Oud-Krispijn in Dordrecht heeft de community builder samen met bewoners een wijkraad opgericht. Bewoners nemen het voortouw in deze wijkraad. De rol van community builder is faciliterend, bijvoorbeeld als het gaat om juridisch advies of het zoeken van deelnemers voor de wijkraad:

“Ze verbindt mensen, ze brengt mensen bij de buurtraad die misschien goede ideeën hebben. En ondertussen doen we dat al meer zelf, we zoeken naar mensen die meer kunnen betekenen.” (bewoner)

In alle buurten benoemen de community builders deze balans tussen ondersteunen en loslaten:

“Je moet klein beginnen met een activiteit, doen wat behapbaar is en hetgeen dicht bij je eigen motivaties ligt (bijvoorbeeld een schone straat). Gaandeweg kunnen bewoners steeds een beetje meer oppakken. Het ontvangen van een compliment is van grote waarde voor de persoon (eigenwaarde) en het doorzetten van het initiatief (motivatie).” (bewoner)

Vertrouwen tussen de community builder en bewoners is daarbij van groot belang, maar is niet altijd vanzelfsprekend. In één van de focusbuurten is bijvoorbeeld bij de start een beeld onder bewoners ontstaan dat de community builder de regie over zou nemen bij sommige buurtplannen. Deze beeldvorming zorgde voor een stoeve start. Gebrek aan vertrouwen kan ook te maken hebben met eerdere negatieve ervaringen met inspraak en bewonersregie in een buurt. In een van de buurten ervaren bewoners dat ze weinig inspraak hebben op de herstructureringsplannen. Hierdoor hebben bewoners minder vertrouwen dat ze regie hebben in hun buurt.

4.2.2. ABCD-ruggengraat: focus op relaties

Uitgangspunt focus op relaties: als bewoners elkaar open en vanuit oprechte interesse benaderen en naar elkaar luisteren, groeien en verdiepen relaties. Vanuit die relaties kan van alles ontstaan, bijvoorbeeld vanuit de wens om elkaar te leren kennen, om gezamenlijk zorgen te delen of op te pakken, of omdat er een klik is. De basis vormt het contact zelf, vanuit daar volgt de inhoud (LSA Bewoners, 2025).

Focus op relaties: Sterke Buurtverbinders

Op verschillende manier wordt er gewerkt aan de focus op relaties, waarbij de basis gaat over oprecht contact met bewoners. Ontmoetingsactiviteiten vormen ook een belangrijk onderdeel in vrijwel alle buurten, waarbij deelname aan deze activiteiten regelmatig leidt tot nieuwe initiatieven. Het samenwerken met bestaande netwerken kan daarbij helpend zijn, maar is niet altijd vanzelfsprekend. De basis van dit principe start met oprecht luisteren, de oprechte interesse in persoonlijke verhalen en het open aanspreken van mensen. In alle buurten worden hier voorbeelden van genoemd:

“Aanbellen en mensen op straat aanspreken. Praatjes maken en oprechte interesse hebben in de persoonlijke situatie van mensen. Mensen daarna opnieuw opzoeken en niet loslaten. Complimenten geven en waardering uitspreken voor zaken die bewoners (al dan niet uit zichzelf) oppakken.” (projectleider)

De projectleiders en buurtverbinders zetten met verschillende activiteiten in op het versterken van relaties in de buurt, zoals laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten. Deelname aan deze activiteiten leidt vaak ook weer tot nieuwe verbindingen. Netwerken groeien organisch doordat mensen elkaar meenemen in hun initiatief:

“Vaak vanuit spontane situaties (...) ontstaan gesprekken, ontstaan vertrouwensbanden die leiden tot meer. Soms omdat mensen vaker terugkomen of iemand meebrengen, of durven meedoen aan activiteiten tot dat ze zelf iets nieuws organiseren.” (projectleider)

In de meeste focusbuurten wordt voor het versterken van relaties tussen bewoners verbinding gelegd en samengewerkt met bestaande netwerken en initiatieven. In sommige buurten zijn deze netwerken niet zo sterk en zijn er niet veel initiatieven, bijvoorbeeld in buurten waar sprake is van

herstructurering of nieuwbouw. In andere buurten is het lastig voor buurtverbinders om toegang te krijgen tot de bestaande netwerken, bijvoorbeeld omdat er sprake is van gesloten netwerken die niet makkelijk open staan voor verbinding. In een aantal buurten zijn heel veel verschillende initiatieven, die eilandjes vormen zonder onderling contact. Deze diversiteit laat zien dat elke buurt een eigen strategie vraagt voor het werken vanuit en het versterken van relaties.

De focus op relaties is niet alleen gericht op bewoners, de projectleiders benoemen ook hun rol in de relaties met professionele netwerken. In de meerderheid van de buurten is de buurtverbinders-aanpak onderdeel van een breed netwerk, waarin ook professionele partijen deelnemen, zoals de welzijnsorganisatie, woningcorporaties, de gemeente, politie en zorgpartijen. We komen hier nog uitgebreider op terug bij de relationele omgevingsfactoren.

Focus op relaties: Van Buurten naar Communities

In alle focusbuurten geven de community builders aan dat veel zichtbaar en vaak aanwezig zijn in de buurt van groot belang is voor de focus op relaties. De community builders bezoeken verschillende bestaande activiteiten en plekken om verbindingen te leggen met andere bewonersinitiatieven. Ze gaan informeel gesprekken aan op straat, of zetten activiteiten op om dit soort gesprekken te faciliteren. Via dit soort activiteiten leren bewoners elkaar beter kennen en voelen zij zich meer verbonden met anderen in de buurt. Relaties worden actief opgebouwd en leiden tot gezamenlijke initiatieven:

“*Ik heb bewoners met een gedeelde passie en zorg om de fysieke leefomgeving met elkaar in contact gebracht.*” (community builder)

Oprecht contact is van groot belang bij het opbouwen van nieuwe contacten. Maar de contacten ontstaan niet altijd vanzelf, soms is er sprake van wrijving tussen bewoners. Dat vraagt een actieve rol van de community builder:

“*Het gesprek aangaan met mensen die iets doen wat niet passend is, durven bewoners vaak niet. Dat moeten we echt als professional blijven doen. We hadden een periode dat bepaalde mannen behoorlijk seksistische uitspraken hadden. Maar daar heb ik echt veel werk aan gehad om dat de (locatie) uit te krijgen. Maar de vrijwilligers durfden dat zelf niet, dat gesprek aan te gaan.*” (community builder)

Er is wel een verschil in de hoeveelheid tijd die de community builders kunnen besteden voor een buurt en daarmee de tijd om daadwerkelijk in de buurt aanwezig te zijn. Sommige community builders zijn dagelijks in de buurt, terwijl andere community builders aangeven dat ze eigenlijk te

weinig tijd hebben om voldoende aanwezig te zijn. Onvoldoende tijd hebben is een extra uitdaging in de buurten waar nog niet veel netwerken zijn en mensen veel achter de voordeur blijven. Het vraagt dan een extra investering om aan relaties te bouwen:

“*Ik weet dat dit belangrijk is vanuit mijn eigen situatie. Als het even wat minder gaat, dat er gewoon even iemand is, die zonder oordeel luistert. Dit zijn kleine dingen die al kunnen helpen. Dat is zo fijn en belangrijk.*” (bewoner)

Community builders zetten ook in op relaties met gemeente- en buurtprofessionals. Het verschilt per focusbuurt in hoeverre de gemeente al vanaf de start van de aanpak is betrokken. In een aantal focusbuurten speelt de start van het NPLV, de rijks gelden voor de integrale aanpak van kwetsbare gebieden, een rol bij de grotere bestuurlijke betrokkenheid vanuit de gemeente. In een aantal focusbuurten wordt door de community builder juist bewust de keuze gemaakt om de gemeente pas later te betrekken, omdat ze willen voorkomen dat bewonersinitiatieven worden ‘gekaapt’ voor beleidsdoelen.

Afbeelding 10. Buurtbezoek in Oud-Krispijn (Dordrecht)

4.2.3. ABCD-ruggengraat: focus op 'what's strong'

Uitgangspunt focus op 'what's strong': alles is aanwezig in een gemeenschap om vraagstukken duurzaam het hoofd te bieden. De buurt en alles wat al aanwezig is in die buurt vormt daarmee het vertrekpunt. Het ontdekken, verbinden en mobiliseren is een belangrijk onderdeel om deze krachten en talenten te benutten als gemeenschapskracht (LSA Bewoners, 2025).

Focus op 'what's strong': Sterke Buurtverbinders

In alle buurten wordt aandacht besteed aan talenten van bewoners, waarbij het gaat om het ontsluiten van die talenten voor het versterken van gemeenschappen. Daar worden verschillende aanpakken voor ingezet. In sommige buurten hanteren andere professionele organisaties ook de positieve insteek om veranderingen in de buurt te stimuleren.

Projectleiders en buurtverbinders organiseren verschillende activiteiten waarin talenten van bewoners worden verkend, maar ook erkend. Erkennen gaat over het waarderen van verschillende talenten en rollen die bewoners hebben in het versterken van gemeenschappen. Hiervoor zetten projectleiders verschillende tools of combinaties van tools in. In een van de focusbuurten wordt bijvoorbeeld gewerkt met een schatkist:

“Tijdens burendag hebben we de schatkist gelanceerd. Een schatkist om talenten, krachten te ontdekken. Deelnemers van de burendag hebben zelf aangegeven waar ze goed in zijn. De buurtverbinder gaan we coachen bij het leren gebruik maken van deze schatkist.” (projectleider)

De focus ligt daarbij op de bijdrage die bewoners persoonlijk leveren aan hun buurt, zoals koken, een kunstwerk maken of organisatorische vaardigheden inzetten. De projectleiders ondersteunen bewoners om deze kwaliteiten te herkennen en in te zetten:

“Elke deelnemer brengt iets in: de een is handig in koken, de ander weet veel over geldzaken, een ander heeft wandelroutes in zijn hoofd of ervaring met verslaving en herstel.” (projectleider)

In verschillende buurten wordt zichtbaar dat wanneer bewoners hun talenten inzetten, dit andere bewoners inspireert om ook mee te doen. Het enthousiasme werkt aanstekelijk en leidt tot nieuwe verbindingen en initiatieven. In sommige buurten wordt ingezet op het zichtbaar maken en het verbinden van talenten van buurtverbinders zelf:

“Af en toe organiseren we buurtverbinders-avonden waar telkens ongeveer 20 actieve bewoners op af komen. Daar worden de assets van elkaar in kaart gebracht en met elkaar verbonden (de een gaat na zo'n avond de ander helpen met diens activiteit). De avond heeft hen bij elkaar gebracht en hun assets in de schijnwerpers gezet.” (projectleider)

Er zijn ook voorbeelden van professionals die in de buurt samenwerken met de projectleiders en buurtverbinders en als gevolg van deze samenwerking hun aanpak hebben veranderd. Zo wordt er in sommige buurten een beweging gemaakt van klachtgericht naar krachtgericht werken:

“En niet een ingevulde agenda van: we zijn aan eenzaamheid aan het werken, noem maar op, of alle beleidsdoelen die daarachter schuilen. Maar inderdaad het open gesprek over wat vind je leuk om te doen, wat is je talent, waar krijg je energie van? En vanuit die houding een open gesprek starten.” (projectleider)

Focus op 'what's strong': Van Buurten naar Communities

Ook bij de aanpak van de community builders is er veel aandacht voor het werken vanuit krachten en talenten van bewoners door aan te sluiten bij passies en persoonlijke motivaties van bewoners. Het zichtbaar maken wat deze aanpak oplevert is van belang, door verhalen te delen. Dat is extra belangrijk wanneer sprake is van een negatief beeld over de buurt onder professionals. Er wordt actief ingezet op het in kaart brengen van de krachten en talenten, bijvoorbeeld bij buurttafels op straat, of door samen met bewoners langs de deuren te gaan:

“Aan de hand van buurttafels gaan we in gesprek met bewoners en kijken wat daar uitkomt. Er is nog geen voorbedacht plan waar we precies in gaan zetten. Dus we gaan bewoners volgen.” (community builder)

Door de focus te leggen op wat mensen kunnen en willen bijdragen, ontstaat collectieve trots en bewonersregie van de buurtbewoners. Het vraagt van community builders dat ze aansluiten bij dat wat er ontstaat in de buurt en dat ze hier ook de ruimte voor krijgen van bijvoorbeeld opdrachtgevers:

“ Als mensen in hun kracht staan is er veel moois mogelijk, de uitkomst helemaal loslaten, er volgt vanzelf een mooie uitkomst als mensen in hun kracht staan. En vaak nog veel beter dan je van tevoren kunt bedenken. Ik zie het dan wel als mijn taak om in de gaten te houden dat wat er beloofd is aan de opdracht- of subsidiegever ook wordt geleverd, of in overleg besloten wordt om af te wijken als dat in het proces naar voren komt. Ik zie dit inmiddels als een leuk en uitdagend spanningsveld.” (community builder)

De community builders benoemen ook het belang van het zichtbaar maken van deze krachten. Dat draagt bij aan een beter imago van een buurt. In Spangen in Rotterdam deelt de community builder bijvoorbeeld praktijkverhalen in overleggen of via de buurtkrant:

“ Het delen van verhalen over bijzonderheden in de buurt, draagt bij aan liefde voor de buurt.” (bewoner)

Deze positieve verhalen zijn belangrijk, zeker in buurten waar sprake is van vooroordelen over de buurt. Deze vooroordelen gaan over de problemen in een buurt en overschaduwden de positieve focus. Het omgaan met dit spanningsveld vormt een uitdaging voor community builders, zoals in Oud-Krispijn in Dordrecht, waar sprake is van verloedering van de buurt en onveiligheid:

“ Dit is soms wel een uitdaging, zeker als er heftige dingen spelen, waarbij veiligheid een rol speelt. Maar over het algemeen houden we ons binnen de gemeenschappen vooral bezig met de krachten en de energie van de buurt omdat we ook geloven in de positieve uitwerking van inzetten op kracht. We merken dat steeds meer bewoners elkaar gaan leren kennen en dit zorgt ook voor een veilig gevoel” (community builder)

Afbeelding 11. Omslag van de nieuwe buurtkrant in Spangen (Rotterdam)

4.2.4. ABCD-ruggengraat: Bouwen van binnenuit

Uitgangspunt bouwen van binnenuit: 'bouwen van binnenuit' gaat over plaatsgebonden werken, waarbij plaats bepaald wordt door het niveau waarop mensen samen komen en ze het gevoel hebben dat ze iets voor elkaar kunnen betekenen. Plaatsgebonden heeft ook betrekking op het vertrekken vanuit de lokale cultuur, taal, gebruiken, waarden en rituelen. Het gaat om het mobiliseren van dat wat er al is in de buurt (LSA Bewoners, 2025).

Bouwen van binnenuit: Sterke Buurtverbinders

Naast het verkennen van talenten wordt er vanuit de buurtverbinders-aanpak ingezet op het ophalen van behoeften van de buurt, als start om te bouwen van binnenuit. De buurtverbinders hebben hier zelf een belangrijke rol in. Het zichtbaar zijn en aansluiten bij de taal en gebruiken van een buurt is belangrijk. In sommige buurten wordt de historie van de buurt als bindmiddel ingezet voor het versterken van gemeenschappen.

Vrijwel alle buurten sluiten aan bij behoeften uit de buurt, die ze op verschillende manieren hebben opgehaald. In sommige buurten is daarbij als start van de aanpak gebruik gemaakt van de Wijkwaardenkaart van het onderzoek, al dan niet in combinatie met aanvullende vragen of methoden, zoals in Lisse:

“Mooi om te zien dat er in Lisse in korte tijd veel in beweging is gekomen. Via de Wijkwaardenkaart zijn we in contact gekomen met mensen die al bezig waren met mozaïeken. Daaruit is de Ideeënbroekerij ontstaan, wat weer heeft geleid tot een groep betrokken bewoners die ook iets willen doen.” (projectleider)

Buurtverbinders hebben zelf een belangrijke rol bij het bouwen van binnenuit. In sommige buurten zijn de buurtverbinders getraind in het werken vanuit de ABCD-benadering, zoals bij de Helios-flats in Hoogeveen en in de Donderberg in Roermond. In vrijwel alle buurten wordt ingezet op zichtbaarheid van de buurtverbinders in de buurt, zodat ze makkelijk aanspreekbaar zijn voor andere buurtbewoners. Zichtbaarheid, in contact zijn met de buurt en een luisterend oor bieden zijn ook van belang voor de projectleiders. Dat vraagt flexibiliteit en de tijd nemen om mee te bewegen op het ritme van de buurt en aansluiten op de taal van bewoners:

“Talent is niet echt iets Drents zeg maar. Dus wij vragen ook bij de meesten wat vind je leuk om te doen?” (projectleider)

Wat daarbij helpt is als ook andere professionals het perspectief van de buurt vooropzetten. In sommige buurten hebben sommige professionals een soort dubbelrol: naast professional zijn ze ook (oud)bewoner van de buurt. Deze dubbelrol zorgt ervoor dat ze netwerken van bewoners kunnen activeren en in de netwerken met professionals kunnen uitleggen wat waarden en gebruiken zijn in de buurt.

Het aansluiten bij lokale tradities en de historie vormt in sommige buurten een belangrijk onderdeel van het versterken van gemeenschappen. In Brunnepe is veel aandacht voor de historie van de buurt, als strategie om bewoners weer trots te laten zijn op hun buurt:

“Vanuit de historie kijken, waar we naar toe gaan en historie meer onderdeel maken en zichtbaar laten zijn in de huidige buurt.” (buurtprofessional)

Bouwen van binnenuit: Van Buurten naar Communities

Net als bij de buurtverbinders-aanpak zetten community builders verschillende manieren van werken in om aan te sluiten bij de buurt, zoals het werken zonder agenda. Er zijn diverse uitdagingen bij het bouwen van binnenuit, zoals herstructurering en het wegvallen van voorzieningen en professionele netwerken. Deze uitdagingen vragen een extra inzet van de community builder. Het werken zonder agenda en aansluiten bij het tempo van de buurt wordt als belangrijk gezien bij dit principe.

“Dat viel me ook op met het verhaal van de buurtkrant. Dat zij het niet overnemen, echt gewoon luistert naar wat bewoners willen en dat dan bij bewoners laat, dat initiatief. Dus dat is echt ABCD. Dat je niet zelf al je agenda hebt, met een agenda in de buurt gaat. En dat zie je nadrukkelijk terugkomen in het verhaal van de buurtkrant.” (bewoner)

In een aantal buurten is sprake van sloop en nieuwbouw wat zorgt voor veel doorloop en de komst van nieuwe bewoners, zoals in Selwerd-Oost in Groningen en Spangen in Rotterdam. Deze ontwikkeling zorgt voor uitdagingen voor het voortzetten van de cultuur van de buurt. In andere buurten zorgt de bestaande cultuur voor uitdagingen. Niet alle bewoners staan open voor nieuwe verbindingen met andere bewoners, ze zitten soms vast in gewoonten en vinden het lastig om dit los te laten.

Wat in deze buurten niet meehelpt is dat sommige initiatieven zijn verdwenen. In Kronenburg in Arnhem zijn de activiteiten van Vitale Verbindingen gestopt, een netwerk gericht op sociale inclusie van mensen die te maken hebben met psychische kwetsbaarheid. In Spangen in Rotterdam is het opbouwwerk en jongerenwerk stopgezet, wat als een enorm gemis wordt ervaren. Het wegvallen van deze initiatieven en professionals maakt dat het een grotere uitdaging is om toegang te krijgen tot verschillende netwerken en bewoners. Het wegvallen of ontbreken van ontmoetingsplekken wordt ook benoemd als belemmering:

“*Er zijn weinig plekken waar een diverse groep mensen binnen de buurt vanzelfsprekend naar toe kan gaan.*” (community builder)

4.2.5. ABCD-ruggengraat: iedereen is welkom

Uitgangspunt iedereen is welkom: iedereen is uniek en heeft iets bij te dragen in de buurt, vanuit verschillende rollen. Die rollen vullen elkaar aan en zijn onmisbaar. Bewoners kunnen bijvoorbeeld een rol hebben als verbinder, passant, geveer of ideeëndrager. De metafoer van de lege stoel wordt gebruikt om de vraag te stellen: welk perspectief is hier niet? (LSA Bewoners, 2025).

Iedereen is welkom: Sterke Buurtverbinders

In alle buurten van de buurtverbinders-aanpak is er aandacht voor dit principe, maar worden tegelijkertijd de meeste uitdagingen genoemd. Dit principe heeft betrekking op een verscheidenheid aan groepen in buurten. Het gaat niet alleen om het uitnodigen van deze groepen bewoners, maar ook om ruimte maken binnen de activiteiten, zodat bewoners zich welkom voelen.

In alle buurten worden voorbeelden genoemd van activiteiten die gericht zijn op verbinden van verschillende groepen. Ook is er binnen activiteiten aandacht voor toegankelijkheid, zodat iedereen zich welkom kan voelen:

“*Dat iedereen welkom is, gebeurt vanuit een bepaalde plek. Er zijn veel en diverse voorzieningen in deze buurt, die goed worden benut door bewoners en het niveau van deelname (als gebruiker en vrijwilliger) blijft in de afgelopen twee jaar en nog steeds toenemen.*” (projectleider)

Tegelijk zien we dat bij dit principe de meeste uitdagingen worden benoemd. In sommige buurten wordt door projectleiders en buurtverbinders actief ingezet op inclusiever maken van activiteiten, maar niet iedereen voelt zich welkom als mensen met een beperking of een taalbarrière meedoen aan een activiteit.

Andere activiteiten richten zich juist op specifieke groepen, zoals vrouwen of ouderen, wat kan helpen om juist die groepen te bereiken die misschien anders niet bereikt worden. In de Donderberg in Roermond richten veel van de bewonersinitiatieven zich bijvoorbeeld op specifieke groepen (bewoners met migratieachtergrond, jonge moeders etc.) en hebben de buurtverbinders een rol om verbindingen te leggen tussen deze bewonersinitiatieven.

In één van de buurten komt inclusie naar voren als een onderwerp van gezamenlijke reflectie. Bewoners willen actief bespreken hoe ze cultuursensitief kunnen samenwerken en elkaars achtergrond beter kunnen leren kennen:

“*Een aantal bewoners wil gezamenlijk bespreken hoe ze meer cultuursensitief kunnen gaan samenwerken in de buurt.*” (projectleider)

Dit fragment laat zien dat ‘iedereen is welkom’ vraagt om bewustwording, dialoog en nieuwsgierigheid binnen de gemeenschap. In andere buurten zijn initiatieven niet altijd open op basis van vooroordelen ten aanzien van groepen in het algemeen. Soms zijn er spanning tussen nieuwe en oude bewoners, waarbij de oude bewoners sterke normen hebben over de ‘mores van de buurt’. In andere buurten staan lang niet alle bewoners open voor diversiteit en bestaan er vooroordelen ten aanzien van bewoners op basis van gender, geaardheid of afkomst. Sommige projectleiders beschrijven hun rol om te zorgen dat iedereen zich welkom kan voelen:

“*Normaliserend in plaats van problematiserend. Dat is gewoon [naam projectleider]. Je doet gewoon mee en het is oké zoals je bent. Laagdrempelige benadering, oordeelloos. Ze vindt niks gek.*” (buurtverbinder)

In het gebied van de buurtverbinders in Amsterdam-Noord is er sprake van grote sociale verschillen tussen de bewoners van Van der Pekbuurt en Overhoeks, wat vraagt om andere accenten in de buurtverbinders-aanpak:

“En qua diversiteit in culturen is het wel belangrijk om hier bewust op in te zetten, als je het op z’n beloop laat heb je vooral witte hoogopgeleide mensen om je heen, merk ik. Daar is niks mis mee, want ze zijn allemaal even open en begaan - maar je wil juist de mix. In ons team letten we daar nu op, ook in hoe en waar we werven. Het kost wel veel aandacht en tijd.” (projectleider)

Iedereen is welkom: Van Buurten naar Communities

Bij de focusbuurten van de community builders worden meer voorbeelden genoemd van ‘iedereen is welkom’ als onderdeel van het dagelijks werk van de community builder. Er wordt actief ingezet op het verbinden van buurtprofessionals en groepen die minder zichtbaar zijn. Community builders benoemen daarnaast wat ze doen om spanningen binnen groepen bespreekbaar te maken. Maar er worden ook uitdagingen genoemd, zoals polarisatie tussen groepen.

De community builders brengen verschillende groepen samen via de activiteiten die georganiseerd worden. Bij deze activiteiten worden specifieke aanpassingen gedaan, zodat bewoners zich welkom voelen, zoals het inzetten van tolken. In Woensel-West in Eindhoven zet de community builder actief in op het aanhaken van minder zichtbare groepen:

“De Turkse gemeenschap die heel groot is in de wijk, is amper zichtbaar. Ik wist dat er een ontbijt georganiseerd werd bij deze gemeenschap. Ik heb op verschillende momenten professionals uitgenodigd om mee te gaan om ze kennis te laten maken. Hierdoor hebben de verschillende netwerken kennis met elkaar gemaakt en weten ze elkaar te vinden. [...] Ook ben ik een gesprek aangegaan met mensen met een andere culturele achtergrond over zichtbaarheid in de wijk. Waarom wel/waarom niet en wat dat betekent.” (community builder)

Naast de inspanningen om verschillende bewoners naar de activiteiten te begeleiden en aanpassingen te doen binnen de activiteiten, wordt in de helft van de focusbuurten ook actief ingezet op het bespreekbaar maken van thema’s die gaan over inclusie en diversiteit. In sommige buurten worden taboes besproken of worden dialogen georganiseerd tussen verschillende groepen, bijvoorbeeld over verschillende behoeften van bewoners om mee te kunnen doen aan activiteiten:

“Een actieve wijkbewoner organiseert al jaren een jaarlijks straatfeest. Dit deed ze altijd alleen. Nu is ze op een nieuwe plek komen te wonen, waar ook meer mensen met een andere achtergrond wonen. Ze heeft toen weer een feest georganiseerd en hier was onvrede over het halal aanbod. Dit vond ze erg lastig, omdat ze gewend was om zelf iets te organiseren en nu vonden anderen daar iets van. Vanuit deze schuring heb ik toen samen met een aantal bewoners een moment georganiseerd dat ze met elkaar in gesprek gingen. Toen is besproken dat ze het volgende feest samen gingen organiseren en dat ze bij alle bewoners langsgaan om te bespreken of ze ook iets willen betekenen. Er is toen een succesvol gezamenlijk feest georganiseerd.” (community builder)

Net als bij de projectleiders en buurtverbinders worden ook hier uitdagingen benoemd, zoals het risico op polarisatie op sociaal, cultureel en economisch vlak. Zeker in buurten waar sprake is van superdiversiteit in een klein gebied, zoals in Woensel-West in Eindhoven. Taal kan hierbij zowel een splijtzwam zijn, maar ook een aangrijpingspunt om te verbinden:

“De Nederlandse vrouwen stoorden zich eerst aan buitenlandse vrouwen omdat zij vaak in eigen taal blijven praten. Nu heeft een Nederlandse vrouw een cursus gevolgd om zelf Nederlandse les te geven, ik heb een dame die de andere dames wat wil leren en een mooie gespreksochtend organiseren gericht op houden van jezelf.” (community builder)

4.3. Conclusie: aanpakken ABCD-ruggengraat

Op basis van bovenstaande beschrijving van de aanpakken van beide programma's aan de hand van de principes van de ABCD-ruggengraat, komen we tot de volgende conclusies.

Bewoners in the lead

Community builders benoemen de voortdurende balanceer-act tussen niet overnemen, faciliteren, loslaten, tijdelijk ondersteunen en weer loslaten. Vertrouwen in community builders is een belangrijk onderdeel om te laveren tussen de verschillende netwerken van uiteenlopende bewoners en professionals. Bouwen aan vertrouwen vraagt tijd. De omstandigheden van een buurt, zoals de aanwezigheid van een overlegorgaan of plekken waar bewoners regie hebben, de mate van betrokkenheid van bewoners bij hun buurt, maar ook de eerdere ervaringen met inspraak zijn medebepalend voor de manier waarop aan dit principe invulling wordt gegeven.

Focus op relaties

Relaties zijn van waarde op zich, maar zijn ook een middel om samen te werken aan veranderingen in een buurt. In sommige buurten zijn er al veel onderlinge relaties tussen bewoners, in andere zeer weinig. Community builders starten in de eerste plaats met tijd nemen voor oprecht contact en luisteren naar verhalen uit de buurt. Een volgende stap is het bijeenbrengen en verbinden van verschillende bewoners. Deze verbindingen starten vanuit (a) een open, laagdrempelig gesprek en (b) gelijkwaardigheid tussen bewoners en de community builder. De focus op relaties bestaat bovendien niet alleen uit het samenbrengen van bewoners en andere belanghebbenden, maar het vraagt ook onderhoud van deze relaties, waarbij het soms ook gaat om het oplossen van onderlinge spanningen.

Focus op what's strong

Assets worden op verschillende manieren in kaart gebracht zodat de buurt hier zicht op krijgt. De focus ligt daarbij grotendeels op de talenten van bewoners. Er zijn minder voorbeelden van het in kaart brengen van plekken of hulpbronnen. Het verkennen van talenten, deze met elkaar verbinden, waar nodig ondersteunen en het zichtbaar maken van de opbrengsten vormen belangrijke stappen in het proces van versterken van gemeenschappen. Daarbij ligt de nadruk op wat er wél is: dat leidt tot enthousiasme, creativiteit en betrokkenheid van bewoners. Dit zorgt voor een sfeer waarin mensen zich welkom voelen, willen meedoen en trots zijn op hun buurt.

Bouwen van binnenuit

Er is veel overlap tussen 'bouwen van binnenuit' en de andere principes, zoals 'focus op relaties' en 'focus op what's strong'. Bij deze principes zijn voorbeelden genoemd die gaan over het aansluiten bij dat wat er al is in de buurt, zoals bestaande netwerken, initiatieven of ontmoetingsplekken. Ook wordt actief ingezet op het verkennen van behoeften van de buurt. Het actief aansluiten bij de cultuur van de buurt werkt in sommige buurten versterkend, waardoor bewoners zich trots voelen. Sloop en nieuwbouw op grote schaal en het wegvallen van voorzieningen of professionele inzet van andere partijen zetten dit principe onder druk.

Iedereen is welkom

Iedereen is welkom wordt door community builders als belangrijk normatief kompas benoemd. Elkaar leren kennen helpt hierbij om 'onbekend maakt onbemind' tegen te gaan. Tegelijk zien we een aantal dilemma's rondom dit thema. Bestaande gemeenschappen sluiten soms onbewust mensen uit, of bewoners hebben drempelvrees om zich aan te sluiten. Iedereen is welkom staat soms op gespannen voet met activiteiten die voor bepaalde groepen bewoners (bijvoorbeeld jonge moeders) of bepaalde gemeenschappen (op basis van culturele achtergrond) georganiseerd worden. Er lijkt sprake van handelingsverlegenheid bij community builders over het inclusief vormgeven van activiteiten. De voorbeelden van activiteiten richten zich vaak op culturele diversiteit, maar andere vormen van diversiteit lijken onderbelicht, zoals op basis van leeftijd, sociale klasse, beperking of seksuele geaardheid.

4.4. Omgevingsfactoren

Het bouwen aan gemeenschapsontwikkeling gaat over complexe processen waarin omgevingsfactoren medebepalend zijn voor de mate waarin gemeenschappen versterkt kunnen worden. Bij de beschrijving van de ABCD-ruggengraat hierboven zijn ook al voorbeelden ter sprake gekomen van dergelijke omgevingsfactoren. In dit tweede deel van dit hoofdstuk staan we uitgebreider stil bij de vraag hoe omgevingsfactoren de aanpak van de community builders beïnvloeden in de praktijk (onderzoeksvragen 1b en 1d).

Niveaus van omgevingsfactoren

In de implementatiewetenschap zijn verschillende niveaus van factoren te onderscheiden van deze omgevingsfactoren. Sandfort en Moulton (2020) schetsen een theoretisch kader met drie niveaus van deze omgevingsfactoren. Zij stellen dat het slagen van een aanpak wordt beïnvloed door de bestuurlijke context, de organisatiecultuur en de professionele capaciteit om te leren en innoveren. Vrij vertaald: bevorderende en belemmerende factoren kunnen bestuurlijk, relationeel en professioneel van aard zijn.

In de context van gemeenschapsontwikkeling hebben we deze omgevingsfactoren aangevuld met maatschappelijke en fysieke omgevingsfactoren. In dit hoofdstuk worden deze omgevingsfactoren geanalyseerd op vijf verschillende niveaus.

Afbeelding 12. Omgevingsfactoren

- **Bestuurlijke omgevingsfactoren:** zoals de gemeentelijke visie en het beleid rond gemeenschapsontwikkeling inclusief thema’s zoals financiering, verantwoording, procedures en regelgeving die ruimte kunnen geven (of juist beperken) voor bewonersregie en bewonersinitiatieven.
- **Relationele omgevingsfactoren:** (de kwaliteit van) samenwerking en betrokkenheid tussen bewoners en betrokken professionals en organisaties; en de samenwerking tussen professionele organisaties onderling (bijv. gemeente, welzijn, woningcorporaties, zorg). Denk hierbij ook aan factoren zoals gedeelde visie, nabijheid en informele lijnen die de samenwerking makkelijker maken.
- **Professionele omgevingsfactoren:** de beschikbare professionele capaciteit (tijd/uren) en de competenties en vaardigheden van betrokken professionals om gemeenschapsgericht te werken (en daarin te leren en ontwikkelen).
- **Maatschappelijke omgevingsfactoren:** kenmerken van bestaande gemeenschappen en de achtergrond van bewoners (zoals sociaaleconomische positie, culturele diversiteit) inclusief de aanwezigheid en dynamiek van (in)formele bewonersnetwerken.
- **Fysieke omgevingsfactoren:** de ruimtelijke en materiële kenmerken van een buurt of dorp zoals voorzieningen en ontmoetingsplekken, de inrichting van de publieke ruimte en het woningtype/woningvoorraad (en de daarmee samenhangende toegankelijkheid en gebruik).

De verschillende niveaus van omgevingsfactoren beïnvloeden elkaar voortdurend en vormen samen een dynamisch geheel. Bestuurlijke keuzes, zoals het beschikbaar stellen van budget, hebben directe gevolgen voor de professionele capaciteit: zonder voldoende middelen kunnen organisaties geen extra professionals inzetten of scholing aanbieden. Relationele factoren, de samenwerking met andere professionele organisaties zoals jongerenwerk, woningcorporaties of zorgorganisaties, hangen vaak samen met maatschappelijke kenmerken van de gemeenschap. In buurten met een sterke sociale cohesie verloopt samenwerking doorgaans soepeler, terwijl in buurten met veel diversiteit in achtergronden extra inspanning nodig is om verbinding te creëren. Ook fysieke factoren spelen een rol: een goed ingerichte openbare ruimte zorgt ervoor dat community builders en buurtverbinders beter kunnen werken aan het versterken van gemeenschappen.

In de volgende paragrafen beschrijven we de verschillende omgevingsfactoren en hoe die van invloed zijn op de aanpakken in de buurten. We maken in de beschrijving geen onderscheid tussen de beide programma’s, omdat de omgevingsfactoren in beiden voorkomen.

4.4.1. Bestuurlijke omgevingsfactoren

Bestuurlijke omgevingsfactoren verwijzen naar de visie op gemeenschapsontwikkeling in de gemeente en de rol van thema's als financiering, verantwoording, beleid en regelgeving. Deze factoren spelen een rol bij het slagen van gemeenschapsontwikkeling, omdat de gemeente samen met de betrokken buurtprofessionals (zoals woningcorporaties, welzijnsorganisaties) werkt aan de bestuurlijke kaders en financiering voor (de ondersteuning van) bewonersinitiatieven.

Grote verschillen in gemeentelijke visie en betrokkenheid

De community builders richten zich in eerste instantie op het verkennen van de assets in de buurt. De houding van de gemeente is hierbij een helpende factor. Gemeenten die de principes van de ABCD-benadering onderschrijven, creëren ruimte voor bewonersinitiatieven. De onderbouwing vanuit de ABCD-benadering helpt om te werken aan een gedeelde visie, zoals in Brunnepe in Kampen, Selwerd-Oost in Groningen, de Helios-flats in Hoogeveen en Assen-Oost gebeurt. In Kessel-Eik is de gemeente Peel en Maas een pleitbezorger van zelfsturing, als manier om autonomie van bewoners en betrokkenheid bij de buurt te stimuleren.

“*Het belangrijkste [helpende] thema is zelfsturing, de filosofie die de gemeente ademt. En dat maakt dat er dorpsontmoetingen zijn die zelfstandig functioneren met een vrijwillig bestuur.*” (community builder)

In de focusbuurten worden voorbeelden genoemd van intensieve samenwerking tussen bewoners, gemeente en maatschappelijke partners, het zichtbaar maken van initiatieven en resultaten en het verbinden van leef- en systeemwereld. Een prettige samenwerking met gemeentelijke medewerkers versterkt het vertrouwen van bewonersinitiatieven in gemeentelijke organisaties.

Naast positieve ervaringen ervaart een deel van de community builders een kloof tussen de opgeschreven visie van de gemeente ('wij werken volgens ABCD') en het daadwerkelijk doorleven van de ABCD-benadering of andere gemeenschapsgerichte aanpakken ('wij willen écht de controle over beleid delen'). Het lijkt voor een deel van de gemeenten in de focusbuurten nog een uitdaging om los te komen van probleemgericht gedachtegoed. Er valt volgens de community builders winst te behalen in de communicatie, afstemming en continuïteit van de gemeentelijke ondersteuning van bewonersinitiatieven, zowel op financieel als op praktisch niveau. We zien ten slotte dat bewoners ervaren dat er vaak hoog-over gemeentelijke plannen worden uitgewerkt, zonder voldoende oog voor lokale behoeften en krachten.

“*Er worden veel hoog-over plannen gemaakt en er zijn veel projecten die doelmatig van alles willen in de buurten. Daarbij is er meestal weinig oog en ruimte voor wat er echt vanuit de gemeenschap zelf al is, ontstaat en gewenst wordt.*” (projectleider)

Financiële steun als belangrijke helpende factor

Financiële steun vormt eveneens een randvoorwaarde voor het versterken van gemeenschappen. In een aantal buurten waar extra middelen vrijkomen vanwege het NPLV, zien we dat dit een bijdrage levert aan de aandacht voor gemeenschapsgericht werken onder alle buurtprofessionals. De betrokkenheid van het Rijk geeft hier meer financiële ruimte om samen te werken aan een aantal voorwaarden en afspraken over de samenwerking voor de langere termijn. Er zijn hierdoor over het algemeen minder financiële zorgen over de continuïteit van de aanpak dan in de focusbuurten waar geen aanvullende middelen zijn. Zonder initiële financiële impuls komen veel van de bewonersinitiatieven en samenwerkingen van buurtprofessionals met bewonersinitiatieven niet van de grond.

“*De financiële stimulans en de continuering daarvan is belangrijk voor het op gang brengen, maar ook voorwaardelijk om 'groene initiatieven' door te zetten.*” (projectleider)

Naast gemeentelijke subsidies spelen ook fondsen en regionale of lokale sponsors een belangrijke rol. Ondanks goede intenties is er vaak sprake van subsidie op projectbasis en geen structurele financiering van gemeenschapsontwikkeling. Financiële tekorten komen in de buurten van beide programma's voor, terwijl er een duidelijke behoefte is aan structurele financiering voor activiteiten en de inzet van professionals.

Gemeentelijke regelgeving als belemmering

Naast financiële steun, draagt ook organisatorische steun, zoals eenvoudige procedures, bij aan gemeenschapsontwikkeling. Tegelijk geven verschillende community builders en betrokken buurtprofessionals bij de buurtbezoeken en Effectenpleinen aan dat formele regels en procedures lokale initiatieven belemmeren. Gemeentelijke structuren worden vaak als rigide ervaren en sluiten onvoldoende aan bij de dynamiek van buurtinitiatieven. Veel bewoners ervaren dat de snelheid en flexibiliteit die nodig is om een buurtproject van de grond te krijgen, niet aansluit bij de formele procedures van de gemeente. Bijvoorbeeld: een groep bewoners in één van de focusbuurten wil een buurttuin op een braakliggend terrein realiseren. Hoewel zij binnen enkele weken kunnen starten, duurt het maanden voordat vergunningen en eigendomschecks rond zijn.

“Er zijn veel bureaucratische barrières voor buurtinitiatieven en gemeente, woningbouwcorporaties en vastgoedontwikkelaars nemen bewoners nog weinig mee in besluitvorming.” (community builder)

In een andere focusbuurt wil een bewonersgroep een deel van de straat afsluiten voor een buurtfeest of een speelmiddag. In plaats van een eenvoudige melding, moeten zij een uitgebreid veiligheidsplan indienen en meerdere afdelingen consulteren.

“De lastigheid zit in gemeentelijke procedures, vergunningen, bestemmingsplannen.” (projectleider)

Ook regelgeving zoals de AVG belemmert soms het delen van informatie tussen bewoners bij het organiseren van activiteiten. Bureaucratische processen en complexe regels vormen barrières voor bewonersinitiatieven. Bij bewonersinitiatieven in de focusbuurten is er een duidelijke behoefte aan meer ruimte en flexibiliteit van regels en beleid.

4.4.2. Relationale omgevingsfactoren

Relationele omgevingsfactoren verwijzen naar de kwaliteit van samenwerking en interactie tussen bewoners, professionals en professionele organisaties in de buurt. Een gedeelde visie als basis voor samenwerking en de nabijheid van buurtprofessionals zijn hierin van belang.

Gedeelde visie als basis voor samenwerking

Over het geheel van alle buurten zien we dat het contact tussen instanties en bewoners is verbeterd en dat er meer draagvlak ontstaat onder professionele organisaties voor gemeenschapsgericht werken. Samenwerking blijkt vooral succesvol wanneer er brede, positieve relaties bestaan met professionele organisaties die bewonersinitiatieven ondersteunen. Dit hangt vaak samen met een betrokken gemeentelijke organisatie die actief gemeenschapsgericht werken stimuleert. In de helft van de buurten werken buurtprofessionals vanuit een gedeelde visie, die aansluit bij de principes van de ABCD-benadering:

“Als er geen ABCD was geweest dat hadden we dit gesprek niet in deze samenstelling en op deze manier met elkaar gevoerd. Dan waren we misschien allemaal wel met de buurt bezig, maar in een andere samenstelling en minder zichtbaar” (bewoner)

Woningcorporaties en welzijnsorganisaties spelen een sleutelrol door het beschikbaar stellen van middelen, ruimtes en praktische ondersteuning. In enkele buurten zijn ook zorgorganisaties intensief betrokken, bijvoorbeeld bij het realiseren van voorzorgcirkels, waarbij wordt gekeken naar wat bewoners op straatniveau voor elkaar kunnen betekenen. Een community builder beschrijft hoe deze samenwerking in de praktijk werkt.

“Ik heb met de buurtbeheerder van [naam woningcorporatie] een heel goed lijntje, we spreken elkaar bijna dagelijks over casussen en bewoners. Veel bewoners zien ons ook als team. Er is een nieuwe statushouder in de buurt komen wonen waar we vanmorgen op de koffie zijn gegaan om kennis te maken en te vertellen wat we voor degene kunnen betekenen.” (community builder)

In ongeveer de helft van de focusbuurten ontbreekt een gedeelde visie met professionele partners op gemeenschapsontwikkeling of is die visie beperkt. In een aantal buurten staan samenwerkingspartners bijvoorbeeld niet altijd open voor bewonerswensen en zijn ze weinig zichtbaar in de buurt.

Nabijheid van buurtprofessionals

In verschillende focusbuurten zijn tijdens de looptijd van de aanpak gemengde teams ontstaan waarin bewoners, community builders én professionals samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. Soms bestaan deze teams al vóór de komst van buurtverbinders en community builders, maar in andere gevallen is hun inzet juist bepalend geweest voor het tot stand komen van deze samenwerking. De succesvolle informele contacten die bewoners ook met andere professionals buiten de community builders en buurtverbinders hebben, zorgen voor een stevigere basis van vertrouwen, een gevoel van nabijheid en maken dat bewoners zich gesteund voelen in de brede inzet voor de buurt. Er ontstaan in verschillende buurten samenwerkingsvormen waarin bewoners, of bewoners en professionals samen optrekken, bijvoorbeeld in Selwerd-Oost in Groningen door deelname aan een gezamenlijk buurtteam.

4.4.3. Professionele omgevingsfactoren

Professionele omgevingsfactoren hebben betrekking op de capaciteit, competenties en ondersteuningsstructuren van professionals en organisaties die betrokken zijn bij gemeenschapsontwikkeling. Deze factoren hebben invloed op hoe de community builders en buurtverbinders in staat zijn om gemeenschappen te versterken, samenwerking te stimuleren en duurzame verandering te realiseren.

Beperkte capaciteit

Kijkend naar de contacturen en hoeveel van de tijd community builders actief zijn (zie ook [para-graaf 3.2.2](#)), zien we in alle focusbuurten dat de beperkte capaciteit wordt genoemd als een structureel probleem. Vooral binnen de buurtverbinders-aanpakken ervaren projectleiders dat zij onvoldoende tijd hebben om direct in te zetten in het versterken van gemeenschappen en om de impact van hun werk zichtbaar te maken. Community builders combineren hun werkzaamheden meestal met andere taken of rollen. Daarnaast gaat een aanzienlijk deel van de beschikbare tijd op aan overleg, afstemming, verantwoording en administratieve werkzaamheden, zoals het schrijven van rapportages en subsidieverplichtingen. Hoewel deze taken noodzakelijk zijn voor de uitvoering van de aanpak, beperken zij de ruimte voor zichtbare aanwezigheid in de buurt en directe inzet op gemeenschapsvorming. Ten slotte speelt mee dat het werken aan gemeenschappen tijd, vertrouwen en langdurige inzet vraagt, terwijl een projectmatige context vaak uitgaat van vooraf vastgestelde looptijden en doelen. Dit verschil in tempo van beleids- en programmalogica enerzijds en het tempo van gemeenschapsvorming anderzijds versterkt het gevoel van beperkte capaciteit.

De spanning tussen de beperkte capaciteit en de veelheid van vragen en interesses van de buurt levert in een deel van de buurten een gevoel van constante druk op:

“Tijd aan directe inzet en tijd om de impact te verwoorden die de meerwaarde van specifiek deze gemeenschap heeft. Talloze kleine verzoeken voor de buitenruimte waar ik wel wat in zou kunnen betekenen en wat wellicht ook veel goeds brengt voor vertrouwen en activiteitenontplooiingen, maar waar ik niet aan toe kom.” (community builder)

Dit gebrek aan tijd zien we ook bij de netwerkpartners terug in de buurtbezoeken, die vanwege de volle agenda's niet altijd tijd hebben om een rol te spelen bij de ondersteuning van de activiteiten van community builders.

Gedeeld partnerschap en competenties

Naast capaciteit spelen competenties een belangrijke rol bij gemeenschapsontwikkeling. We zien in de focusbuurten – en ook in de andere buurten – dat het helpend is als er voor een brede groep professionals ruimte is om te leren op het gebied van gemeenschapsgericht werken, bijvoorbeeld door een gezamenlijke ABCD-training te volgen. Het leren draagt bij aan het handelen van de professional, die beter in staat is om de krachten van bewoners te herkennen en het sociaal weefsel te versterken.

4.4.4. Maatschappelijke omgevingsfactoren

Maatschappelijke omgevingsfactoren verwijzen naar de sociale structuren, culturele diversiteit en bestaande gemeenschappen die de dynamiek van gemeenschapsontwikkeling beïnvloeden. Ze bepalen in hoeverre bewoners zich betrokken voelen, samenwerken met informele en formele organisaties en gezamenlijk betrokken zijn bij hun buurt.

Aanwezigheid gemeenschappen

Een belangrijke succesfactor is de sterke aanwezigheid van (bestaande) gemeenschappen in de buurten waar de community builders en buurtverbinders actief zijn. Bewoners leveren – met waar nodig steun van de community builders en buurtverbinders – creatieve en praktische bijdragen aan de invulling van activiteiten en plannen in de buurt. De inzet van bewoners, hun openhartigheid en de bereidheid om iets voor elkaar te betekenen, dragen bij aan sterkere sociale verbanden en bewonersregie over thema's die spelen in de buurt. Zoals een professional benadrukt:

“Het helpt dat bewoners zelf komen met een vijfjaarlijks plan voor hun dorp op thema's als veiligheid, wonen, groen en ontmoeten.” (community builder)

De mate waarin gemeenschappen al aanwezig zijn, verschilt sterk tussen buurten, wat we ook al zagen in het vorige hoofdstuk over de ABCD-ruggengraat. Bestaande bewonersinitiatieven spelen soms een belemmerende rol in het werk van de community builders en buurtverbinders. De traditionele vrijwilligers- en buurtradencultuur botst soms met nieuwe, informele vormen van betrokkenheid. De 'eilandjescultuur' van de verschillende bewonersinitiatieven maken het in sommige focusbuurten uitdagend om gemeenschappen onderling te verbinden.

Verschillende achtergronden van bewoners

Samenwerking met bewoners krijgt vorm in diverse culturele en sociale contexten die de mogelijkheden van bewoners beïnvloeden om deel te nemen aan activiteiten, bijvoorbeeld vanwege een taalbarrière of armoede. In het vorige hoofdstuk over de ABCD-ruggengraat zijn hier al verschillende voorbeelden van beschreven, onder andere bij het principe *Iedereen is welkom*. In een deel van de focusbuurten komen spanningen en polarisatie naar voren, vooral wanneer verschillen in achtergrond en opvattingen leiden tot conflicten. Hierbij speelt ook dat niet alle bewoners open *kunnen* staan voor contact met buurtbewoners, bijvoorbeeld in buurten waar relatief veel mensen in kwetsbare omstandigheden wonen:

“ Niet alle type bewoners staan open voor contact met de (hele) buurt. Mensen in armoede, met lichamelijke beperking(en) en vaak wonend in slechte woningen, komen weinig buiten en hebben moeite contact te leggen. Vaak willen ze niet dat er iemand op bezoek komt, ze schamen zich.” (community builder)

4.4.5. Fysieke omgevingsfactoren

Fysieke omgevingsfactoren verwijzen naar de ruimtelijke en materiële condities van een buurt, zoals woningen, ontmoetingsplekken, groenvoorzieningen, veiligheid en publieke voorzieningen. Deze factoren beïnvloeden hiermee ook de mate waarin bewoners elkaar ontmoeten en zich verbonden voelen met hun omgeving.

Ontmoetingsplekken

Een belangrijke succesfactor is de aanwezigheid van ontmoetingsplekken of 'centrale' voorzieningen in de buurt, zoals de buurtsupermarkt of de snackbar. In een groot deel van de focusbuurten komt naar voren dat vaste ruimtes en ontmoetingsplekken cruciaal blijken.

In beide programma's wordt het gebrek aan ontmoetingsplekken, deels ook door het sluiten van voorzieningen, genoemd als een structureel probleem. Het kan daarbij ook gaan over een gebrek aan toegankelijkheid van de plekken, bijvoorbeeld door de te hoge kosten van activiteiten, een gebrek aan een inclusief activiteitenaanbod of het ontbreken van een rolstoeltoegankelijke ingang, waardoor niet alle bewoners van deze plekken gebruik kunnen maken. Er is behoefte aan meer uitnodigende, toegankelijke en informele plekken voor contact in de publieke buitenruimte:

“ Veel mensen willen wandelen of fietsen, maar er zijn weinig bankjes om even uit te rusten. Er is behoefte aan plekken die ontmoeting faciliteren, zonder dat ze direct als 'hangplek' worden gezien.” (projectleider)

Kleine ingrepen, zoals het plaatsen van picknicktafels rond de Helios-flats in Hoogeveen of het toevoegen van kleine groenvoorzieningen zoals boomspiegels in een groot deel van de focusbuurten, kunnen hierbij soms al van grote impact zijn.

Een veilige en leefbare buurt

Veiligheid blijkt sterk verbonden met fysieke factoren. Overlast door afval, slechte verlichting, verouderde woningen en gebrek aan ontmoetingsplekken creëren enerzijds een gevoel van urgentie bij bewoners om betrokken te raken, maar kunnen ook leiden tot een ervaren onveiligheid:

“ Momenteel lijkt het weer rommeliger rondom de flat. Meer zwerfvuil en onkruid komt ook omdat er momenteel een renovatie van de buitengevel plaatsvindt.” (projectleider)

De fysieke staat van de buurt beïnvloedt op deze manier het gevoel van bewonersregie en sociale samenhang.

Afbeelding 13. Foto wijkschildering in Selwerd-Oost (Groningen) gemaakt door bewoner

4.5. Conclusie: omgevingsfactoren

De analyse van de omgevingsfactoren maakt duidelijk dat de gemeenschappen worden versterkt in een complexe samenhang van omstandigheden op verschillende niveaus. Zoals samengevat in tabel 3, zijn in alle onderzochte buurten zowel bevorderende als belemmerende omgevingsfactoren aanwezig. De mate waarin deze factoren zich voordoen en elkaar versterken verschilt echter aanzienlijk per buurt. Met name in een groot deel van de focusbuurten en nadrukkelijk in de buurten die onderdeel zijn van het NPLV, is sprake van een cumulatie van belemmerende factoren. Deze stapeling van kwetsbare omstandigheden, die zich gelijktijdig manifesteert op sociaal, fysiek en institutioneel niveau, vergroot de druk op bewoners én op de uitvoering van beleid en interventies in de buurt. Deze bevinding benadrukt dat een gestandaardiseerde aanpak in deze context onvoldoende aansluit. Effectief werken aan het versterken van de vitaliteit van de buurt vergt in deze situaties een integrale benadering, waarin rekening wordt gehouden met de onderlinge verwevenheid en stapeling van omgevingsfactoren. De mate waarin omgevingsfactoren zich opstapelen, blijkt daarmee een bepalende randvoorwaarde voor de aanpakken van community builders en buurtverbinders.

Tabel 3. Belemmerende en bevorderende omgevingsfactoren

Niveau omgevingsfactor	Belemmerend	Bevorderend
Bestuurlijk	• Geen of beperkte gedeelde visie op gemeenschapsontwikkeling bij gemeente. • Kloof tussen visie en uitvoering van de gemeente. • Bureaucratische processen, grote beleidsdoelen en complexe regels, die niet aansluiten bij de dynamiek van de buurt.	• Financiële steun van bewonersinitiatieven. • Continuïteit van de financiering van aanpakken. • Faciliterende rol van de gemeente bij ondersteuning bewonersinitiatieven.
Relationeel	• Geen of beperkte gedeelde visie op gemeenschapsontwikkeling bij buurtprofessionals. • Buurtprofessionals die werken vanuit institutionele logica.	• Nabijheid van buurtprofessionals voor bewoners. • Informeel en regelmatig contact tussen buurtprofessionals en bewoners. • Wederkerige relaties tussen community builders, buurtverbinders (actieve bewoners) en buurtprofessionals. • Gedeelde en gedragen visie op gemeenschapsontwikkeling bij buurtprofessionals.
Professioneel	• Gebrek aan capaciteit om in te gaan op alle behoeften uit de buurt. • Veel tijd besteden aan verantwoordwoorden van impact.	• Gedeeld partnerschap community builders met andere buurtprofessionals (bijv. met welzijnswerk, woningcorporaties, zorgorganisaties). • Buurtprofessionals luisteren naar de verhalen van de buurt. • Ervaren collegiale steun voor community builders bij ontwikkelen competenties.
Maatschappelijk	• Polarisatie tussen bewoners. • Taalbarrières. • Kwetsbare omstandigheden van bewoners. • Gesloten gemeenschappen.	• Aanwezigheid van bestaande gemeenschappen. • Solidariteit onder bewoners. • Diversiteit van mogelijkheden om mee te doen. • Inclusieve gemeenschappen.
Fysiek	• Verloedering (afval, slechte verlichting, verouderde woningen). • Ontbreken van ontmoetingsplekken. • Tekort aan (betaalbare) woningen.	• Schoon, heel, veilig als basis. • Diversiteit aan ontmoetingsplekken en voorzieningen. • Toegankelijkheid van plekken.

5 Verandering: effecten en impact van de gemeenschapsgerichte aanpakken

5.1. Inleiding

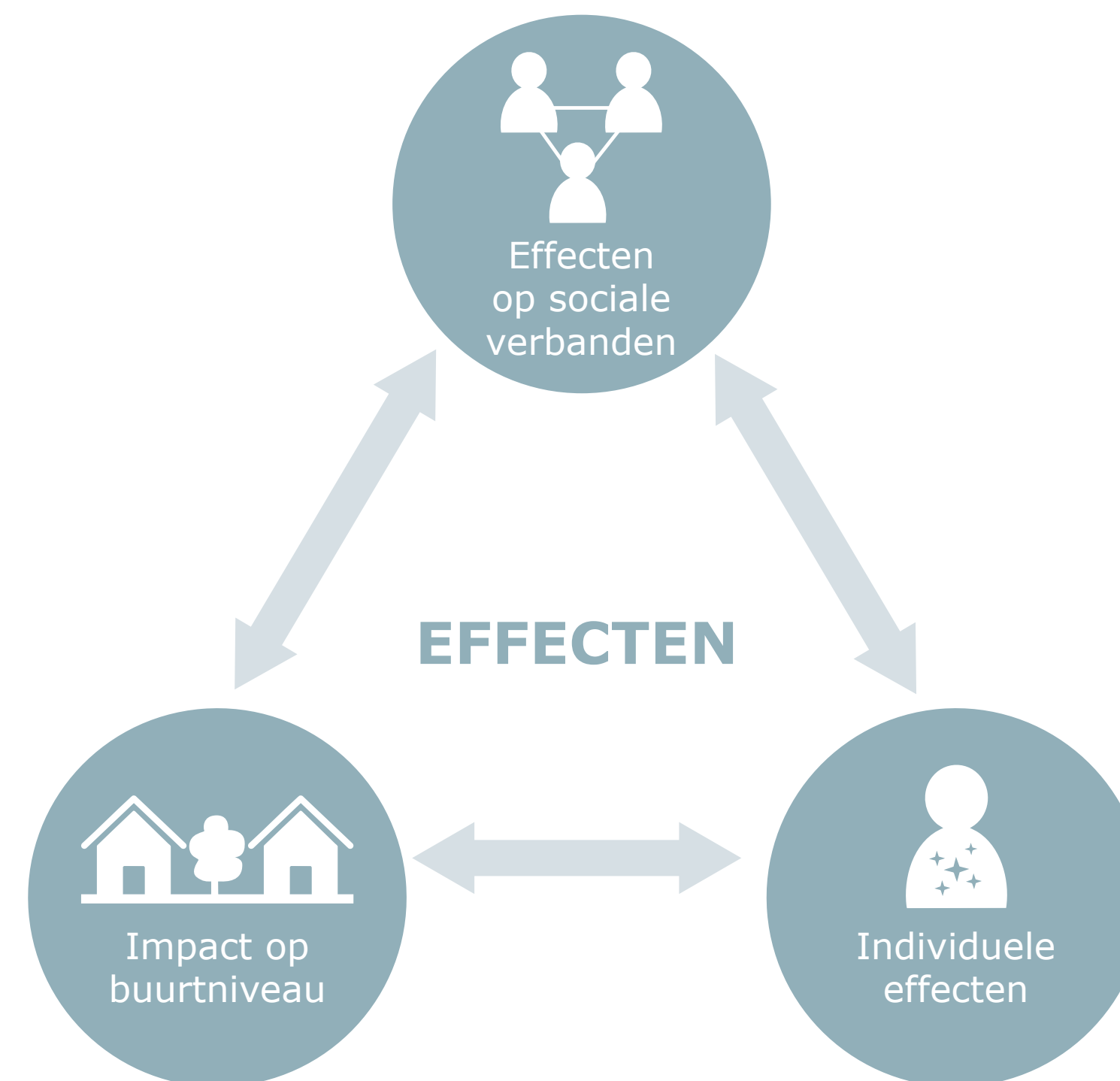
Wat komt er in beweging als bewoners samen met buurtverbinders, community builders en professionals hun buurt van binnenuit versterken? Dit hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvragen over verandering (2a t/m 3b, 4c en 4d). In dit hoofdstuk staan de effecten en impact van de aanpakken van beide programma's centraal. We beschrijven eerst of en hoe de aanpakken van de community builders en buurtverbinders bijdragen aan verandering op drie niveaus: op individueel niveau, op het niveau van sociale verbanden en ten slotte op buurniveau (zie tabel 4 voor conceptualisering van effecten en impact). Het hoofdstuk sluit af met een overzicht van effecten met een analyse van overeenkomsten en verschillen, overstijgende effecten, afwijkende effecten en lacunes.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op een thematische analyse van diverse databronnen: twee rondes van buurtbezoeken en één ronde Effectenpleinen in twaalf focusbuurten, diepte-interviews met 22 bewoners in twaalf focusbuurten (twee per focusbuurt) en drie meetmomenten van vragenlijstonderzoek in alle deelnemende buurten van beide programma's (zie [bijlage 2](#) voor onderzoeksaanpak). Het betreft hierbij zelf-gerapporteerde effecten van community builders, buurtverbinders, bewoners en buurtprofessionals. In dit hoofdstuk maken we geen onderscheid tussen de twee programma's, we hebben het hier over community builders en buurtverbinders.

Omwillen van de leesbaarheid is per effectniveau een thematische ordening aangehouden op basis van patronen uit de literatuurstudie (zie ook hoofdstuk 7). In de praktijk overlappen effecten elkaar vaak en liggen verschillende niveaus in elkaars verlengde. Zo kan een reeks activiteiten niet alleen leiden tot meer individueel welzijn van de deelnemer en meer contact tussen, maar op langere termijn ook tot een sterker gevoel van gemeenschapsontwikkeling van de buurt.

De effecten en impact worden in een aparte paragraaf beschreven, maar worden duidelijk beïnvloed door de aanpakken van community builders en buurtverbinders en de omgevingsfactoren (zie hoofdstuk 4). In dit hoofdstuk wordt waar nodig de link tussen effecten en impact gelegd met aanpakken en omgevingsfactoren om als lezer de effecten en impact te begrijpen en te duiden. In tabel 4 lichten we toe hoe we in dit onderzoek de effecten en impact van gemeenschapsontwikkeling conceptualiseren.

Afbeelding 14. Effecten

Tabel 4. Conceptualisering effecten en impact gemeenschapsontwikkeling

Impact versus effecten	Effecten verwijzen naar de directe, korte termijnveranderingen van een aanpak, bijvoorbeeld een groeiende deelname van bewoners aan activiteiten of het ontstaan van nieuwe ontmoetingen. Deze effecten laten zien wat er op korte termijn verandert (De Waele et al. 2022, p. 4). Impact gaat over de bredere, duurzame en structurele veranderingen die uit deze effecten voortkomen, bijvoorbeeld een sterker gevoel van sociale cohesie, meer verbondenheid en een grotere veerkracht van de buurt op de lange termijn. Bij gemeenschapsontwikkeling is het ingewikkeld om impact aan te tonen. Zo zijn effecten van gemeenschapsgerichte aanpakken, zoals de ABCD-benadering, niet altijd direct waarneembaar. Het sociaal domein, waarbinnen gemeenschapsontwikkeling valt is complex en een duidelijke maatstaf voor succes ontbreekt (Cools & Raeymaeckers, 2020). Oorzaak-gevolg relaties waarbij activiteit A eenduidig leidt tot uitkomst X zijn er zelden. In de praktijk dragen activiteiten A, B en C bij aan X, onder voorwaarden D en E, tenzij F (Depauw et al., 2022; Mathys, 2023; Pawson, 2013).
Individuele effecten	Persoonlijke veranderingen bij bewoners, buurtverbinders, community builders en buurtprofessionals. Denk aan toename van eigenwaarde, zingeving, welzijn, gezondheid, participatie, persoonlijke ontwikkeling en netwerkversterking.
Effecten op sociale verbanden	Veranderingen op het collectieve niveau met betrekking tot sociale verbanden. Deze effecten betreffen onder andere toename van contact tussen bewoners, grotere diversiteit in deelnemers, versterking van onderlinge relaties (bonding), verbinding tussen groepen (bridging) en soms ook linking met instituties. Toename in collectieve leerprocessen en organisatiekracht horen hier ook bij (Custers & Engbersen, 2024).
Effecten op buurtniveau	Verbeteringen van leefbaarheid (fysieke omgeving, voorzieningen), toename van sociale cohesie (verbondenheid, veiligheid, sociale controle), versterking van buurtidentiteit en groei van institutioneel vertrouwen. Bewoners ervaren meer invloed en zichtbaarheid van hun stem.
Lerende effecten	Effecten voor zowel individueel als collectief leren: nieuwe vaardigheden, kennis van buurtassets, assertiviteit, samenwerking en communicatie. Buurtverbinders en community builders ontwikkelen zich via training, coaching en intervisie.

5.2. Individuele effecten

Individuele effecten laten zien wat de aanpakken van community builders en buurtverbinders betekenen voor mensen op persoonlijk niveau. Deze effecten hebben betrekking op bewoners, buurtprofessionals, en op de buurtverbinders en community builders zelf. Waar dat van toepassing is zullen we deze verschillende perspectieven hieronder toelichten. We kijken daarbij niet alleen naar de aard van de effecten, maar ook naar de context waarin ze ontstaan en de verschillen tussen groepen. Zo ontstaat een rijk beeld van wat gemeenschapsgericht werken op individueel niveau teweegbrengt en waar nog ruimte is voor groei of verbetering. De individuele effecten zijn als volgt geordend:

- Eigenwaarde en zingeving
- Maatschappelijke participatie
- Persoonlijke ontwikkeling
- Individueel welzijn en gezondheid
- Vertrouwen

5.2.1. Eigenwaarde en zingeving: “Ik heb mijn plek gevonden”

Een toename van eigenwaarde en zingeving is een van de meest genoemde individuele effecten van de inzet van community builders en buurtverbinders. In de meeste focusbuurten geven bewoners aan dat zij zich zekerder voelen, meer betekenis ervaren en trots zijn op hun bijdrage aan de buurt. Dit wordt bevestigd door de resultaten van de diepte-interviews met bewoners en de resultaten van de vragenlijst.

Effecten voor bewoners

In een ruime meerderheid van de focusbuurten rapporteren bewoners, een verbetering in zingeving, meer zelfvertrouwen, een groeiend gevoel van trots en het ervaren van waardering door de betrokkenheid van community builders, buurtverbinders en projectleiders. Zij voelen zich vaker gezien en erkend en ontdekken nieuwe talenten die ze kunnen inzetten voor hun buurt. Hierdoor raken bewoners ook meer gemotiveerd om vaker mee te doen of zelf initiatief te nemen.

“ Mensen durven eerlijker hun mening te geven en hebben meer zelfvertrouwen.”
(community builder over buurtverbinders)

Deze bloei is niet alleen individueel, maar werkt ook inspirerend voor andere bewoners.

“ Ik dacht: ‘ik ben een timmerman’ en dat is alles wat ik kan. Nu blijkt dat ik nog meer ben.” (buurtverbinder)

Zingeving sluit hierbij aan. Bewoners ervaren nut en betekenis in en voor de gemeenschap en voelen zich sterker verbonden met hun buurt. Door de inzet van community builders en buurtverbinders voelen zij zich gezien en gewaardeerd, wat energie geeft en het gemeenschapsgevoel versterkt. Dit vertaalt zich in actiever en zelfverzekerder gedrag van bewoners.

“ Vrijwilliger zijn geeft me structuur en het gevoel dat ik nodig ben.” (bewoner)

“ Ik wilde altijd al iets betekenen in de buurt. Door dit project heb ik mijn plek gevonden en kan ik maatschappelijk bijdragen.” (buurtverbinder)

Het werken vanuit talenten leidt tot ervaren waardering en zingeving voor bewoners. Community builders zetten in op talenten van bewoners (focus op *what’s strong*). Zo bouwen bewoners vanuit hun eigen buurt aan thema’s die voor hen relevant zijn. Hierdoor voelen bewoners zich gezien en groeien zij (wanneer ze een actieve rol oppakken als buurtverbinder of vrijwilliger) uit tot (mede) eigenaar van initiatieven. Dit versterkt hun eigenwaarde en zingeving en draagt bij aan hun dagelijks welzijn. De individuele opbrengsten stralen bovendien mogelijk uit naar het buurtniveau in de vorm van meer bewonersregie.

Effecten voor buurtverbinders en community builders

Ook buurtverbinders rapporteren in alle focusbuurten meer eigenwaarde en zelfvertrouwen. Het contact en de uitwisseling binnen de aanpak in de buurt wekken enthousiasme en energie, terwijl waardering vanuit bewoners het gevoel van betekenis vergroot. Daardoor zien zij zichzelf nadrukkelijker als waardevolle schakel in de buurt. Het toegenomen zelfvertrouwen leidt er vervolgens weer toe dat bewoners zich durven uit te spreken, assertiever durven zijn en initiatief nemen.

“ Sommigen (sommige buurtverbinders, red.) begonnen onzeker, afwachtend of hadden weinig ervaring met organiseren of samenwerken. Nu zien we dat zij zich sterker voelen in hun rol: ze durven het voortouw te nemen.” (projectleider)

“ Ik heb de buurtverbinders zien stralen. Het deed zichtbaar iets met ze dat er enthousiast gereageerd werd op hun effort.” (projectleider)

Voor de community builders geldt dat zij zich door de aanpak meer onderdeel zijn gaan voelen van de buurt, vooral wanneer zij nieuw waren in de buurt bij aanvang van de aanpak.

5.2.2. Maatschappelijke participatie: “Ja, ik wil meedoen, maar ik wil zelf beslissen, jullie beslissen niet over mij”

Maatschappelijke participatie is een tweede individuele effect van de inzet van community builders en buurtverbinders. Maatschappelijke participatie wordt in ongeveer de helft van de focusbuurten genoemd als effect.

Effecten voor bewoners

De meest genoemde vorm van participatie is deelname aan activiteiten van het initiatief. Een deel van de bewoners groeit na verloop van tijd door naar een actievere rol, zowel in de uitvoering als in de organisatie van activiteiten. Ongeveer de helft van de geïnterviewde bewoners geeft aan persoonlijk en herhaaldelijk op een laagdrempelige manier te zijn aangemoedigd door buurtverbinders en community builders om deel te nemen aan activiteiten of zelf initiatieven te starten.

“ Ze [de Buurtverbinder] bleef me vragen om mee te komen. De tweede keer ging ik mee en nu ken ik er mensen.” (bewoner)

“ Het Theehuisje haalt me uit het alleen-thuis-zitten: het is gezellig en laagdrempelig.” (bewoner)

Deze laagdrempelige uitnodiging leidt tot individuele activering die doorwerkt naar een bredere collectieve participatiecultuur (zie ook effecten op buurtniveau). Deelname aan bewonersactiviteiten leidt zo op termijn tot grotere betrokkenheid van bewoners bij het initiatief en toename van participatie. In enkele gevallen leidt de deelname aan activiteiten uiteindelijk ook tot de toeleiding naar werk. Zo kreeg in een buurt een bewoner via de community builder ruimte om haar talenten te ontplooien, waardoor de bewoner vanuit de bijstandsuitkering aan de slag ging als zzp’er.

“ Ik ben begonnen als vrijwilliger, de lessen gaf ik heel lang vrijwillig aan de kinderen. Inmiddels heb ik bij ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en bied ik de lessen als zzp’er aan. Ik geef nu de lessen bij een school, tijdens de verlengde schooldag. Dit probeer ik dus uit te breiden. Dit is er dus voor mij een beetje uitgerold.” (bewoner)

Bovenstaande individuele effecten op maatschappelijke participatie werken door in bewonersbetrokkenheid. Bewonersbetrokkenheid is het proces waarin bewoners, vanuit hun eigen leefwereld, actief meedenken, meebeslissen en meedoen bij vraagstukken die hun buurt of gemeenschap raken. Het gaat om betekenisvolle invloed, wederkerigheid en samenwerking, waarbij bewoners niet alleen input leveren, maar ook mede-eigenaar zijn van zowel het proces als de uitkomsten.

Betrokkenheid kan op veel verschillende manieren en niveaus vorm krijgen: van informele, eenmalige of sporadische betrokkenheid tot meer formele en langdurige participatie in initiatieven, projecten of governance structuren. Bewoners verschillen in hoe, waarom, wanneer en in welke mate zij betrokken willen en kunnen zijn (De Weger, 2022). Dit verklaart waarom bewonersbetrokkenheid zowel terugkomt als individueel effect, effecten op sociale verbanden (gemeenschap) en effecten op buurtniveau.

5.2.3. Persoonlijke ontwikkeling: “Ik kan mijn talenten ontwikkelen”

Persoonlijke ontwikkeling wordt in de meeste van de focusbuurten genoemd als effect door community builders, buurtverbinders en andere bewoners. Dit hangt vaak samen met maatschappelijke participatie. Tegelijkertijd blijkt dat persoonlijke ontwikkeling ook buiten deze aanpakken plaatsvindt. Persoonlijke ontwikkeling is persoonlijk, waardoor het startpunt voor deze ontwikkeling per persoon verschilt en ook de mate waarin iemand zich ontwikkelt. We laten hier zien op welke vlakken er ontwikkeling heeft plaatsgevonden.

Effecten voor bewoners

Persoonlijke ontwikkeling start meestal vanuit maatschappelijke participatie. Deelname aan activiteiten creëert tijd en ruimte om nieuwe vaardigheden te oefenen. Veel bewoners groeien vervolgens door van deelnemer naar vrijwilliger of zelfs kartrekker binnen een initiatief.

“Ik heb geleerd dat, wanneer mensen (actieve bewoners) elkaar complimenteren voor wat ze doen, ieders inzet gezien wordt, dat je dan als mens zo groeit dat alle geïnvesteerde tijd er bijna niet meer toedoet. Een bewoner zei (na een jeugd vol trauma's): ik heb dankzij de wijkraad het vertrouwen in mensen en daardoor in mezelf (terug) gevonden. Een andere bewoner durfde zichzelf nooit te presenteren en spreekt nu voor groepen.” (community builder)

Effecten voor buurtverbinders en community builders

De individuele effecten op persoonlijke ontwikkeling zien we ook terug bij buurtverbinders. Het meest zichtbaar is de groei in praktische en organisatorische vaardigheden. Ze leren doelgericht plannen, helder communiceren, succesvol samenwerken en meer verantwoordelijkheid nemen. Deze groei vergroot de zelforganisatie van buurtverbinders en vertaalt zich in de realisatie van concrete initiatieven in de buurt.

“We zien ook groei in praktische vaardigheden: van het deels leren schrijven van een buurtbudgetaanvraag tot het leiden van een groepsgesprek of het plannen van een activiteit.” (projectleider)

“In één buurt ontwikkelen ze een compleet buurtplan dat ze kunnen presenteren aan de gemeente.” (projectleider)

Deze ontwikkeling wijst op een verschuiving van louter uitvoerend naar initiërend handelen. Buurtverbinders nemen regie over hun omgeving, worden net als andere bewoners assertiever en voelen zich hierdoor meer toegerust om een rol te spelen bij lokale besluitvorming.

“Ze voelen zich geen uitvoerders van andermans plannen, maar initiatiefnemers met een duidelijke visie.” (projectleider)

Voor community builders en ook voor een deel van de buurtverbinders geldt dat zij, dankzij de aangeboden (ABCD-)workshops, trainingen en coaching ook nieuwe kennis en vaardigheden opgedaan. Voorbeelden daarvan zijn het vermogen om nieuwe contacten te leggen, meer begrip en kennis over andere culturen, assertiever en mondiger zijn in contacten met buurtprofessionals en kennis van buurtassets.

Het leren en ontwikkelen van buurtverbinders en community builders komt voort uit de praktijk en de onderlinge uitwisseling in de eigen buurt. Daarnaast hebben de community builders in beide programma's tijdens programmadagen hun kennis verrijkt en van elkaar geleerd.

Afbeelding 15. Foto wijkbedrijf Selwerd-Oost (Groningen) gemaakt door bewoner

Effecten voor buurtprofessionals

Buurtprofessionals geven aan nieuwe vaardigheden te hebben ontwikkeld door de samenwerking met community builders en buurtverbinders. Belangrijke partners zoals zorgorganisaties, woningcorporaties of gemeenteambtenaren, krijgen een beter beeld van de buurt, de bewoners, de assets en de vraagstukken. Daarnaast staan zij meer open voor nieuwe aanpakken zoals de ABCD-benadering en andere gemeenschapsgerichte aanpakken. In een aantal gevallen geven de community builders, buurtverbinders en andere bewoners aan dat er beter naar bewoners wordt geluisterd.

“We merken dat [naam gemeente] steeds meer gemeenschapsgericht wil werken en dit langzaamaan ook doet.” (community builder)

“Welzijnsorganisaties benaderen ons actief. Ze vragen expliciet of de buurtverbinders willen helpen bij het opzetten van activiteiten...Dit is een belangrijke erkenning.” (projectleider)

5.2.4. Individueel welzijn en gezondheid: “Een bewoner kwam eindelijk weer buiten”

In meer dan de helft van de focusbuurten leiden de verschillende aanpakken van community builders en buurtverbinders tot individuele effecten op het gebied van welzijn, gezondheid, steun en praktische hulp. In iets meer dan de helft van de diepte-interviews met bewoners worden deze effecten benoemd. Deze verbeteringen hangen vaak samen met sterkere sociale verbanden (meer betekenisvol contact) en met toegenomen zelfvertrouwen en zingeving op individueel niveau.

Effecten voor bewoners

Effecten op welzijn en gezondheid hebben vooral betrekking tot het verminderen van eenzaamheid en het verbeteren van mentale en fysieke gezondheid. Het meest genoemde effect is minder eenzaamheid, doordat bewoners (vaker) deelnemen aan buurtactiviteiten. Die laagdrempelige deelname zorgt er allereerst voor dat mensen zich welkom voelen: dat gevoel fungeert als startpunt voor verdere welzijnswinst en, waar nodig, toegang tot informele steun en praktische hulp.

“Vroeger had ik niks te doen... hier is altijd wat te doen.” (bewoner)

“Je kan wel langs elkaar leven, maar hier kom je écht bij elkaar... ik ben gaan leven.” (bewoner)

De groei van onderlinge contacten tussen bewoners (zie effecten op sociale verbanden) draagt bij aan individueel welzijn en een betere gezondheid. In een aantal gevallen zijn situaties van eenzaamheid doorbroken dankzij de inzet van een community builder die door een persoonlijke benadering bewoners weet te bewegen om mee te doen met activiteiten. We zien in de diepte-interviews een aantal voorbeelden van bewoners die voor het eerst sinds lange tijd weer recreatief naar buiten gaan.

Doordat bewoners elkaar vaker ontmoeten, groeit de onderlinge betrokkenheid en kijken zij meer naar elkaar om. Bewoners die elkaar via activiteiten hebben leren kennen, bieden vaker hulp en ondersteuning. Voorbeelden daarvan zijn bewoners die elkaar naar het ziekenhuis rijden of helpen met klussen in en om het huis, wanneer iemand dat zelf niet meer kan. Ook verwijzen bewoners andere buurtgenoten, vaak via community builders en buurtverbinders, naar passende zorg en ondersteuning. Denk bijvoorbeeld aan een bewoner met dementie, waarbij de burens via een buurtverbinder en buurtprofessional hulp inschakelen. Door de inzet van de buurtverbinders en community builders lijkt de informele steunstructuur in een aantal buurten versterkt. En hoewel hulp vragen voor veel mensen lastig blijft, is dit eenvoudiger als je mensen in je buurt al kent.

Volgens buurtprofessionals verbetert hierdoor de signalering van individuele ondersteuningsvragen en zorgbehoeften. Sociale problematiek wordt eerder herkend en bespreekbaar gemaakt, waardoor de toeleiding naar passende ondersteuning versnelt.

Effecten voor buurtverbinders

De sociale steun en structuur, die buurtinitiatieven bieden, helpen buurtverbinders om beter om te gaan met persoonlijke uitdagingen zoals mentale gezondheid of een burn-out. Ook de resultaten van de vragenlijst bevestigen dat buurtverbinders samen een sociaal steunnetwerk vormen.

“Een Turkse vrouw die normaal nooit naar buiten kwam, maar tijdens een winteractiviteit met soep toch even langskwam.” (buurtverbinder)

“Het contact met de groep [...] heeft geholpen om stabiel te blijven op momenten dat ze anders misschien een terugval hadden gehad.” (bewoner)

5.2.5. Vertrouwen: “Er is meer openheid en erkenning”

Voor vertrouwen geldt dat in de helft van de focusbuurten vertrouwen van bewoners in anderen toeneemt. We zien dat betrokkenheid en vertrouwen zowel spelen op het individuele niveau, als op het niveau van sociale verbanden en buurniveau. Hieronder omschrijven we effecten op vertrouwen voor bewoners.

Bewoners van buurten waar veel uitdagingen spelen, hebben vanuit het verleden vaak negatieve ervaringen met de overheid. Het vertrouwen van bewoners in community builders en ook buurtprofessionals is bij aanvang van beide programma's relatief laag. Hoewel bewoners vertrouwen niet altijd direct benoemen in de diepte-interviews, wordt hier veel over gesproken in de buurtbezoeken door community builders, buurtverbinders, andere bewoners en buurtprofessionals.

“Ik herken ook van mensen dat ze denken: “Hm, zijn jullie wel te vertrouwen?” We moeten heel precies kijken wanneer het wel lukt, wat is er nodig? Waarom heeft de een wel vertrouwen en de ander niet? Hoe kan je dat vertrouwen ook niet schaden?”
(buurtprofessional)

Op basis van de buurtbezoeken en het Effectenplein kunnen we stellen dat de stijging van vertrouwen in de helft van de focusbuurten is ontstaan doordat bewoners het gevoel hebben dat er beter naar hen geluisterd wordt en professionals echt naast hen staan, waardoor relaties tussen bewoners en professionals zijn verbeterd. Daarnaast is het vertrouwen tussen bewoners onderling vergroot, door het toegenomen contact tussen bewoners ook. Hierdoor ontstaat meer openheid, wat bijdraagt aan onderlinge solidariteit en een inclusieve buurtcultuur.

“Er worden zorgen gedeeld, er is meer openheid en erkenning voor ongemakken.”
(buurtverbinder)

5.3. Conclusie: individuele effecten

De inzet van community builders en buurtverbinders leidt over het algemeen tot positieve individuele effecten. Bewoners ervaren een groei in eigenwaarde, zingeving en zelfvertrouwen, doordat zij worden gezien in hun talenten en worden aangemoedigd om actief deel te nemen aan activiteiten. Deze betrokkenheid vergroot hun motivatie en gevoel van betekenis en vormt de opstap naar verdere maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling. De persoonlijke aandacht en laagdrempelige ontmoetingsmomenten verminderen bij een aantal bewoners gevoelens van eenzaamheid, versterken het individueel welzijn en dragen bij aan het ontstaan van informele steunstructuren, waarin bewoners elkaar ondersteunen.

Ook community builders, buurtverbinders en buurtprofessionals ontwikkelen zich zichtbaar binnen deze aanpak. Buurtverbinders groeien in organisatorische en communicatieve vaardigheden, nemen vaker initiatief en ervaren meer zelfvertrouwen en zingeving in hun rol. Community builders maakten zich de ABCD-benadering verder eigen en passen die toe in de praktijk. Buurtprofessionals krijgen een beter beeld van de buurt en staan meer open voor gemeenschapsgerichte aanpakken, wat in een aantal gevallen leidt tot gelijkwaardiger samenwerking met bewoners. Door deze wederzijdse ontwikkeling lijkt het vertrouwen tussen bewoners en professionals toe te nemen, evenals het onderlinge vertrouwen tussen bewoners zelf. Dit alles leidt tot een betere voedingsbodem voor gemeenschapsontwikkeling.

5.4. Effecten op sociale verbanden

Naast veranderingen op individueel niveau beogen de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken ook impact te hebben op sociale verbanden in buurten. De effecten op sociale verbanden zijn thematisch geordend:

1. Toename van contact tussen bewoners en netwerkversterking
2. Diversiteit binnen initiatieven
3. Lerend effect en toename van organisatiekracht
4. Toename van activiteiten in de buurt
5. Betrokkenheid en vertrouwen

5.4.1. Toename contact tussen bewoners en netwerkversterking: “Ik heb meer betekenisvol contact met andere bewoners”

Eén van de belangrijkste effecten op het niveau van sociale verbanden is de toename van het contact tussen bewoners. In alle focusbuurten is sprake van een duidelijke toename van contact tussen bewoners. Dit wordt bevestigd in de diepte-interviews en de vragenlijst. Activiteiten van community builders en buurtverbinders zijn primair gericht op het bevorderen van ontmoeting, wat leidt tot het vormen en verdiepen van sociale relaties.

“Het is nu al merkbaar dat bewoners elkaar meer opzoeken.” (projectleider)

“Gegroet werd er al in de buurt. Alleen weet je nu ook wie je groet. Er komt meer diepgang in de contacten en je leert meer mensen kennen.” (projectleider)

De verhalen van bewoners laten zien dat bewoners niet alleen vaker met elkaar in contact komen, maar ook duurzame verbindingen aangaan die zich uiten in wederzijdse hulp, vriendschap, emotionele steun en gedeelde verantwoordelijkheid. De diepgang van deze relaties ontstaat doorgaans uit herhaalde interacties en gedeelde ervaringen binnen gezamenlijke activiteiten. De versterkte onderlinge relaties vormen een verdere basis voor samenwerking en collectieve actie.

“Het beeld over burenhulp verandert in positieve zin. Bewoners kijken hierdoor meer naar elkaar om. Iets meer burenhulp, zoals: sleutel bewaren, planten verzorgen, hulp bij ziekte, vuilnis buiten zetten, hulp bij een klusje, een huisdier, boodschappen voor elkaar doen, voor elkaar koken.” (projectleider)

In deze beweging zien we ten eerste een versterking van bonding social capital. Dat wil zeggen dat er nauwere verbindingen ontstaan binnen bestaande netwerken. Activiteiten en fysieke plekken (bankjes, picknicktafels), die gericht zijn op laagdrempelige ontmoeting, versterken de verbinding binnen bestaande gemeenschappen. Het bestaande netwerk van bijvoorbeeld ouderen uit de buurt, kinderen en ouders, of mensen met een bepaalde culturele achtergrond wordt door de inzet van de community builders en buurtverbinders hechter. Ook lijken voorheen bewoners die te maken hebben met eenzaamheid terug te keren naar activiteiten en daarmee langzaam onderdeel worden van een groep.

“De wijkhub...een plaats waar mensen elkaar kunnen ontmoeten zonder dat er een agenda is.” (bewoner)

“We zien een vaste groep (eenzame) bewoners terugkomen naar de activiteiten en langzaam onderdeel worden van de groep.” (projectleider)

Daarnaast groeit bridging social capital, wat gaat over verbindingen tussen netwerken. Community builders leggen vanuit de ABCD-benadering bewust haakjes tussen verschillende groepen bewoners, tussen bewoners en buurtverbinders en tussen bewoners en buurtprofessionals, vaak langs gedeelde interesses of problemen. Hierdoor haken nieuwe bewoners aan en verbreden netwerken. Community builders zetten in op het dichten van die kloof als ze zien dat er een afstand bestaat tussen verschillende groepen. Lijnen worden korter, vertrouwen groeit en gezamenlijke actief komt vaker van de grond.

“Bewoners weten elkaar en netwerkpartners beter te vinden dan voor de aanpak.” (community builder)

Tegelijk blijft de praktijk om sommige plekken weerbarstig. Niet overal is een zichtbare verandering in houding of werkwijze bij professionals. Er is soms sprake van weerstand, het behouden van regie of gebrek aan reflectie op de eigen rol.

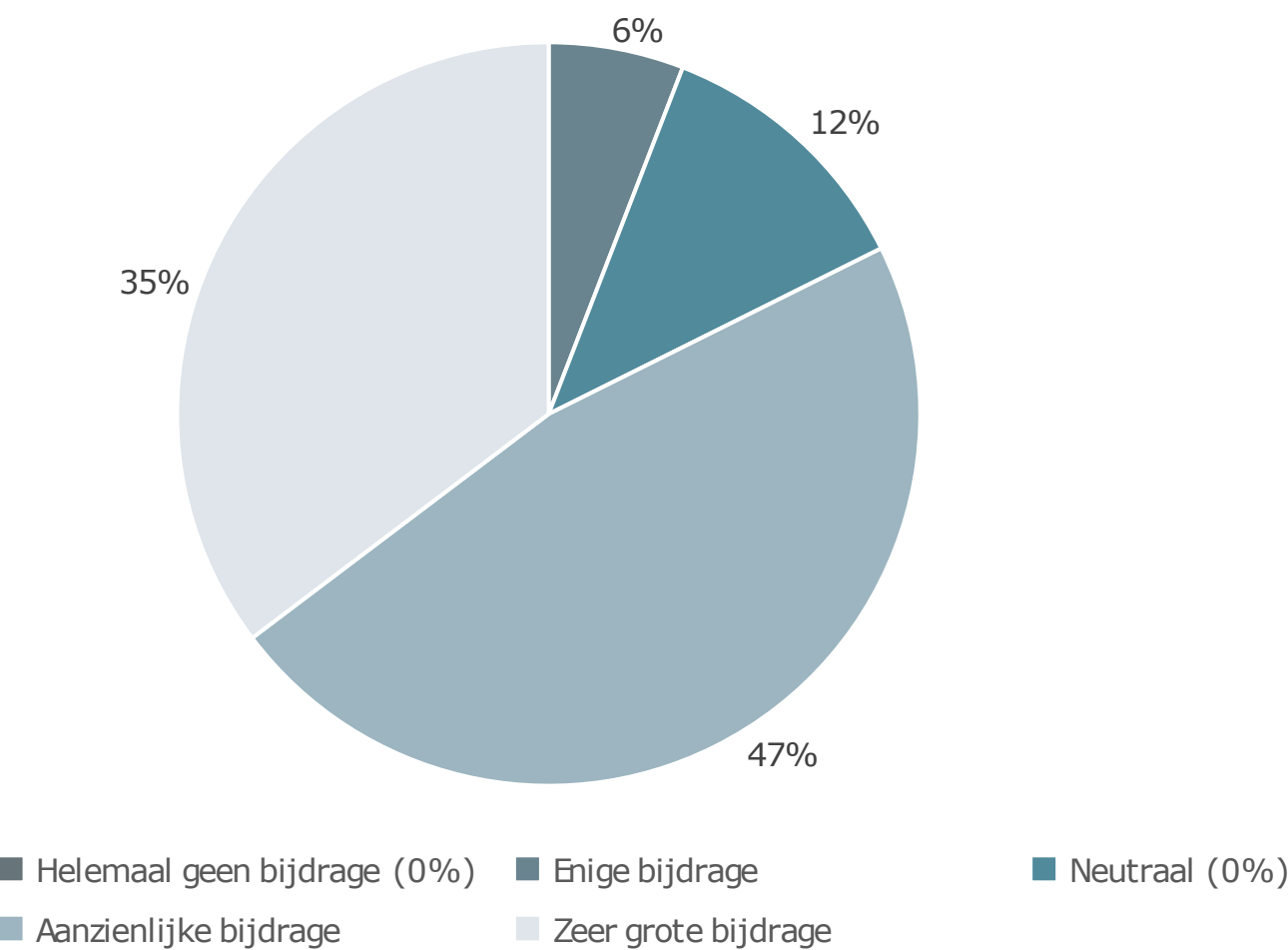
“Professionals vind ik veel stuurser dan bewoners...ze prediken wel ABCD, maar doen is een ander verhaal.” (community builder)

In enkele buurten ontwikkelt zich bovendien *linking social capital*, wat gaat over de netwerken tussen bewoners en professionals. Community builders leggen lijnen naar de gemeente en andere maatschappelijke organisaties, waardoor vraagstukken die de buurt overstijgen op gemeentelijk niveau bespreekbaar worden.

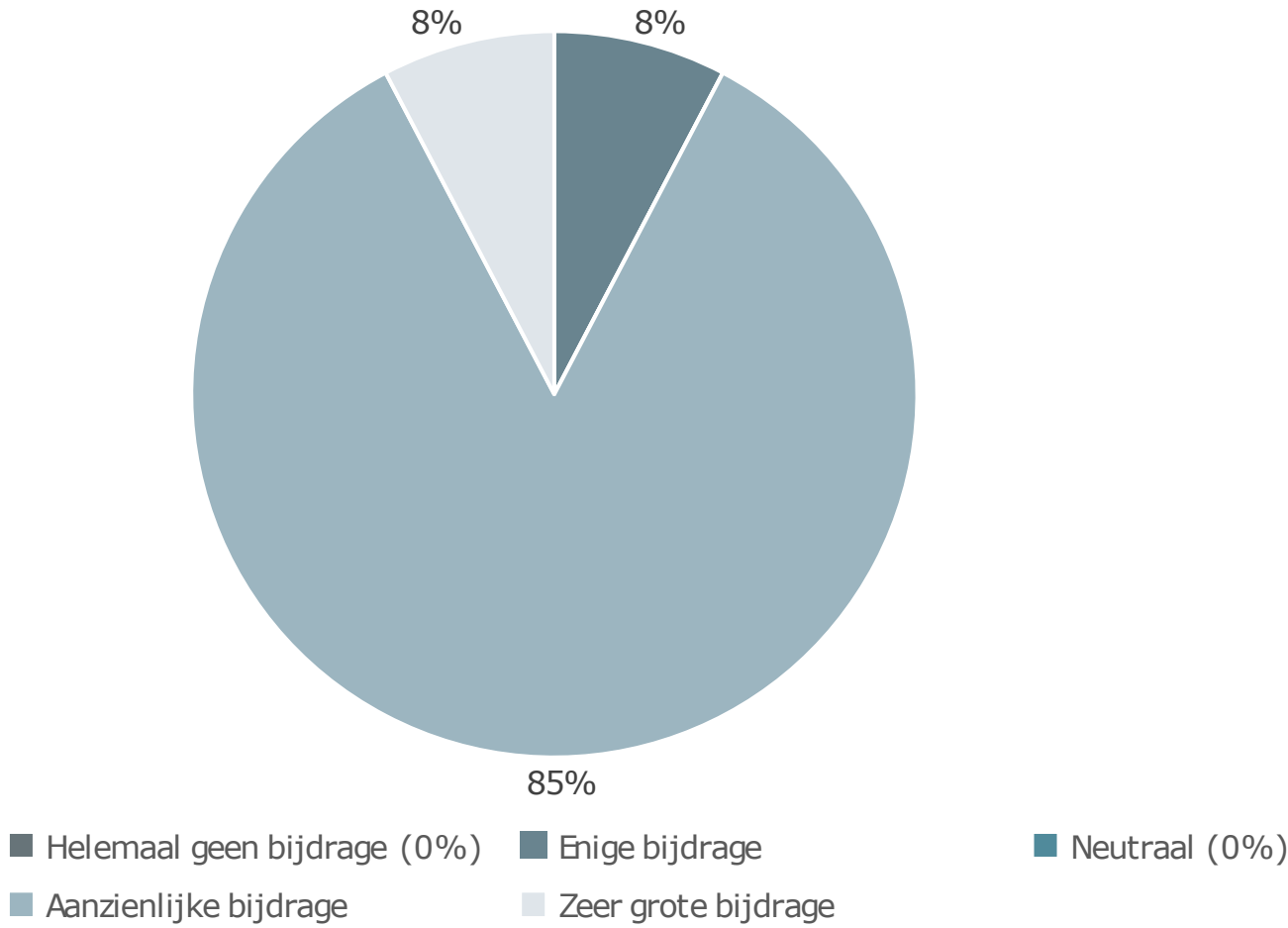
“ Een aantal bewoners hebben inmiddels nauwe contacten met gemeenteraad, wethouders en meer uitvoerende ambtenaren.” (community builder)

In de tweede vragenlijst (afgenomen in alle 33 buurten) is aan de community builders gevraagd in hoeverre de aanpakken effect hebben op contacten tussen buurtbewoners. Beide aanpakken dragen bij aan contact tussen bewoners: variërend van enige bijdrage tot een zeer grote bijdrage. Dit wijst erop dat dit effect zich ook in de niet focusbuurten voordoet. Opvallend is dat de projectleiders van het Sterke Buurtverbinders-programma hun bijdrage gemiddeld hoger lijken in te schatten (35% zeer grote bijdrage) dan community builders van Buurten naar communities-programma (85% aanzienlijke bijdrage) (zie figuur 8 en 9). Een eenduidige verklaring daarvoor op basis van de resultaten is er niet. In de toelichtingen ligt de nadruk bij projectleiders op bewonersregie, talentontwikkeling en organische netwerken, terwijl community builders veel voorbeelden geven van informele ontmoetingen en grotere netwerken.

Figuur 8. Contact tussen bewoners in de buurtverbinders-aanpak (Sterke Buurtverbinders). Bron: Vragenlijst (2024).

Figuur 9. Contact tussen bewoners bij de aanpak van de community builders (Van Buurten naar Communities). Bron: Vragenlijst (2024).

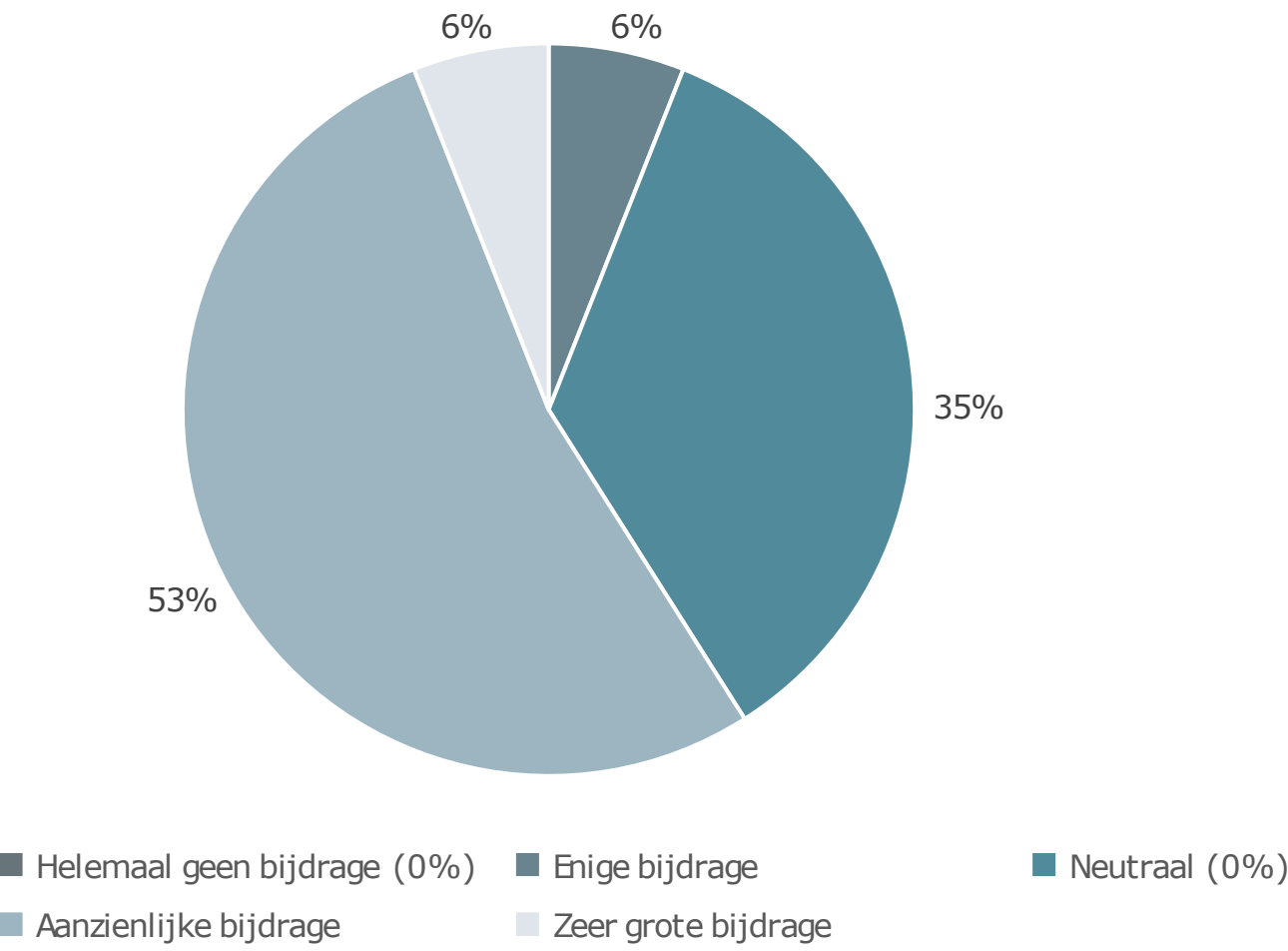
5.4.2. Diversiteit: “De diversiteit van de buurt komt meer tot zijn recht”
Diversiteit wordt in het merendeel van de focusbuurten benoemd als belangrijk thema en komt in een paar focusbuurten expliciet naar voren. Het onderwerp wordt breed erkend, maar is voor community builders, buurtverbinders en andere bewoners niet altijd een vanzelfsprekend gespreksthema. De vragenlijst bevestigt dat een toename van diversiteit in activiteiten van een initiatief ook wordt gezien als een ‘diversiteitseffect’, al roept dit tegelijk de vraag op wat men precies onder ‘diversiteit’ verstaat. In lijn met het Sociaal Cultureel Planbureau gaat het om de uiteenlopende manieren waarop (groepen) mensen van elkaar kunnen verschillen: “Diversiteit gaat over alle manieren waarop (groepen) mensen van elkaar kunnen verschillen, waarbij de kenmerken die hier als relevant of betekenisvol worden gezien zijn verbonden met machtsverhoudingen en sociale normeringen.” (De Bakker et al., 2023, p. 35). In de praktijk is diversiteit een containerbegrip met uiteenlopende betekenissen.

Volgens community builders en buurtverbinders is in de meeste focusbuurten de samenstelling van deelnemers gaandeweg gevarieerder geworden. In enkele buurten wordt hier bewust op ingezet, elders wordt dit als een moeizaam en traag proces ervaren. Bovendien betekent een toename in deelnemers niet automatisch ook meer verscheidenheid. Geregeld sluiten vooral nieuwe mensen uit dezelfde of verwante netwerken aan.

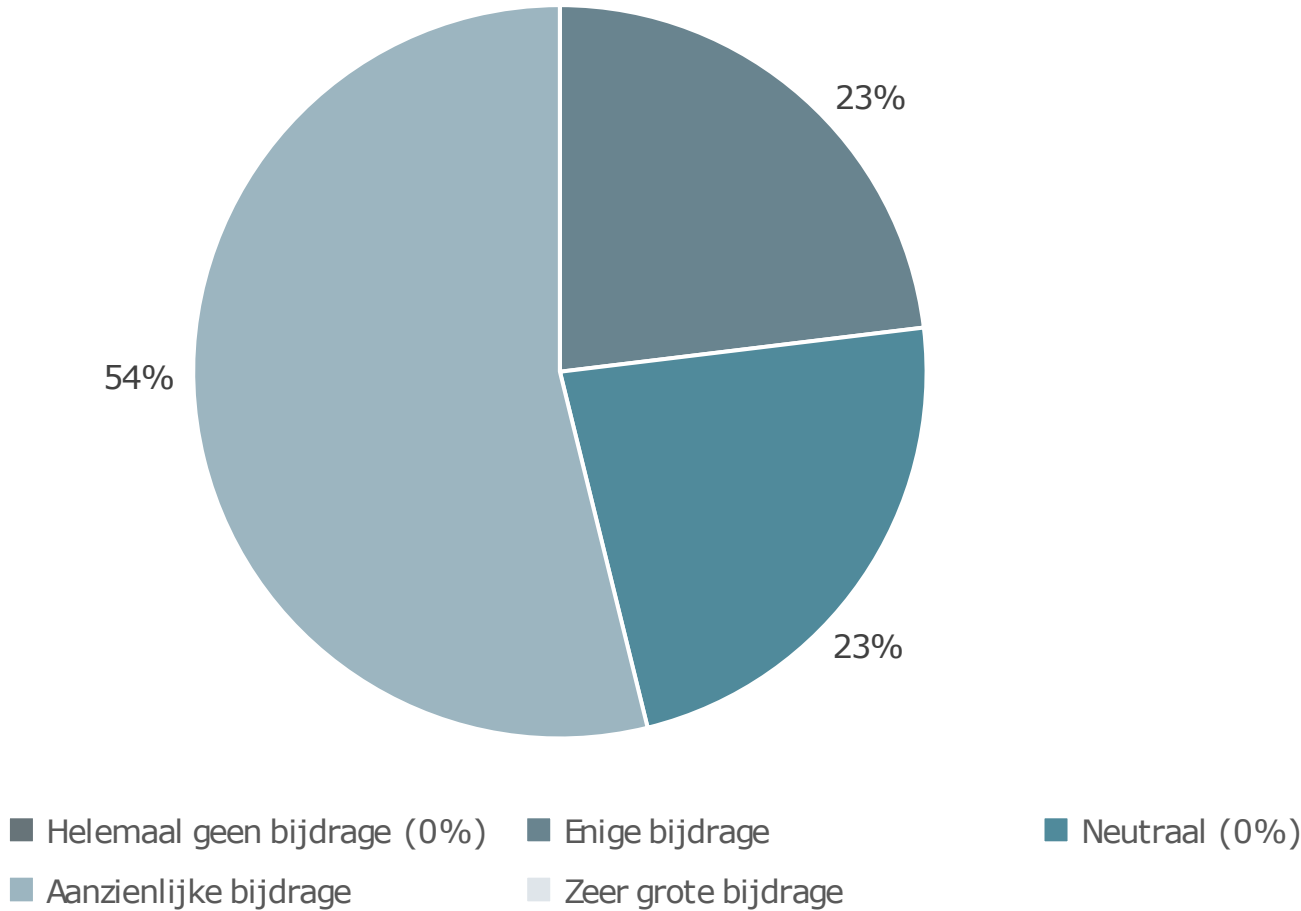
In de resultaten zien we bovendien dat de (toename van) diversiteit op verschillende dimensies wordt ervaren of omschreven, zoals culturele achtergrond, leeftijd, maar ook de rol van bewoners, buurtverbinders en professionals. Daarnaast wordt er gesproken van meer variatie in samenwerkingspartners en bewonersorganisaties, waardoor er bij het realiseren van buurtactiviteiten meer aandacht is voor verschillende gemeenschappen in de buurt. 'Inclusie' wordt expliciet gekoppeld aan sociale veiligheid en openstaan voor elkaar door bijvoorbeeld het organiseren van activiteiten waarin verschillende perspectieven samen komen. Voorbeelden hiervan zijn dialogen tussen groepen, het bespreekbaar maken van taboes en het toegankelijker maken van activiteiten, bijvoorbeeld door de inzet van tolken. In de buurten van de community builders (Van Buurten naar Communities) zijn meer voorbeelden van dialoog en aandacht voor op bewustwording. De verwachting is dat dit bijdraagt aan een geleidelijke verbreding van wie participeert en op welke manier.

- “Verschillende perspectieven binnen het team zorgen voor inclusiever denken. Bijvoorbeeld: bij de 'zwartekousenkerk' pasten sommige activiteiten niet goed. Er is toen nagedacht over andere manieren om hen te betrekken.” (community builder)
- “De kracht van de krant is dat creativiteit en diversiteit van de buurt tot zijn recht komt. Dat maakt de krant levendig en aantrekkelijk.” (community builder)

Figuur 10. Bijdrage van de projectleider aan grotere diversiteit betrokken bewoners (Sterke Buurtverbinders). Bron: Vragenlijst (2024).

Figuur 11. Bijdrage van de community builder aan grotere diversiteit betrokken bewoners (Van Buurten naar Communities) Bron: Vragenlijst (2024).

Het belang van diversiteit en inclusie wordt in de meeste buurten onderkend, maar deze waarden worden niet overal in praktijk gebracht. Uit de vragenlijsten blijkt dat beide programma's volgens ongeveer twee derde van respondenten bijgedragen aan meer diversiteit, variërend van enige bijdrage tot aanzienlijke bijdrage. Tegelijkertijd scoort ongeveer een derde neutraal (zie figuur 10 en 11) en erkennen community builders en buurtverbinders dat bepaalde groepen moeilijk bereikbaar blijven.

Culturele diversiteit krijgt relatief veel aandacht, terwijl andere dimensies zoals levensfase, beperking, gender, sociaaleconomische positie vaak onderbelicht blijven. Daarmee blijven inclusie en diversiteit kwetsbaar, wat we ook al eerder concludeerden in bij de beschrijving van het principe Iedereen is welkom uit de ABCD-ruggengraat. Dit thema vraagt om bewuste keuzes, bijvoorbeeld in vorm, taal en benadering richting bewoners. Bij de aanbevelingen in het laatste hoofdstuk komen we hierop terug.

5.4.3. Lerend vermogen en versterking van organisatiekracht: “Bewoners krijgen de kans om fouten te maken en daarvan te leren”

De toename van het lerend vermogen en de versterking van organisatiekracht wordt benoemd als effect in twee derde van de focusbuurten en wordt bevestigd in de vragenlijst. Dit effect hangt nauw samen met de individuele effecten op het gebied van maatschappelijke participatie en persoonlijke groei. Bewoners en buurtverbinders doen via het initiatief nieuwe ervaring op, zoals het organiseren van activiteiten, contact leggen met bewoners, gesprekken voeren met buurtprofessionals en het samenwerken in gemengde tams. Waar een ABCD-training is gevolgd krijgen deze praktijken een gedeelde taal en concrete handvatten. Bewoners en buurtverbinders leren door het (vooral samen) te doen. Bewoners krijgen expliciet de ruimte om te experimenteren, fouten te maken en daarvan te leren waardoor zij stap voor stap meer verantwoordelijkheid kunnen nemen. Het collectieve organiserend vermogen in de buurt groeit.

“ Voor buurtverbinders betekent dit dat zij leren door te doen. Ze krijgen de kans om eigen initiatieven te organiseren, fouten te maken en daarvan te leren.” (projectleider)

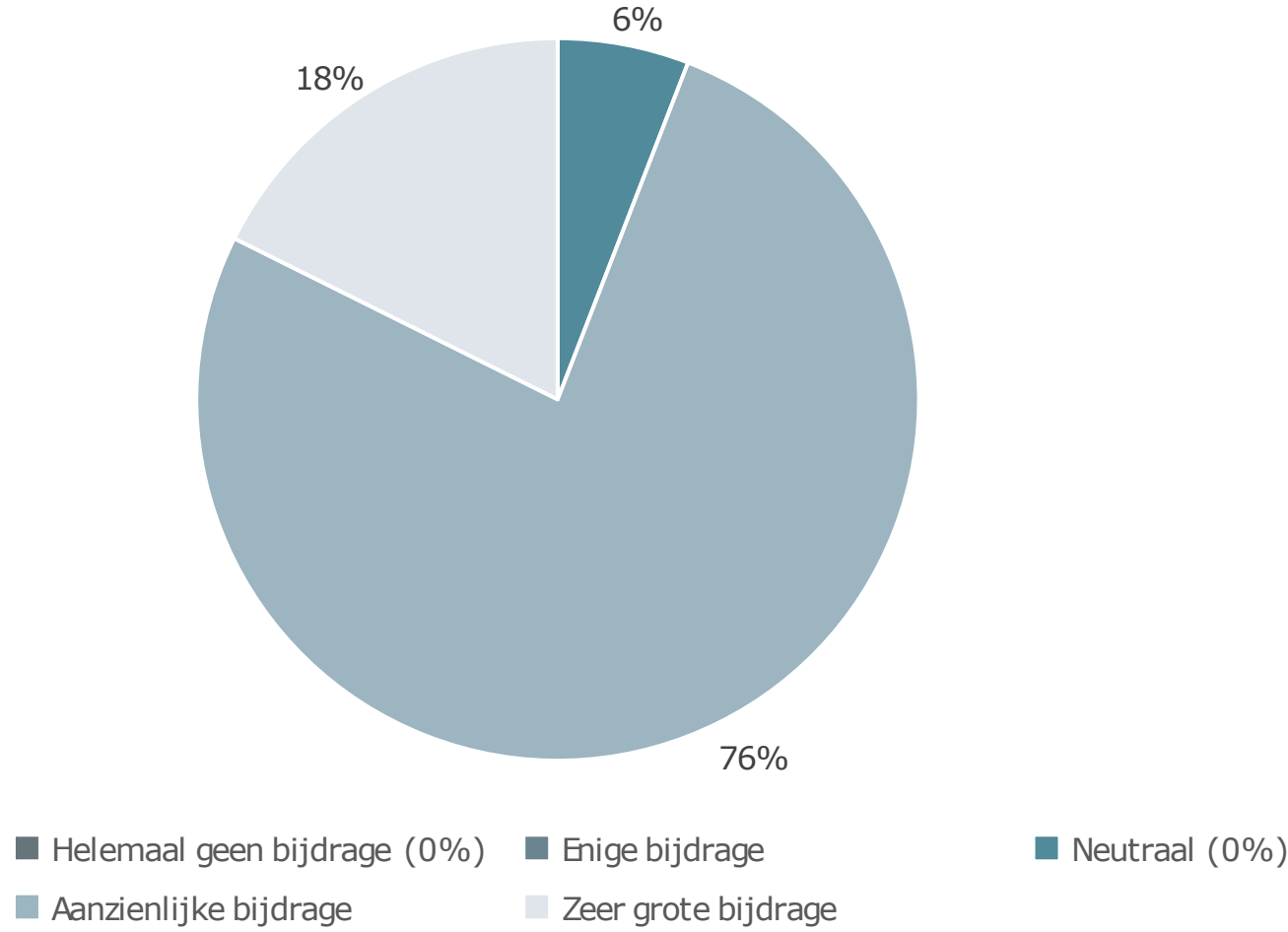
“ Het lerend vermogen is er al. In de organisatiekracht hebben we wel echt kunnen helpen.” (projectleider over buurtverbinders)

Community builders vervullen hierbij een faciliterende en coachende rol. De wens om te leren is er vaak al, omdat gemeenschapsgerichte aanpakken zoals de ABCD-benadering focussen op de kracht en intrinsieke motivatie van bewoners. Buurtverbinders en andere bewoners nemen vaker initiatief, organiseren zelf activiteiten en nemen actieve rollen en taken op zich binnen de initiatieven. Dat doen zij in samenwerking met andere bewoners en professionals uit de buurt. Zo groeit het zelforganisatievermogen en neemt de collectieve verantwoordelijkheid in de buurt toe (zie ook hoofdstuk 5.4 effecten op buurniveau).

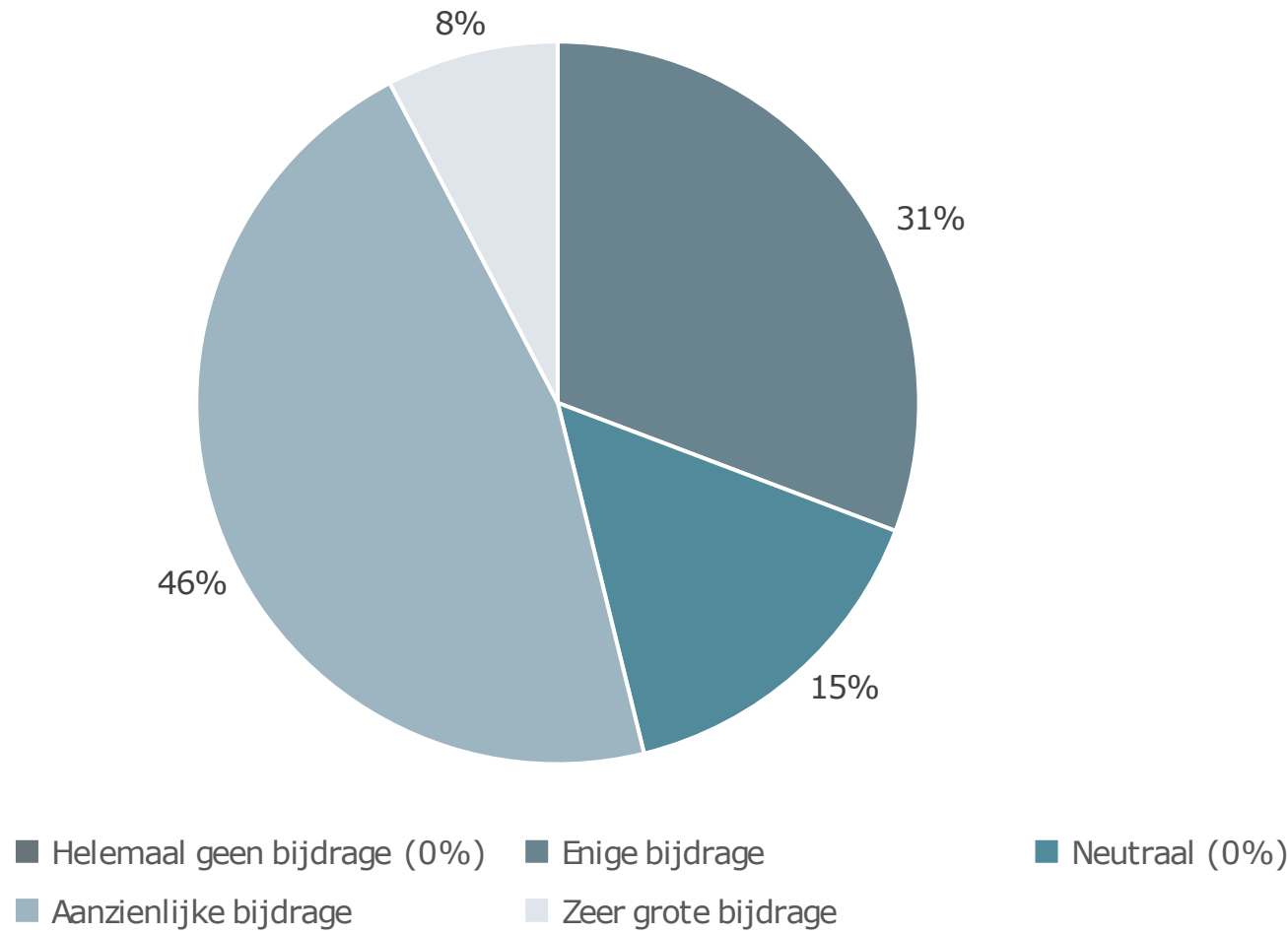
“ Bewoners durven meer betrokken te zijn, door het gevoel dat je ondersteund wordt. Ze zijn eerder geneigd om een idee uit te werken, want je staat er niet alleen voor.” (projectleider over buurtverbinders)

In de vragenlijst is gevraagd naar de mate waarin de aanpak heeft bijgedragen aan de organisatiekracht en het lerend vermogen van bewoners en professionals in de buurt.

Figuur 12. Bijdrage inzet buurtverbinders op lerend vermogen en organisatiekracht in het Sterke Buurtverbinders-programma. Bron: Vragenlijst (2024).

Figuur 13. Bijdrage inzet community builders op lerend vermogen en organisatiekracht in het Van Buurten naar Communities-programma. Bron: Vragenlijst (2024).

Bij de projectleiders van de buurtverbinders-aanpakken is een grotere groep respondenten die een aanzienlijke of zeer grote bijdrage ervaren in lerend vermogen en organisatiekracht (zie figuur 12). In de kwalitatieve toelichtingen ligt de nadruk op coaching, talentontwikkeling en gelijkwaardigheid. De scores van community builders laten meer spreiding zien over alle categorieën (zie figuur 13), met reflectie op beginnende bewegingen en doelgroepkenmerken (zoals ouderen die een meer consumerende houding hebben). Zowel projectleiders als community builders noemen de ABCD-benadering als inspiratiebron en motor voor verandering. Projectleiders benadrukken dat buurtprofessionals hun aanpak aanpassen tijdens de looptijd van het programma, terwijl community builders juist stellen dat buurtprofessionals over het algemeen minder veranderingsgezind zijn.

5.4.4. Toename van activiteiten: “Ik wil niet overdrijven, maar ik denk dat die wel acht pagina’s aan activiteiten heeft (ons maatjesboek)”

Veruit het meest genoemde effect (in alle focusbuurten) is de duidelijke groei in het aantal buurtactiviteiten en in de variëteit aan buurtactiviteiten. Dit wordt bevestigd in het merendeel van de diepte-interviews en de vragenlijst. Activiteiten zijn geen doel op zich, maar fungeren als aanjager voor meer sociale cohesie, betrokkenheid, sociale inclusie en gemeenschapsvorming. In alle focusbuurten worden activiteiten frequenter georganiseerd, met meer verschillende vormen, thema’s en bereiken zij een verschillende gemeenschappen in de buurt. De continuïteit en zichtbaarheid van het aanbod versterken de ontmoetingsfunctie van het initiatief en werken als katalysator voor samenwerking en participatie. Deze ontwikkeling wijst bovendien op een groeiend zelforganisatievermogen van zowel bewoners als buurtverbinders.

“Wij zijn begonnen met het organiseren van Burendag en sindsdien zijn er meerdere activiteiten te organiseren, vaak vanuit persoonlijke motivatie of gedeelde interesses.” (projectleider)

“Er is meer zichtbaarheid en bekendheid van activiteiten in de buurt.” (bewoner over rol community builder)

5.4.5. Toename van betrokkenheid: “Het is gewoon de betrokkenheid en de wil, iedereen wil meedoen”

In een deel van de focusbuurten zorgt de inzet van de community builders en buurtverbinders voor meer betrokkenheid van bewoners. Dit sluit aan bij de eerder beschreven toename van maatschappelijke participatie en vertrouwen op individueel niveau en gaat gepaard met een verschuiving van passieve participatie naar actief burgerschap. Bewoners voelen zich uitgenodigd en

bekrachtigd om eigen ideeën te ontwikkelen en uit te voeren. De samenwerking met de buurtverbinders en de community builders creëert een cultuur waarin initiatief wordt gewaardeerd en bewoners ervaren dat ze invloed hebben op hun leefomgeving. Dit is een teken van empowerment: mensen durven verantwoordelijkheid te nemen, voelen zich eigenaar van hun buurt en zetten hun energie en creativiteit in voor het collectief. Het nemen van initiatief volgt daarbij vaak op de eerder beschreven groei in zelfvertrouwen en onderling vertrouwen.

“Jongeren tonen steeds meer initiatief: ze vragen wat er op de planning staat en bieden aan om te helpen.” (projectleider)

“We zien een duidelijke beweging ontstaan waarin de bewoners zelf voelen dat ze het initiatief hebben om dingen te veranderen.” (projectleider)

Community builders en buurtverbinders geven aan dat bewoners zich ook meer verbonden voelen met het sociale leven in hun buurt. Activiteiten bieden een laagdrempelige ingang tot contact, structuur en zingeving. Herhaald meedoen geeft bewoners een gevoel van veiligheid en herkenning en vormt voor sommigen een eerste stap uit isolement en passiviteit. Zo ontstaat geleidelijk gemeenschapsgevoel en gedeelde regie. De rol van buurtverbinders is hierin cruciaal. Zij maken het aanbod toegankelijk en persoonlijk; hun persoonlijke benadering verlaagt drempels tot participatie en vergroot het gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid. Deze betrokkenheid strekt zich uit over uiteenlopende groepen bewoners en draagt bij aan de duurzaamheid van buurtnetwerken.

“We zien een vaste groep (eenzame) bewoners terugkomen naar de activiteiten en langzaam onderdeel worden van de groep.” (projectleider)

“[...] We zien dat de bewoners na gaan denken over hun buurt en de schouders eronder gaan zetten om de buurt te verbinden, leuke dingen te gaan organiseren, hun talenten in te zetten, hun wensen ten uitvoer te brengen.” (projectleider)

Daarnaast leiden werkzaamheden van community builders en buurtverbinders in enkele gevallen tot herstel van betrokkenheid en hernieuwd enthousiasme bij actieve bewoners die eerder waren afgehaakt. De vragenlijstresultaten bevestigen dat betrokkenheid wordt gezien als de belangrijkste kracht van gemeenschappen in de buurt.

5.5. Conclusie: effecten sociale verbanden

De effecten op sociale verbanden laten zien dat gemeenschapsgericht werken niet alleen individuen versterkt, maar ook de sociale infrastructuur van buurten. Vanuit *sociaal kapitaal* zien we een versterking van *bonding* (hechtere bestaande netwerken), een groei van *bridging* (verbinding tussen verschillende groepen) en een verbetering van *linking* (kortere lijnen tussen buurt en organisaties, overheden). Deze effecten ondersteunen daarmee ook de schakel tussen systeem- en leefwereld. Inclusie en diversiteit als effect ontwikkelen zich tegelijkertijd langzamer. Door het samen leren en doen - door community builders en buurtverbinders, andere bewoners en buurtprofessionals geïnspireerd door de ABCD-benadering - neemt het lerend vermogen en zelforganiserend vermogen zichtbaar toe en groeit het vertrouwen om gezamenlijk initiatief te nemen. Hiermee is een rijk en genuanceerd beeld ontstaan van hoe sociale verbanden zich ontwikkelen en hoe deze ontwikkelingen de basis leggen voor duurzame samenwerking en bewonersregie.

5.6. Effecten op buurtniveau

Naast individuele en sociale effecten zien we ook veranderingen op het niveau van de buurt als geheel. Het gaat hier om effecten die niet alleen afzonderlijke bewoners raken of afzonderlijke gemeenschappen raken, maar juist de hele buurt betreffen. Zoals veranderingen in leefbaarheid, sociale cohesie, institutioneel vertrouwen, bewonersregie en trots zijn op de buurt. De effecten buurtniveau zijn thematisch geordend op:

1. Leefbaarheid
2. Sociale cohesie
3. Vertrouwen in instituties
4. Bewonersregie
5. Trots op de buurt

5.6.1. Leefbaarheid: “Bewoners onderhouden de buurt samen”

Leefbaarheid komt in een groot deel van de verhalen van betrokkenen naar voren en wordt in tien van de twaalf focusbuurten genoemd. In de vragenlijst wordt de toename van leefbaarheid door 7 van de 33 community builders genoemd.

Het meest prominente thema daarbinnen is de fysieke leefomgeving. De manier waarop straten, groen en voorzieningen zijn ingericht en onderhouden bepaalt in hoge mate hoe bewoners de buurt ervaren en gebruiken. De bijdrage van community builders en buurtverbinders aan leefbaarheid varieert van vergroening en schoonmaakacties tot het creëren van ontmoetingsplekken. We zien dat de fysieke veranderingen vaak een startpunt zijn voor meer sociale cohesie, met name in de beginfase van initiatieven. Het gezamenlijk onderhouden van de leefomgeving versterkt de sociale cohesie en bewonersregie. Concreet gaat het om initiatieven zoals geveltuintjes, boomspiegels, buurttuinen en om prikacties en afval-opruim-feestjes, die niet alleen zorgen voor een schonere omgeving, maar ook mensen met elkaar in contact brengen. Hoewel afval en vervuiling in veel buurten als knelpunt worden genoemd (zie ook de resultaten van de Wijkwaardenkaart-gesprekken in hoofdstuk 3.1), vormen ze tegelijk vaak juist de aanleiding voor (de eerste) collectieve actie, waardoor de zichtbare kwaliteit en de gedeelde verantwoordelijkheid in de buurt verbeteren.

“ Door afvalprikacties is de buurt schoner geworden. Boomspiegels zijn vergroend; bewoners onderhouden deze samen.” (buurtverbinder)

“Er is een schonere buurt. En meer toezicht van politie en gemeente bij café. Straten in de buurt zien er al mooier uit.” (community builder)

Andere leefbaarheidseffecten zien we in de realisatie van nieuwe ontmoetingsplekken in de binnen- en buitenruimte, zoals bankjes, buurttuinen, ontmoetingsruimtes. Deze plekken fungeren als laagdrempelige trefpunten die ontmoeting en contact mogelijk maken en zo vertrouwen en betrokkenheid versterken.

“We hebben gewerkt aan de plaatsing van picknickbanken tussen de flats [...] Dit is nu een nieuwe plek voor ontmoeting, vertrouwen. Het is een laagdrempelig aanspreekpunt, ook om nieuwe burens te leren kennen.” (projectleider)

Afbeelding 16. Bankjes tussen de Helios-flats (Hoogeveen)

“Er is een verbindende ontmoetingsplek gerealiseerd waar activiteiten georganiseerd kunnen worden, dit brengt bewoners samen.” (community builder)

Naast vergroeningsactiviteiten, afvalinitiatieven en ontmoetingsplekken brengen creatieve ingrepen de fysieke leefomgeving tot leven en geven die extra betekenis. Denk aan muurschilderingen, tijdelijke speelstraten, buurtkunst en educatieve elementen die bewoners samen met lokale makers realiseren. Zulke activiteiten maken de buurt herkenbaar en eigen, nodigen uit tot gesprek en ontmoeting en dragen daarmee bij aan trots zijn op de buurt en een positieve sfeer.

“Muurschildering en onthullingsfeest [...] Het effect is dat het een hele vrolijke muur is geworden. Iedereen in de buurt krijgt er iets van mee.” (community builder)

5.6.2. Sociale cohesie: “Het is gewoon gezelliger!”

Sociale cohesie wordt in acht van de twaalf focusbuurten benoemd als impact en bijna in alle diepte-interviews met bewoners. In de vragenlijst wordt in elf van 33 buurten een toename gerapporteerd. Sociale cohesie is een complex en gelaagd begrip dat op verschillende manieren gedefinieerd kan worden. In dit onderzoek zien we sociale cohesie als de harmonieuze samenhang tussen verschillende groepen langs gedeelde economische, sociale en ruimtelijke normen (Forrest & Kearns; 2000; 2001). In de praktijk is sociale cohesie de opstelsom van de effecten op individueel niveau en sociale verbanden: meer en betere contacten, een groeiend activiteiten aanbod, toegenomen vertrouwen en betrokkenheid en sterkere netwerken werken door op buurtniveau. Door de inzet van community builders en buurtverbinders komen bewoners elkaar vaker tegen, herkennen en spreken zij elkaar aan, zowel spontaan in de openbare ruimte als via georganiseerde activiteiten, waardoor verbinding, herkenning en onderlinge relaties verdiepen en het buurtgevoel groeit. De zichtbaarheid van mensen en initiatieven in de publieke ruimte is hier van groot belang. Nieuwe of herontwikkelde fysieke plekken en initiatieven, zoals wijkhubs, ontmoetingsruimten en gezamenlijke projecten, functioneren als ankerpunten voor ontmoeting en dragen aantoonbaar bij aan de versterking van de sociale cohesie.

“Opening van hokket Universum, ontmoetingsruimte onder de flat. Er is nu meer contact onderling.” (projectleider)

“De wijkhub [...] is een plaats waar mensen elkaar kunnen ontmoeten zonder dat er agenda is.” (community builder)

De sfeer in de buurt is volgens buurtverbinders gemoedelijker geworden. Er is meer ruimte voor gelijkwaardige uitwisseling en mensen durven zichzelf te zijn.

“Het is gewoon gezellig; mensen durven zichzelf te zijn en daarin heb je gelijkwaardige uitwisselingen” (buurtverbinder)

5.6.3. Vertrouwen in instituties: “Bewoners ervaren dat acties zin hebben gehad”

In zes van de twaalf focusbuurten wordt toename van institutioneel vertrouwen genoemd als impact. In de diepte-interviews komt vertrouwen in instituties bovendien terug als relevante omgevingsfactor, terwijl we op buurtniveau signaleren dat vertrouwen groeit wanneer bewoners merken dat hun stem gehoord wordt, dat instituties bereikbaar zijn en dat samenwerking daadwerkelijk iets oplevert. Dit vertrouwen wordt vooral gevoed door zichtbaarheid, responsiviteit en het ervaren van invloed. Deze elementen zijn onderdeel van de werkprincipes van de ABCD-benadering, maar blijft tegelijk kwetsbaar en niet vanzelfsprekend, zoals we ook beschreven in hoofdstuk 4.

In veel buurten wordt institutioneel vertrouwen expliciet gekoppeld aan het ervaren van invloed. Acties van bewoners leiden tot concrete resultaten, zoals gesprekken met de burgemeester, media-aandacht en beleidsaanpassingen. Zoals hierboven al omschreven zijn er in enkele gevallen kortere lijnen ontstaan tussen bewoners en instituties en professionals (bijvoorbeeld met gemeenteraad, wethouders, ambtenaren), wat de toegankelijkheid van instituties vergroot en de bereidheid om in gesprek te blijven versterkt. Tegelijk kan vertrouwen weer afnemen door stroperige procedures en belemmeringen wanneer terugkoppeling uitblijft of besluitvorming te lang duurt. Dan neemt ervaren invloed af en stagneert het opgebouwde vertrouwen. Deze dynamiek benadrukt het belang van responsieve samenwerking en structurele toegankelijkheid van instituties om het groeiende vertrouwen te bestendigen.

“Bewoners ervaren dat de acties en het contact met de gemeente en politici zin hebben gehad.” (community builder)

“Er is meer vertrouwen tussen organisaties en bewoners door onze [bottom-up] pleinaanpak.” (buurtprofessional over rol community builder)

5.6.4. Bewonersregie: “Soms kan je er heel moeilijk over doen, maar het is ook die eigen regie pakken en die kracht”

Bewonersregie wordt in zes van de twaalf focusbuurten genoemd maar komt niet expliciet aan bod in de diepte-interviews. De vragenlijst wijst erop dat bewonersregie een opkomend effect is op buurtniveau. Op korte termijn zien we wel een lichte toename van regie voor buurtbewoners, doordat processen om mee te kunnen doen beter aansluiten op hun behoeften. In meerdere buurten geven deelnemers aan dat het aantal vrijwilligers bij bewonersinitiatieven en acties om invloed uit te oefenen op hun leefomgeving breed toeneemt, als gevolg van de grotere betrokkenheid van bewoners. Steeds meer bewoners nemen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor wat er in hun buurt moet gebeuren:

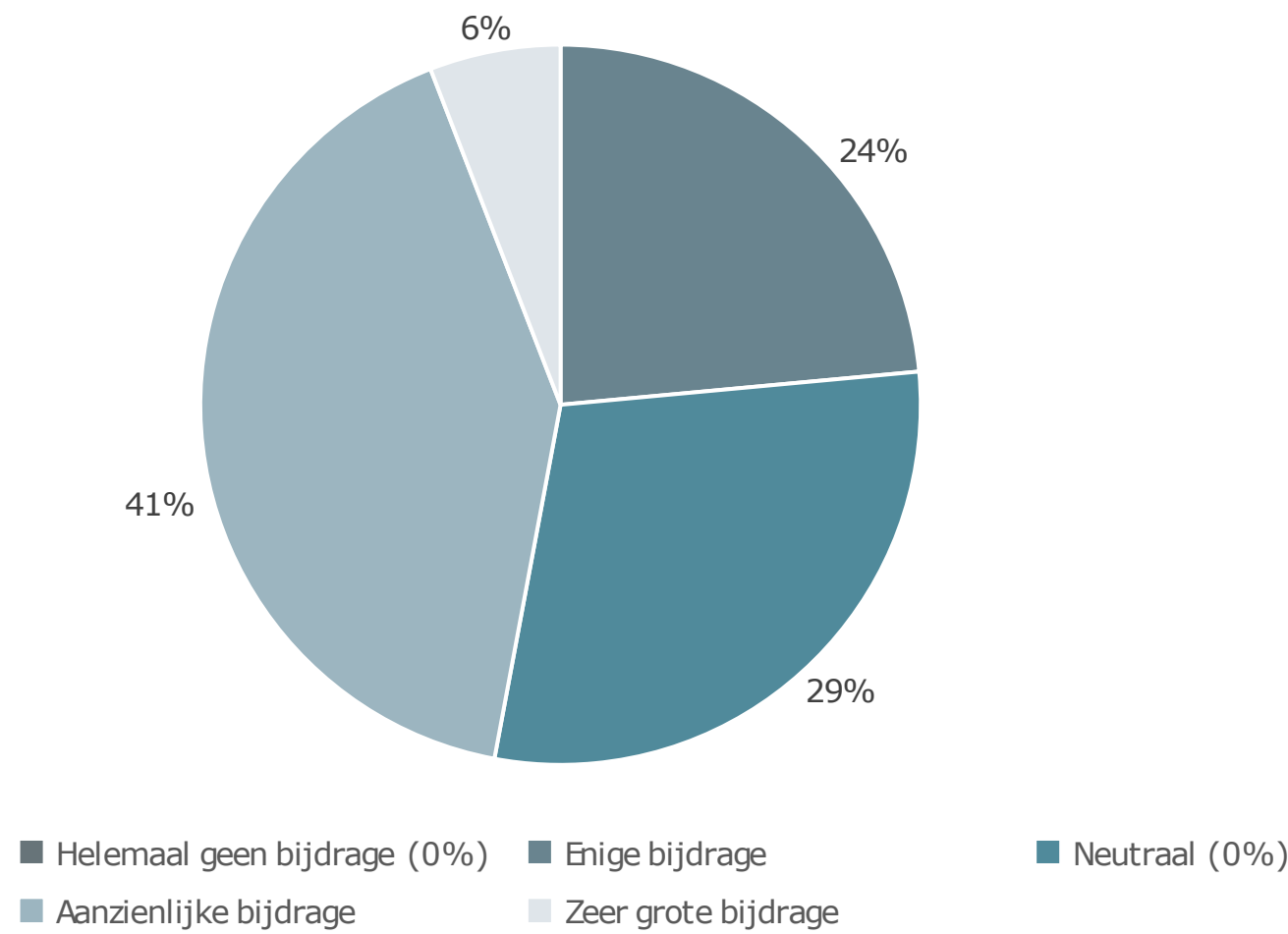
“Er zijn 200 handtekeningen opgehaald. Er is zoveel tegelijkertijd uit voortgekomen. Mensen die nog nooit een buur hadden aangesproken, zijn huis aan huis om handtekeningen op te halen.” (bewoner over rol community builder)

“Je hebt ook wel het idee dat de stem van bewoners groter is geworden in de buurt. Als je de buurtkracht zo kunt bundelen dan wordt die stem belangrijker en echt gehoord.” (community builder)

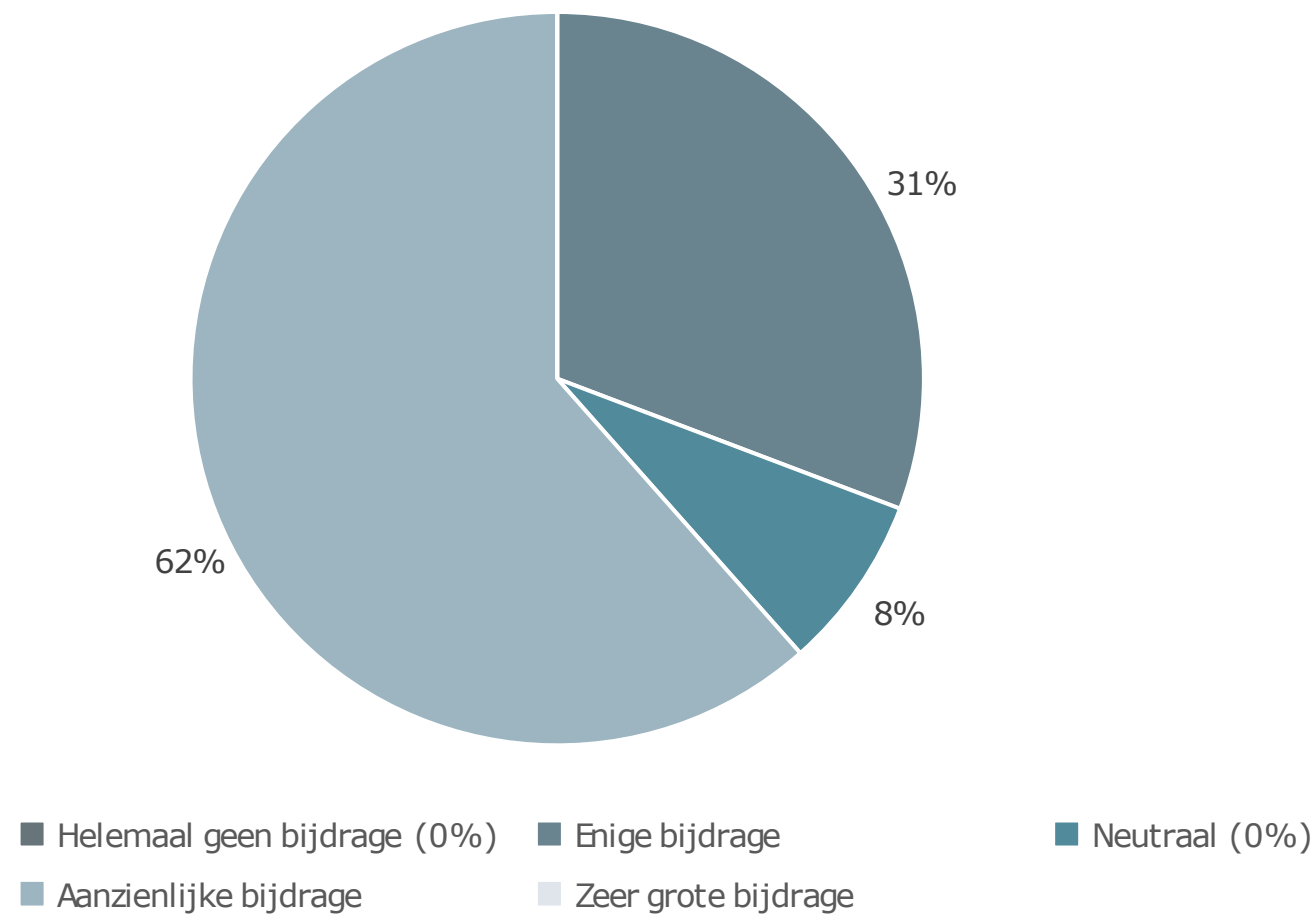
“Bewoners hebben een vaste plek gekregen aan de onderhandelingstafel van de gemeente.” (projectleider)

In de derde vragenlijst is gevraagd naar de mate waarin community builders en buurtverbinders hebben bijgedragen aan bewonersregie. Community builders stellen dat gemeenschapsgerichte aanpakken zoals de ABCD-benadering bewonersregie van de buurt hebben vergroot, variërend van enige bijdrage, neutraal, aanzienlijke bijdrage, tot een zeer grote bijdrage (zie figuur 14 en 15).

Figuur 14. Bewonersregie bij de buurtverbinders-aanpak (Sterke Buurtverbinders). Bron: Vragenlijst (2024).

Figuur 15. Bewonersregie bij de aanpak van de community builders (Van Buurten naar Communities). Bron: Vragenlijst (2024).

5.6.5. Trots op de buurt: “Bewoners hebben een gevoel van trots en erkenning”

Trots op de buurt, aandacht voor identiteit van de buurt en de zichtbaarheid van de buurt komt in zes van de twaalf focusbuurten naar voren als belangrijk thema. Deze aspecten komen in enkele diepte-interviews terug als je welkom voelen in de buurt en als thuisgevoel. De zichtbaarheid van zowel het initiatief als de assets van de buurt nemen toe voor bewoners, overheden en maatschappelijke organisaties. Ook de zichtbaarheid van problemen die bewoners ervaren in de buurt neemt toe voor overheden en maatschappelijke organisaties.

Op buurtniveau zien dat de inzet van community builders en buurtverbinders leidt tot een herwaardering van de geschiedenis en identiteit van de buurt. Veel citaten verwijzen naar initiatieven die de historische identiteit van een buurt zichtbaar maken en daarmee bijdragen aan een positiever imago. Erfgoed en verhalen van bewoners worden ingezet om het imago van de buurt te versterken en een gevoel van verbondenheid te creëren.

“ We zien een toename van zichtbaarheid en aandacht voor de geschiedenis van de buurt. Om te laten zien waar je vandaan komt en waarom bepaalde dingen zo zijn.” (buurtverbinder)

“ Stukje identiteit: laten zien hoe Noord was en hoe het veranderde. Twintig jaar geleden wilde je er “niet dood gevonden worden”. Nu is er erkenning voor de wortels, respect voor de geschiedenis en een sterker gevoel van identiteit.” (buurtverbinder)

Afbeelding 17. Onthulling muurschildering in Spangen (Rotterdam)

Deze 'herontdekking' van assets van de buurt vergroot het buurtgevoel en de eigenwaarde van bewoners. Het vergroot daarmee ook het zelfvertrouwen van bewoners om zelf aan de slag te gaan. Dit buurtgevoel verbetert ook het thuisgevoel en ervaren gevoel van veiligheid van bewoners, dat tegelijkertijd ook een individueel effect is. Evenementen zoals buurtfeesten en buitenspeeldagen zorgen voor positieve ervaringen en vergroten de zichtbaarheid van de buurt, zowel in de buurt als daarbuiten. We zien dat de initiatieven bijdragen aan een hernieuwd gevoel van gemeenschap en een verbeterd imago van de buurt.

“*Het festijn trok ook mensen van buiten de buurt aan [...]. Dat zorgde voor een gevoel van trots en herkenning.*” (community builder)

Ook kleinschalige initiatieven zoals een minibieb of naaiclub dragen bij aan een positiever beeld van de buurt, zeker wanneer ze zichtbaar en herkenbaar zijn voor bewoners, bijvoorbeeld via de buurtkrant, sociale media, raamposters of een vaste plek in het straatbeeld. Door deze zichtbaarheid neemt betrokkenheid van bewoners toe. De verbeterde zichtbaarheid richting organisaties en instituties zorgt er in een aantal buurten voor dat zij meer kansen zien en benutten.

“*In de Helios kan alles.*” (projectleider)

In een aantal gevallen zien gemeenten kansen voor de uitvoering van hun beleid en benaderen het initiatief. Er ontstaat een kanteling van alleen oog hebben voor problemen, naar het denken in mogelijkheden vanuit organisatie en beleid. Dat markeert een breuk met het eerdere beeld van de buurt, zoals een bewoner uit de Helios-flat het verwoordt.

“*Ze noemden het hier vroeger de Bijlmerbajes.*” (bewoner)

De toegenomen zichtbaarheid van ook de knelpunten zorgt er bovendien voor dat deze in meerdere buurten worden geagendeerd, bijvoorbeeld in de gemeenteraad. Omdat deze initiatieven vaak als eerste begonnen zijn met de ABCD-benadering in hun gemeenten, zien andere buurten wat het hier teweegbrengt. Veel externe partijen vragen regelmatig om informatie, wat het initiatief tot een soort voorbeeld maakt. Dit leidt in een aantal buurten tot een geleidelijke imagoverbetering. De manier van werken wordt ook gewaardeerd. Succesvolle buurten worden als best practice gezien vanuit beleid en er worden in een aantal steden plannen gemaakt om de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpak ook in andere buurten in te zetten.

5.7. Conclusie: effecten op buurniveau

Gemeenschapsgericht werken leidt in veel buurten tot zichtbare verbeteringen op het gebied van leefbaarheid en sociale cohesie. Opruimacties en vergroening zorgen voor een schonere en aantrekkelijkere buurt. Het samen organiseren van deze acties vergroot bewonersregie en sociale cohesie tussen bewoners. Nieuwe ontmoetingsplekken versterken het contact tussen bewoners en maken initiatieven zichtbaar. Bewoners nemen sneller initiatief en ervaren dat hun inzet concrete resultaten oplevert. Fysieke en sociale ingrepen werken zoals vliegwielen voor meer ontmoeting, vertrouwen en onderlinge betrokkenheid waaruit hechtere netwerken, sterkere informele steunstructuren en een gemoedelijkere, veiligere buurtsfeer ontstaan. Deze ontwikkelingen maken duidelijk dat fysieke en sociale effecten elkaar versterken en samen leiden tot een groeiend buurtgevoel.

In een aantal buurten zien we bovendien een toename van institutioneel vertrouwen, bewonersregie en trots op de buurt. De herwaardering van de identiteit en geschiedenis van buurten draagt bij aan een positiever buurtimago en versterkt het zelfvertrouwen van bewoners om bij te dragen aan hun omgeving. De toegenomen zichtbaarheid van een aantal initiatieven fungeert als inspiratie voor andere buurten en zorgt zo voor een buurtoverstijgend effect. Daarmee tonen de effecten op buurniveau niet alleen lokale verandering, maar ook een bredere beweging richting meer duurzame, bottom-up buurtontwikkeling.

5.8. Overzicht van effecten: overeenkomsten en verschillen

In deze paragraaf presenteren we eerst een overzichtstabel van alle gevonden effecten geordend naar perspectief en niveau. Daarna volgt een analyse van patronen, afwijkingen en lacunes.

5.8.1. Effecten en impact per perspectief

Tabel 5 bundelt de effecten uitgesplitst per perspectief en per niveau en laat zien hoe de aanpakken bijdragen aan het versterken van gemeenschappen. Sommige effecten zijn direct zichtbaar zoals meer activiteiten en contact, terwijl andere effecten, zoals vertrouwen en inclusie, zich langzamer ontwikkelen.

Tabel 5. Overzicht van effecten op individueel niveau, op het niveau van sociale verbanden en op buurniveau

Perspectief	Effecten op individueel niveau	Effecten op sociale verbanden	Impact op buurniveau
Bewoners	- Groei eigenwaarde, zingeving en zelfvertrouwen. - Toename individueel welzijn en gezondheid. - Toename van participatie en persoonlijke ontwikkeling. - Onderling vertrouwen langzaam neemt toe.	- Groei van activiteiten. - Contact tussen bewoners neemt toe. - Diversiteit neemt langzaam toe. Netwerkversterking tussen bewoners. - Lerend effect: organisatie kracht neemt toe. Langzame verschuiving van deelname naar actief burgerschap.	- Verbinding en betrokkenheid met buurt neemt toe. - Toename van bewonersregie (invloed uitoefenen op leefomgeving). - Toename gevoel van trots op de buurt. - Vertrouwen in instituties neemt toe.
Buurtverbinders	- Groei eigenwaarde zingeving en zelfvertrouwen. - Leren nieuwe vaardigheden. - Ervaren steun en waardering van bewoners. Energie en motivatie neemt toe.	- Groei activiteiten en samenwerking rond activiteiten. - Aandacht voor inclusie en diversiteit neemt langzaam toe. Versterking netwerk van buurtverbinders. Lerend effect: organisatiekracht neemt toe.	- Zichtbaarheid van rol buurtverbinders in buurt neemt toe. - Versterking sociale infrastructuur door nieuwe ontmoetingsplekken.
Community builders	- Beter inzicht in buurtassets. - Staan meer open voor naar bewoners. Verbondenheid met buurt neemt toe.	Toename coachende en faciliterende vaardigheden; bridging en linking sociaal kapitaal tussen groepen en instituties neemt langzaam toe.	- Versterking van buurtidentiteit. - Versterkte buurtinitiatieven door coachen en faciliteren van bewoners en buurtverbinders.
Buurtprofessionals	Beter beeld van buurt en bewoners: staan meer open voor nieuwe aanpakken.	Meer gezamenlijke activiteiten. Toename samenwerking met bewoners en buurtverbinders. Meer vertrouwen in organisatiekracht bewoners.	Vertrouwen in instituties neemt toe. Beter aansluiting op vraagstukken uit de buurt.

5.8.2. Overstijgende- en afwijkende effecten en lacunes

Nu het volledige palet aan effecten zichtbaar is, kunnen we deze verder duiden. Op basis van een thematische analyse van de buurtbezoeken, diepte-interviews, Effectenpleinen en vragenlijsten, onderscheiden we drie typen soorten effecten:

- **Overstijgende effecten:** effecten die in de meerderheid van de focusbuurten voorkomen. Deze geven inzicht in de gemeenschappelijke opbrengsten van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken.
- **Afwijkende effecten:** effecten die onverwacht zijn op basis van de gekozen aanpakken vooraf geformuleerde verwachtingen. Deze bieden aanknopingspunten voor verdieping en reflectie.
- **Lacunes in effecten:** effecten die vooraf wel werden verwacht, maar in de praktijk (nog) niet zichtbaar zijn. Deze lacunes kunnen wijzen op belemmerende factoren, contextuele verschillen of ontwikkelpotentieel.

Deze analyse is samengevat in tabel 6.

Tabel 6. Afwijkende effecten en lacunes ten opzichte van de overstijgende effecten

Type/niveau	Overstijgende effecten	Afwijkende effecten	Lacunes
Individuele effecten	- Toename eigenwaarde en zingeving. - Toename maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling. - Individueel welzijn en gezondheid neemt toe. - Onderling vertrouwen neemt langzaam toe.	Buurtverbinders ervaren meer persoonlijke groei dan verwacht.	
Effecten op sociaal verband	- Toename van activiteiten. - Toename contact tussen bewoners. - Netwerk versterking tussen bewoners en buurtverbinders.	Wel bonding, minder Bridging/linking sociaal kapitaal dan verwacht in sommige buurten.	Diversiteit groeit langzaam en inclusie blijft kwetsbaar.

Type/niveau	Overstijgende effecten	Afwijkende effecten	Lacunes
Effecten op buurniveau	• Verbetering leefbaarheid (groen en ontmoetingsplekken). Toename sociale cohesie. • Zichtbaarheid van buurt en trots op de buurt neemt toe. • Toename informele steunstructuren.	• Institutioneel vertrouwen groeit in enkele buurten sneller dan verwacht.	• Effecten op veiligheid beperkt zichtbaar.
Lerende effecten	• Bewoners en buurtverbinders ontwikkelen organisatiekracht en vaardigheden.	• Sommige buurtprofessionals vinden de toepassing van de ABCD-benadering lastig.	• Structurele borging van leerprocessen ontbreekt
Bewonersregie	• Bewoners nemen meer initiatief, oprichting buurttraden, handtekeningenacties	• In sommige buurten blijft regie beperkt tot hoogopgeleiden.	• Bewonersregie over buurt nog beperkt zichtbaar.

Op basis van tabel 6 trekken we enkele lessen. Allereerst ervaren buurtverbinders meer persoonlijke ontwikkeling dan zij van tevoren hadden verwacht. Ze groeien gedurende de looptijd van het initiatief in hun rol. Een tweede positieve afwijking is dat in een aantal buurten het vertrouwen in instituties toeneemt, omdat bewoners ervaren dat hun acties richting instituties effect hebben en iets opleveren voor de buurt.

De afwijkende effecten en lacunes laten tegelijk zien dat er in beide programma's uitdagingen zijn met het werken volgens de in hoofdstuk 2 beschreven aanpakken. Diversiteit en inclusie worden door community builders en buurtverbinders wel erkend als belangrijke thema's, maar blijken in de praktijk moeilijk te vertalen naar consistent handelen. Dit is vergelijkbaar met de focus op relaties, waarbij bridging sociaal kapitaal - het verbinden van verschillende groepen en gemeenschappen - en linking sociaal kapitaal - het verbinden tussen gemeenschappen en instituties - moeizamer verloopt dan bonding sociaal kapitaal - het versterken van verbindingen in bestaande gemeenschappen. Hoewel 'focus op relaties' en 'iedereen is welkom' kernprincipes van de ABCD-benadering zijn, blijft het toepassen hiervan in een aantal buurten uitdagend. Ook voor buurtprofessionals is het werken vanuit de ABCD-benadering niet eenvoudig omdat de principes soms schuren met werklogica van hun organisaties.

Ook zien we in beide aanpakken een duidelijk lerend effect, maar dat de borging van leerprocessen nog beperkt is. Bewonersregie neemt toe op het niveau van activiteiten en het buurtinitiatief.

Bewonersregie blijft in een aantal buurten echter beperkt tot hoger opgeleiden. We zien een beperkte toename van bewonersregie over de buurt als geheel. Een mogelijke verklaring is dat dit lange termijneffecten zijn en dus nu nog niet (volledig) zichtbaar zijn.

Effecten op ervaren veiligheid (door bewoners in de Wijkwaardenkaart als belangrijk genoemd) komen minder terug als merkbaar effect. Tegelijkertijd neemt sociale cohesie neemt wel toe en omdat sociale cohesie samenhangt met ervaren veiligheid kan het werkelijke effect op veiligheidsbeleving groter zijn dan nu wordt gerapporteerd.

Tot slot zijn de omgevingsfactoren bepalend. De ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpak vinden niet plaats in een vacuüm, maar in een open systeem. Dat betekent dat omgevingsfactoren van invloed op het type effecten, maar ook op de sterkte van effecten. Omgevingsfactoren kunnen de effecten in meer of mindere mate bevorderen en belemmeren. De patronen in effecten wijzen erop dat de doorontwikkeling van gemeenschapsontwikkeling vraagt om gerichte inzet op sociale inclusie, bewonersregie, leerprocessen en verduurzaming. Dit werken we verder uit in hoofdstuk 4, de beschouwing.

5.9. Conclusie: effecten en impact

Dit hoofdstuk laat zien dat de inzet van de community builders en buurtverbinders leidt tot een breed palet van effecten, verspreid over verschillende niveaus en perspectieven. Deelnemende bewoners voelen zich meer gezien en gewaardeerd, ervaren meer zelfvertrouwen en zingeving. Buurtverbinders, community builders en soms ook bewoners ontwikkelen nieuwe vaardigheden en ervaren meer bewonersregie en buurtprofessionals zien hun rol en aanpak veranderen.

In alle buurten is het aantal activiteiten toegenomen, waardoor de mogelijkheden voor ontmoeting en participatie zijn vergroot. Op het gebied van leefbaarheid zien we diverse fysieke ingrepen (onder andere vergroening, plekken voor ontmoeting) die voortkomen uit de initiatieven. Daarnaast zien we in sommige buurten een duidelijke groei in inspraak en bewonersregie, waardoor bewoners een meer gelijkwaardige partner zijn geworden in (beleids)keuzes voor hun buurt. Diversiteit en inclusie, veiligheid en het borgen van leerprocessen zien we nog minder terug in de effecten. Alles bij elkaar is er toch in relatief korte tijd veel gerealiseerd, met een stevige basis voor verdere verdieping en verankering voor de volgende fase.

6 Duurzaamheid

6.1. Inleiding

In alle focusbuurten zien we hetzelfde spanningsveld: gemeenschapsgerichte aanpakken vragen om lange adem, tijd, vertrouwen en continuïteit, terwijl financiering en beleid juist vaak in korte cycli zijn georganiseerd. De ABCD-benadering en (de ontwikkeling van) de samenwerking met buurtverbinders hebben die langere horizon nodig om tot duurzame verandering te komen, maar veel initiatieven draaien nog op tijdelijke programma’s of projectsubsidies, waardoor structurele inbedding uitblijft. Dit hoofdstuk beantwoordt de onderzoeksvragen over de verduurzaming van de effecten van de inzet van de community builders en buurtverbinders (5a en 5d).

Waar het vorige hoofdstuk liet zien welke effecten en impact de aanpakken teweegbrengen op individueel niveau, op het niveau van sociale verbanden en op buurniveau, richten we ons in dit hoofdstuk op de vraag in hoeverre de aanpakken geborgd kunnen worden en hoe deze effecten ook op de langere termijn standhouden. We verstaan onder duurzaamheid de bestendigheid van een aanpak: de mate waarin deze aanpak over langere tijd kan blijven bestaan en succesvol kan functioneren (Van Meerkerk et al., 2018). Duurzaamheid gaat dus niet alleen over het voortbestaan van een initiatief, maar ook over de verankering van aanpakken, relaties en structuren in de buurt en bij gemeenten. We kijken naar de eerste signalen van de bestendigheid van de aanpakken, de mate van institutionele verankering en de maatschappelijke impact op langere termijn. Daarbij analyseren we welke omgevingsfactoren bijdragen aan borging.

De resultaten in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op een combinatie van bronnen: de dataverzameling binnen dit onderzoek (vragenlijsten, diepte-interviews, de Wijkwaardenkaart, de buurtbezoeken en Effectenplein) én inzichten uit de bredere literatuur. De literatuuraanvulling is belangrijk omdat in veel buurten nog weinig ervaring is opgedaan met structurele verankering, gezien de relatief korte looptijd van de aanpakken. Door empirische bevindingen te verbinden met bestaande kennis, ontstaat een vollediger beeld van de condities en mechanismen die duurzaamheid beïnvloeden. In tabel 7 geven we weer hoe we duurzaamheid conceptualiseren.

Tabel 7. Conceptualisering van duurzaamheid, horizontale sociale structuren en verticale beleidsstructuren

Duurzaamheid	Duurzaamheid in gemeenschapsgericht werken betekent dat veranderingen en effecten niet tijdelijk zijn, maar blijvend bijdragen aan de kracht van de buurt. Het gaat om continuïteit, vertrouwen en bewonersregie, zodat initiatieven niet afhankelijk blijven van korte termijnprojecten of losse subsidies. Duurzaamheid vraagt om: 1. Langdurige betrokkenheid van bewoners en professionals. 2. Stabiele randvoorwaarden zoals tijd, middelen en ondersteuning, gedeelde visie op gemeenschapsgericht werken. 3. Verankering van aanpakken en waarden in het dagelijks handelen (voor de buurt en de betrokken organisaties), zodat ze ook na afloop van programma’s blijven bestaan. Het doel is dat gemeenschapsontwikkeling niet verdwijnt zodra een project stopt, maar verankerd raakt in de cultuur en dynamiek van de buurt en de betrokken organisaties (zoals de gemeente, maar ook welzijnsorganisaties en woningcorporaties of bewonersinitiatieven, zoals wijkraden).
Horizontale sociale structuren	Netwerken en relaties tussen bewoners en lokale actoren in de buurt. Denk aan ontmoetingsplekken, buurtmakers en informele samenwerkingsverbanden. Deze structuren zijn relationeel, gebaseerd op vertrouwen en continuïteit en vormen de basis voor bewonersregie.
Verticale beleidsstructuren	Institutionele en bestuurlijke kaders zoals gemeentelijk beleid, financieringssystemen en organisatorische processen. Deze structuren bepalen in hoeverre bewonersinitiatieven ruimte krijgen en hoe principes van de ABCD-benadering of de buurtverbinders-aanpak worden ingebed in beleid en praktijk.

6.2. Horizontale sociale structuren en verticale beleidsstructuren

De verduurzaming en verankering van effecten en impact betekenen dat de veranderingen die de aanpakken op korte termijn en vooral op langere termijn teweegbrengen, blijvend zijn. Dit gaat niet alleen over het voortbestaan van de oorspronkelijke aanpakken van community builders en buurtverbinders maar ook over de doorwerking naar lokale initiatieven die hieruit zijn ontstaan. De initiatieven zijn zowel een effect van de aanpak als een bron van nieuwe effecten en dragen daarmee bij aan de verdere gemeenschapsontwikkeling. De duurzame verankering kent meerdere dimensies. We lichten deze toe aan de hand van ‘horizontale sociale structuren’ en ‘verticale beleidsstructuren’.

6.2.1. Horizontale sociale structuren

Horizontale sociale structuren versterken bewonersregie doordat zij voorwaarden scheppen voor duurzame relationele processen. In dergelijke horizontale structuren ontstaan herhaalde interacties (ontmoeting), wederzijdse erkenningen en informele wederkerigheid, waardoor het vertrouwen tussen bewoners en betrokken professionals groeit (Spit et al., 2021). Dat vertrouwen is een voorwaarde voor bewoners om verantwoordelijkheid te nemen, initiatief te tonen en invloed uit te oefenen in de buurt. Hierdoor wordt bewonersregie versterkt. Continuïteit in relaties, de aanwezigheid van community builders en buurtverbinders en de bijbehorende financiering zijn cruciaal voor verduurzaming. Zonder die continuïteit komt vertrouwen onder druk, neemt bewonersregie af en raken initiatieven moeilijk verduurzaamd.

“Actieve ondersteuning van duurzaam lokaal georganiseerde buurtplekken speelt wat ons betreft een cruciale rol.” (community builder)

Een tweede cruciale factor vormt een sterk netwerk van actieve bewoners. Dit sluit aan bij de bevindingen onder de maatschappelijke omgevingsfactoren. Actieve bewoners dienen niet alleen betrokken te zijn, maar ook open te staan voor inclusiviteit en kennisdeling met (andere) bewoners en betrokkenen. Ze fungeren als dragers van de aanpak en kunnen bijvoorbeeld de ABCD-benadering verder verspreiden. Zowel professionals als bewoners kunnen deze rol vervullen, mits ze erkenning en ondersteuning vanuit de gemeenschap krijgen.

“Sterke buurtmakers die open staan voor inclusiviteit en het delen van hun kennis met nieuwe of toekomstige buurtmakers.” (community builder)

“Daarvoor zijn krachtige bewoners nodig die voor hun buurt blijven opkomen.” (projectleider)

Voor gemeenschapsontwikkeling is voortdurende afstemming op wat er leeft in de buurt van groot belang. Dit vraagt van alle betrokkenen (van actieve bewoners tot professionals) het delen van verhalen, het organiseren van ontmoetingen en het nemen van gezamenlijke verantwoordelijkheid. De rol van community builders is hierbij primair gericht op horizontale structuren door het bouwen en onderhouden van relaties in de buurt. Immers, horizontale structuren ontstaan niet door eenmalige interventies, maar door wederkerigheid en gedeelde verantwoordelijkheid. De ABCD-benadering sluit hierbij aan door te focussen op het benutten van lokale capaciteiten (principes ‘focus op what’s strong’ en ‘bouwen van binnenuit’, zie hoofdstuk 4) in plaats van het centraal stellen van tekorten.

Community builders hebben daarnaast een additionele taak in het versterken van horizontale structuren door continuïteit in de systeemwereld te organiseren, de visie op gemeenschapsontwikkeling uit te dragen en draagvlak voor die visie in het netwerk te creëren. Dit vraagt strategische vaardigheden, zoals het verbinden van domeinen en organisaties, het bewaken van gelijkwaardigheid tussen bewoners en organisaties en het stimuleren van samenwerking. De zichtbare aanwezigheid van community builders in de buurt en hun bekendheid binnen het systeem zijn van belang om de principes van de ABCD-benadering levend te houden. Zonder structurele samenwerking met bewoners en met organisaties zoals gemeenten, welzijnsinstellingen, woningcorporaties en zorgorganisaties blijven deze principes kwetsbaar en tijdelijk.

In deze verbindende rol treden community builders vaak op als ‘boundary spanners’ (Rauws & De Jong, 2019). Zij verbinden verschillende werelden via taal en het ABCD-gedachtegoed. Voorbeelden daarvan zagen we ook al in hoofdstuk 3.2, zoals de projectleider bij de Helios-flats in Hoogeveen die de principes van de ABCD-benadering binnen de gemeente verdedigt. Of de buurtmanager in Brunnepe die een opleiding Social Work volgt en collega’s meeneemt in het ABCD-gedachtegoed. Door deze inzet wordt de aanpak niet beperkt tot een persoon (of buurt), maar ingebed in bredere structuren. Dit vraagt om structurele borging van hun rol en om blijvende inzet van het professionele netwerk in de buurt.

Tot slot benadrukken community builders dat duurzame verankering van de ABCD-benadering niet alleen afhankelijk is van persoonlijke inzet, maar ook van institutionele borging. Organisaties zoals welzijnswerk, woningcorporaties, gemeenten en zorginstellingen moeten de principes niet alleen kennen, maar ze ook actief uitdragen en integreren in hun eigen aanpak. Alleen dan ontstaat een stabiele basis waarin gemeenschapsontwikkeling en professionele ondersteuning elkaar versterken.

“Door na afloop in het reguliere opbouwwerk deze ABCD-principes te blijven uitdragen.” (projectleider)

“We hebben ABCD als organisatie omarmd en ook het ‘evangelie’ van ABCD verspreid.” (projectleider)

“Wij hebben binnen onze welzijnsorganisatie de ABCD-principes omarmd en leren steeds meer hoe we dit in de praktijk kunnen brengen.” (community builder)

Hoewel deze inzet cruciaal is voor het versterken van horizontale structuren, laten voorbeelden in hoofdstuk 3.2 zien dat samenwerking met andere organisaties niet altijd vanzelfsprekend is. Zo benoemen community builders en buurtverbinders dat de samenwerking met andere organisaties soms juist een belemmering is. Sommige gemeentelijke organisaties hanteren nog een top-down benadering waardoor ideeën van bewoners onvoldoende serieus worden genomen. Dit frustriert samenwerking en sluit aan bij de eerder beschreven bestuurlijke omgevingsfactoren die gemeenschapsontwikkeling kunnen ondermijnen (zie hoofdstuk 4).

Daarnaast kan samenwerking tussen professionals soms onder druk staan door belangenverstrengeling, zoals het willen claimen van successen. Dit kan leiden tot verdeeldheid in plaats van versterking van de gemeenschap. In sommige buurten speelt bovendien negatieve beeldvorming over de buurt en haar bewoners een rol. Waar professionals of partners uitgaan van stereotypen of een paternalistische houding hebben, ondermijnt dit het vertrouwen en belemmert het 'bouwen van binnenuit'. Bewoners ervaren dan dat hun kracht en ideeën niet worden erkend, wat motivatie en betrokkenheid verkleint. Deze dynamiek maakt verduurzaming extra kwetsbaar, omdat gemeenschapsontwikkeling niet kan groeien in een context van wantrouwen en ongelijkwaardigheid.

“*Dat andere organisaties nog zo paternalistisch denken en alle ideeën van bewoners haast bij voorbaat afschieten.*” (community builder)

“*In het sociaal werk is er een groot belang om successen te kunnen claimen/naar zich toe te trekken. Soms zelfs ten koste van de gemeenschap van bewoners.*” (projectleider)

6.2.2. Verticale beleidsstructuren

Verticale structuren verwijzen naar institutionele en bestuurlijke kaders, zoals gemeentelijk beleid en organisatorische systemen. Gemeenten, welzijnsorganisaties, woningcorporaties en andere betrokken organisaties zoals financiers spelen een sleutelrol in borging. Niet alleen door beleid en randvoorwaarden te bieden, maar vooral door de principes van gemeenschapsontwikkeling actief te omarmen en te integreren in hun eigen aanpak. Het duurzaam verankeren van gemeenschapsontwikkeling vraagt om een gezamenlijke inzet van alle betrokkenen, zodat de ABCD-benadering niet beperkt blijft tot losse projecten, maar onderdeel wordt van het reguliere werk van welzijn, woningcorporaties en gemeenten. Dat vraagt bepaalde acties en randvoorwaarden van organisaties, zoals institutionele verankering, wat gaat over opname van de principes van de ABCD-benadering in beleid, subsidievoorwaarden en aanpakken van organisaties. Daarnaast zijn organisatorische randvoorwaarden nodig, zoals voldoende bemensing, tijd en financiële middelen. En tot slot is een cultuurverandering nodig van controle vanuit een organisatie naar het faciliteren en ruimte geven voor bewonersregie.

Niet alleen duurzame horizontale structuren en de daarvoor noodzakelijke relationele continuïteit dragen bij aan borging, maar het onderzoek toont ook aan dat de rol van verticale beleidsstructuren bepalend zijn. Dat vooral de rol en de opstelling van de gemeente hierin een sterk beïnvloedende factor is, hoeft niet te verbazen. Gemeentelijke instanties spelen een cruciale rol in het duurzaam verankeren van de aanpakken. Community builders geven aan dat gemeenten vaak nog moeite hebben om de regie los te laten en echt te vertrouwen op bewonerskracht.

“*Als de gemeente zou durven te vertrouwen op de kracht van bewoners en daarin zou investeren, kan er veel sneller en effectiever verandering plaatsvinden.*” (community builder)

Dit vergt een cultuuromslag bij ambtenaren en beleidsmakers. ABCD-benadering alleen op papier vraagt een vertaalslag naar samenwerking en ondersteuning van bewonersregie. Het betekent loslaten van controle en sturing en bewonersregie faciliteren, inspireren en ruimte geven. Gemeenten en professionele organisaties die deze vertaalslag van de ABCD-benadering kunnen maken, geven een krachtige impuls aan gemeenschapsontwikkeling.

“*De gemeente moet erkennen dat het een waarde heeft en dat dit prima kan bestaan naast hun systeemwereld.*” (projectleider)

Tegelijkertijd botst de bureaucratische logica nog vaak met de aanpakken en ABCD-principes van community building. Top-down benaderingen en trage, complexe procedures zijn niet alleen frustrerend, maar drukken ook op de energie, interesses en motivatie van bewoners, zoals we zagen in hoofdstuk 3.2. Zonder ruimte voor flexibiliteit en gelijkwaardige samenwerking blijft borging kwetsbaar en afhankelijk van tijdelijke impulsen. Daarom is het belangrijk dat gemeenten en andere organisaties, niet alleen faciliteren maar ook hun systeemlogica opzijzetten om duurzame verankering van bewonersinitiatieven en activiteiten mogelijk te maken.

“*Community building vraagt juist om ruimte en een open houding, maar in de praktijk botsen we vaak op vaste procedures.*” (community builder)

De verhalen uit de focusbuurten laten zien dat waar buurtprofessionals bereikbaar zijn, meedenken en snel handelen, het werk van community builders en buurtverbinders sterker wordt. Gemeentelijke openheid en samenwerking blijken dan een duidelijke succesfactor.

Een dergelijke opstelling is echter niet altijd vanzelfsprekend. Het vraagt ook iets van de professionele houding van community builders. Spit en collega's (2021) stellen vast dat sociale professionals

zich in dit opzicht nogal eens passief opstellen, ze voelen zich machteloos en overgeleverd aan de nukken van het systeem. Als ze hun professionele vrijheid meer durven te benutten is er vaak meer mogelijk. Ze kunnen een meer zelfbewuste houding aannemen. Een projectleider beschrijft bijvoorbeeld hoe diens rol verandert door het beschermen van buurtverbinders tegen dominante externe partijen. Door duidelijke grenzen te stellen en te sturen op gelijkwaardigheid, ontstaat een veiligere en eerlijkere omgeving waarin buurtverbinders zich kunnen ontwikkelen.

“Door die verandering ben ik meer gaan sturen op gelijkwaardigheid en respect voor de kracht van de buurt.” (buurtverbinder)

Een andere projectleider beschrijft hoe diens positie in het buurtnetwerk is gewijzigd als gevolg van het succes van de ABCD-benadering. De rol verandert van uitvoerend naar strategisch, waarbij de projectleider nu ook optreedt als ambassadeur en uitlegger van de aanpak richting externe partijen.

“Hierdoor kom ik in een andere positie en sta ik veel sterker in het netwerk.” (projectleider)

Deze fragmenten laten niet alleen zien dat relationele factoren zoals samenwerking en vertrouwen een krachtige motor zijn voor succesvol gemeenschapsgericht werken. Community builders en buurtverbinders kunnen de samenwerking beïnvloeden wanneer ze het ‘spel’ leren spelen.

6.3. Bruggen bouwen tussen verticale en horizontale structuren

Horizontale sociale structuren en verticale beleidsstructuren zijn sterk met elkaar verweven. Voor duurzame verankering is een gezamenlijke visie nodig die spanningen tussen de structuren overbruggt. De ervaringen binnen de verschillende buurten tonen aan dat verschillen in visie en werkwijzen tussen gemeenten, woningcorporaties, welzijnsorganisaties (en buurten) vaak een belemmerende omgevingsfactor vormen (zie hoofdstuk 4). Klassieke top-down benaderingen botsen met de waarden van de community builders die juist inzetten op gelijkwaardigheid en gemeenschapsontwikkeling van onderop.

Een heldere gedeelde visie, inclusief duidelijke rolafspraken en beoogde veranderingen, voorkomt dat zeggenschap van bewoners onder druk komt te staan en vergroot de kans op institutionele borging en daarmee de verduurzaming van aanpakken. Andere succesfactoren die in hoofdstuk 3.2 zijn benoemd, zoals het opbouwen van relaties, samenwerking en financiering, versterken dit proces. Juist hier zien we spanningen ontstaan. Verduurzaming blijft kwetsbaar wanneer verticale structuren niet meebewegen. De vraag hoe de aanpakken verder gaan na afloop van extra (financiële) impulsen en ondersteuning, is urgent. De projectleiders van Sterke Buurtverbinders zijn voorzien van ondersteuning tot halverwege 2026, maar zorgen over continuïteit zodra de programmafinanciering stopt, blijven bestaan. De community builders van Van Buurten naar Communities hebben zich vorig jaar al gebogen over de vraag hoe hun rol een vervolg kan krijgen. In enkele buurten is borging gevonden via extra middelen van het NPLV.

In het onderzoek benoemen community builders, buurtverbinders, andere bewoners en soms ook buurtprofessionals randvoorwaarden die bepalend zijn voor duurzame borging van gemeenschapsgerichte aanpakken. Deze sluiten aan op de omgevingsfactoren en hangen nauw samen met spanningsvelden tussen bewonersregie en systeemlogica en beïnvloeden de mate waarin initiatieven kunnen voortbestaan. We lichten hieronder drie cruciale factoren toe bij het bouwen van bruggen tussen verticale en horizontale structuren: financiën, tijd en capaciteit en het zichtbaar maken van impact.

6.3.1. Financiën: basis voor bewonersregie

Structurele financiële ondersteuning blijkt onmisbaar voor gemeenschapsontwikkeling. Zowel voor de inzet van community builders als voor bewonersactiviteiten en initiatieven. Transparante en toegankelijke financiële middelen vergroten de regie van bewoners en stimuleren actieve betrokkenheid. Onderliggend speelt hier de vraag wie betaalt en wie daarover beslist. Het eerdergenoemde belang van fysieke ontmoetingsplekken in hoofdstuk 3.3 illustreert dit. Deze plekken functioneren als ankerpunt voor ontmoeting en organisatie, maar vragen om structurele investeringen om die rol te kunnen blijven vervullen. Wanneer financiering tijdelijk of onzeker is, kan ontmoeting versnipperd raken en daarmee verdwijnt de vaste plek waaruit bewoners gezamenlijk initiatief kunnen nemen. Daarmee komt niet alleen de continuïteit van activiteiten maar ook de opbouw van bewonersregie onder druk te staan. Deze spanning tussen tijdelijke financiering en langdurige gemeenschapsvorming keert terug in de beschouwing.

6.3.2. Tijd, capaciteit en prioritering van bewonersbetrokkenheid: continuïteit onder druk

Een terugkerend spanningsveld is het beperkte aantal beschikbare uren voor community builders. Beperkte inzet, tijdelijke contracten, en wisselingen in personele bezetting ondermijnen continuïteit en zichtbaarheid in de buurt, met directe gevolgen voor relatieopbouw en ondersteuning van initiatieven. Daarnaast gaat veel tijd verloren aan interne processen zoals aanbestedingen en verantwoording, waardoor minder ruimte resteert voor aanwezigheid en werk in de buurt. Deze kwetsbaarheid wordt versterkt door de grote afhankelijkheid van individuele community builders. Voor zzp-community builders geldt dat zij binnen de looptijd van een subsidie onafhankelijk kunnen opereren, maar daarbuiten scherp moeten zijn op uren en continuïteit. Uit de vragenlijst blijkt dat projectleiders van de Buurtverbinders-aanpak zich regelmatig zorgen maken over de duurzaamheid van hun project. Omdat er veel op hun schouders rust, zowel organisatorisch als inhoudelijk, is uitval een reëel risico. Van de achttien Sterke Buurtverbinders-projecten die in 2023 zijn gestart, is een buurt na een jaar gestopt. In de drie van de resterende zeventien projecten is aan het einde van het programma een andere projectleider actief dan bij de start, meestal vanwege een nieuwe functie.

In veel buurten vormt de tijdelijke uitval van projectleiders een belemmering. De ervaren hoge werkdruk en onzekerheid over continuering van het project worden het meest benoemd. Dit benadrukt dat duurzaamheid niet alleen draait om financiële middelen, maar ook om de manier waarop rollen, verantwoordelijkheden en continuïteit zijn georganiseerd. De afhankelijkheid van individuele projectleiders en community builders roept vragen op over hoe robuuster kan worden omgegaan met borging en gedeelde verantwoordelijkheid; een vraagstuk dat we verder in de beschouwing uitwerken. Dit spanningsveld wordt versterkt door de botsing tussen korte termijnprojecten en de lange adem die nodig is bij de ABCD-benadering.

6.3.3. Effecten en impact zichtbaar maken: sleutel voor erkenning en reflectie

Het aantonen van resultaten van gemeenschapsontwikkeling wordt door alle betrokkenen als cruciaal ervaren voor erkenning en structurele ondersteuning. Niet alleen richting gemeenten en financiers, maar juist ook binnen de gemeenschap zelf. Het delen van opbrengsten draagt bij aan erkenning, motivatie en gezamenlijk leren en versterkt daarmee de onderlinge betrokkenheid.

In de praktijk ervaren betrokkenen dat dit zichtbaar maken niet vanzelfsprekend is. Veel opbrengsten van gemeenschapsontwikkeling zijn relationeel en procesmatig, zoals groeiend vertrouwen, versterkte netwerken en toenemende bewonersregie. Deze ontwikkelingen zijn voor bewoners betekenisvol, maar laten zich niet altijd eenvoudig vastleggen. Tegelijkertijd bestaat er behoefte aan manieren om deze veranderingen bespreekbaar en deelbaar te maken, zonder ze te reduceren tot losse, meetbare indicatoren.

Een voorbeeld hiervan is in de wijk Kerkenlanden in Hilversum werken bewoners en een projectteam met behulp van ABCD aan meer bewonersregie. In dit vijfjarig traject wordt ook aandacht besteed aan hoe je zelf de effecten en impact van de ABCD-benadering zichtbaar kunt maken door de wijk te zien als ecosysteem met onder andere netwerkkaarten (De 'Van het een, komt het ander-kaart') en het monitoren van merkbare en telbare resultaten (Versa Welzijn, z.d.).

Het onderzoek laat zien dat community builders en professionals behoefte hebben aan handvatten om impact van gemeenschapsgerichte aanpakken op een zorgvuldige manier te meten en zichtbaar te maken. Niet om verantwoording te reduceren tot cijfers, maar om een verhaal te vertellen dat recht doet aan de complexiteit van gemeenschapsontwikkeling. Het zichtbaar maken van impact is daarmee niet alleen een instrument voor externe erkenning, maar ook een bron voor motivatie en reflectie binnen de gemeenschap zelf.

“Daar kunnen wij als buurtverbinders ook nog een slag in maken: beter laten zien wat het effect en impact is.” (buurtverbinder)

6.4. Vergelijking van beide programma's: borging en duurzame verankering

Om zicht te krijgen op de mate waarin de aanpakken van *Sterke Buurtverbinders* en *Van Buurten naar Communities duurzaam* kunnen worden verankerd, vergelijken we beide programma's langs drie samenhangende dimensies. Deze dimensies zijn afgeleid uit het conceptueel model en de analyse van de data over omgevingsfactoren, effecten en duurzaamheid. Samen geven zij invulling aan duurzaamheid zoals hierboven omschreven, als de bestendigheid van werkwijzen, relaties en structuren, in de buurt, in beleid en organisaties. We onderscheiden de volgende drie dimensies:

- Institutionele verankering: de mate waarin principes, werkwijzen en rollen worden ingebed in organisaties, beleid, financieringsstructuren en professionele routines. Deze dimensie sluit aan bij de verticale beleidsstructuren (sectie 6.2) en bij de bestuurlijke en professionele omgevingsfactoren uit hoofdstuk 4.
- Samenspel met de omgeving: het samenspel tussen bestuurlijke, professionele en sociale factoren in en rond de buurt. Deze dimensie bouwt voort op de analyse van omgevingsfactoren en laat zien hoe contextuele verschillen mede bepalen wat duurzame verankering vraagt.
- Rol van community builders en buurtverbinders: de wijze waarop zij hun rol invullen en zien verschuiven in de tijd, mede in relatie tot groeiende bewonersregie. Deze dimensie is gebaseerd op de resultaten uit hoofdstuk 3 en 4 en op de conceptualisering van duurzaamheid als verweven met handelen.

Door de programma's langs deze drie dimensies te vergelijken, maken we zichtbaar hoe duurzaamheid in de praktijk vorm krijgt, waar accenten verschillen en welke mechanismen bijdragen aan blijvende verankering van gemeenschapsontwikkeling.

6.4.1. Institutionele verankering

Beide programma's tonen een duidelijke inzet om de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpak duurzaam te verankeren, maar leggen daarbij verschillende accenten in hun aanpak en prioriteiten. Bij de projectleiders van Sterke Buurtverbinders ligt de nadruk op structurele institutionele verankering. Projectleiders benadrukken het belang van het professionele netwerk, zoals welzijn-organisaties, gemeenten en woningcorporaties, dat de principes niet alleen kent, maar ook actief uitdraagt en integreert in beleid, werkprocessen en subsidieaanvragen. Daarnaast wordt geïnvesteerd in training van zowel bewoners als professionals, zodat het gedachtegoed breed gedragen wordt. Ook thema's als grenzen stellen, impact zichtbaar maken, financiële randvoorwaarden en het opzetten van bewonersplatforms worden benoemd als cruciaal voor borging.

Onder de community builders van Van Buurten naar Communities ligt de focus meer op de relationele en procesmatige borging. Zoals hierboven al is omschreven, benadrukken community builders dat hun aanwezigheid en continuïteit essentieel zijn om de principes levend te houden omdat bewoners zich hier niet altijd voor kunnen of willen inzetten. De borging gebeurt hier vooral via de houding en nabijheid van community builders en het inspireren van anderen (zowel bewoners als professionals). Daarnaast is er aandacht voor inclusie, reflectie met bewoners, herkenning van lokale bronnen, motiveren en aanmoedigen van bewoners en het creëren van vaste rituelen. De verankering is dus minder beleidsmatig en meer ingebed in het dagelijks handelen en de sociale dynamiek van de buurt.

6.4.2. Samenspel tussen bestuurlijke, professionele, sociale factoren

Continuïteit en groei van bewonersregie blijkt in beide programma's afhankelijk van het samenspel tussen bestuurlijke, professionele en sociale factoren (zie ook hoofdstuk 4). Projectleiders richten zich hierbij meer op het versterken van bestaande structuren en netwerken. Terwijl community builders meer inzetten op transitie en systeemverandering binnen beleid en praktijk. In beide gevallen is het bouwen aan vertrouwen, erkenning en infrastructuur van belang voor duurzame verankering van gemeenschapsontwikkeling. Voor beide programma's vraagt dit om een 'rijk en realistisch beeld van de buurt'. In buurten met mindere mate van sociale structuren en meer kwetsbaarheid is een andere inzet nodig dan in buurten met veerkrachtigere gemeenschappen.

6.4.3. Rol van community builders en projectleiders

In beide programma's zien we een verschuiving in de rol van community builders en projectleiders: van leidend en initiërend naar meer faciliterend, ondersteunend en dienend. Deze verandering weerspiegelt de kern van de ABCD-benadering, waarin bewoners steeds meer het voortouw nemen en professionals zich terugtrekken naar een begeleidende positie. Bij buurtverbinders-aanpakken wordt deze verschuiving breed opgevat. Projectleiders nemen bewust afstand om ruimte te geven aan buurtverbinders, maar blijven in sommige situaties aanjager of verbinder. Soms wordt de rol strategischer, bijvoorbeeld als ambassadeur richting externe partijen, of juist beschermend door gelijkwaardigheid te bewaken.

Onder de community builders is deze rolverandering ook op te merken. Community builders beschrijven hoe ze zich gaandeweg meer als klankbord, verbinder of begeleider zijn gaan opstellen. De rol wordt flexibeler en contextafhankelijker: soms meewerkend, soms terughoudend (onder andere op basis van mate van bestaande gemeenschapsontwikkeling). Tegelijkertijd ontstaan er nieuwe rollen, zoals intermediair tussen bewoners en tussen bewoners en gemeente, of uitvoerend bij praktische verantwoordelijkheden. Deze rolverschuiving vraagt om sensitiviteit, schakelkracht en het vermogen om grenzen te stellen. Samengevat laat de vergelijking zien dat beide programma's professionals stimuleren om ruimte te maken voor bewonersregie, maar dat de mate waarin dit mogelijk is afhangt van de context en van maatwerk.

6.5. Conclusie: duurzaamheid

De hoofdstukken over duurzaamheid en effecten laten zien dat verduurzaming niet vanzelf volgt uit een sterke start. Het gaat niet alleen om het voortzetten van activiteiten, maar vooral om het verankeren van gemeenschapsgerichte aanpakken, relaties en structuren in de buurt en in beleid. In veel buurten zijn horizontale structuren ontstaan – bewonersnetwerken, actieve buurtbewoners en ontmoetingsplekken – die bijdragen aan sociale cohesie en bewonersregie. Gemeenschapsontwikkeling kan groeien wanneer er ruimte is voor continuïteit. Deze horizontale kracht is echter kwetsbaar zonder steun van verticale structuren. Gemeenten en fondsen werken vaak met korte beleidscycli en projectmatige financiering, terwijl gemeenschapsontwikkeling juist tijd nodig heeft. Ook de analyse van effecten benadrukt deze kwetsbaarheid. Er zijn duidelijke opbrengsten zoals meer contact tussen bewoners, een toename van activiteiten, groei van organisatiekracht en lerend vermogen. Maar sommige effecten blijven uit of ontwikkelen zich traag. Bridging en linking sociaal kapitaal – verbindingen tussen groepen en tussen bewoners en instituties – komen niet vanzelf tot stand. Inclusie blijft fragiel en eenzijdig: culturele diversiteit krijgt relatief veel aandacht, terwijl andere vormen van diversiteit, zoals leeftijd, beperking en sociaaleconomische positie, onderbelicht blijven. Ook effecten op veiligheid en gezondheid zijn beperkt zichtbaar en vragen om een langere adem. Zonder meer aandacht voor brede sociale inclusie en structurele verbindingen blijft gemeenschapsontwikkeling vooral binnen bestaande kringen circuleren.

Juist deze bevindingen maken duidelijk dat verduurzaming vraagt om een transitie van controle en sturing naar faciliteren, van top-down naar gelijkwaardig samenwerken. Dat begint met een rijk en realistisch buurtbeeld: wat is hier nodig, welke verschillen en spanningen spelen er, hoe sluit de inzet daarop aan? In buurten met een sterke sociale basis kan worden voorgebouwd op bestaande structuren. Elders is eerst investeren in vertrouwen en kleine, zichtbare initiatieven nodig. Relationele continuïteit is daarbij essentieel. Stabiele netwerken en vaste, herkenbare gezichten vormen de basis voor vertrouwen en bewonersregie. Daarnaast is institutionele borging nodig via structurele middelen en ondersteuning, verankering van de principes van de ABCD-benadering in beleid en praktijk en een andere verantwoordingslogica. Niet alleen cijfers, maar verhalen en leerprocessen die de waarde van gemeenschapsontwikkeling overtuigend zichtbaar maken.

7 Reflectie op de onderzoeksresultaten: internationale literatuurstudie

7.1. Inleiding

Voor dit evaluatieonderzoek is een internationale literatuurstudie uitgevoerd om de Nederlandse resultaten te vergelijken met bevindingen uit landen waar de ABCD-benadering wel een langere onderzoekstraditie kent, zoals het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten (Phillips & Pittman, 2015). Dit hoofdstuk geeft antwoord op onderzoeksvraag 6b. De literatuurstudie had drie doelen: het onderbouwen van het conceptueel raamwerk van dit onderzoek (1), de onderzoeksresultaten spiegelen aan internationale literatuur over omgevingsfactoren, werkzame elementen en impact van beide aanpakken (2) en het identificeren van kennislacunes (3).

Voor dit onderzoek is een rapid review uitgevoerd om inzicht te krijgen in de internationale literatuur over de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpak. Een rapid review is een versnelde vorm van systematisch literatuuronderzoek, waarbij kernprincipes van systematische reviews worden toegepast, maar bepaalde stappen worden vereenvoudigd om binnen een beperkte tijdspanne bruikbare resultaten te genereren (Tricco et al., 2018). De methode-omschrijving is opgenomen in [bijlage 2](#).

7.2. Gemeenschapsgerichte aanpak

In beide programma's wordt gewerkt met de ABCD-benadering; er is binnen het programma Sterke Buurtverbinders ook ruimte voor andere gemeenschapsgerichte aanpakken. Hiernaast (afbeelding 18) zijn de ABCD-principes zoals omschreven in hoofdstuk 3.

Op basis van literatuuronderzoek zijn zeven werkzame elementen gevonden die binnen de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpak leiden tot effecten. Deze worden hieronder toegelicht.

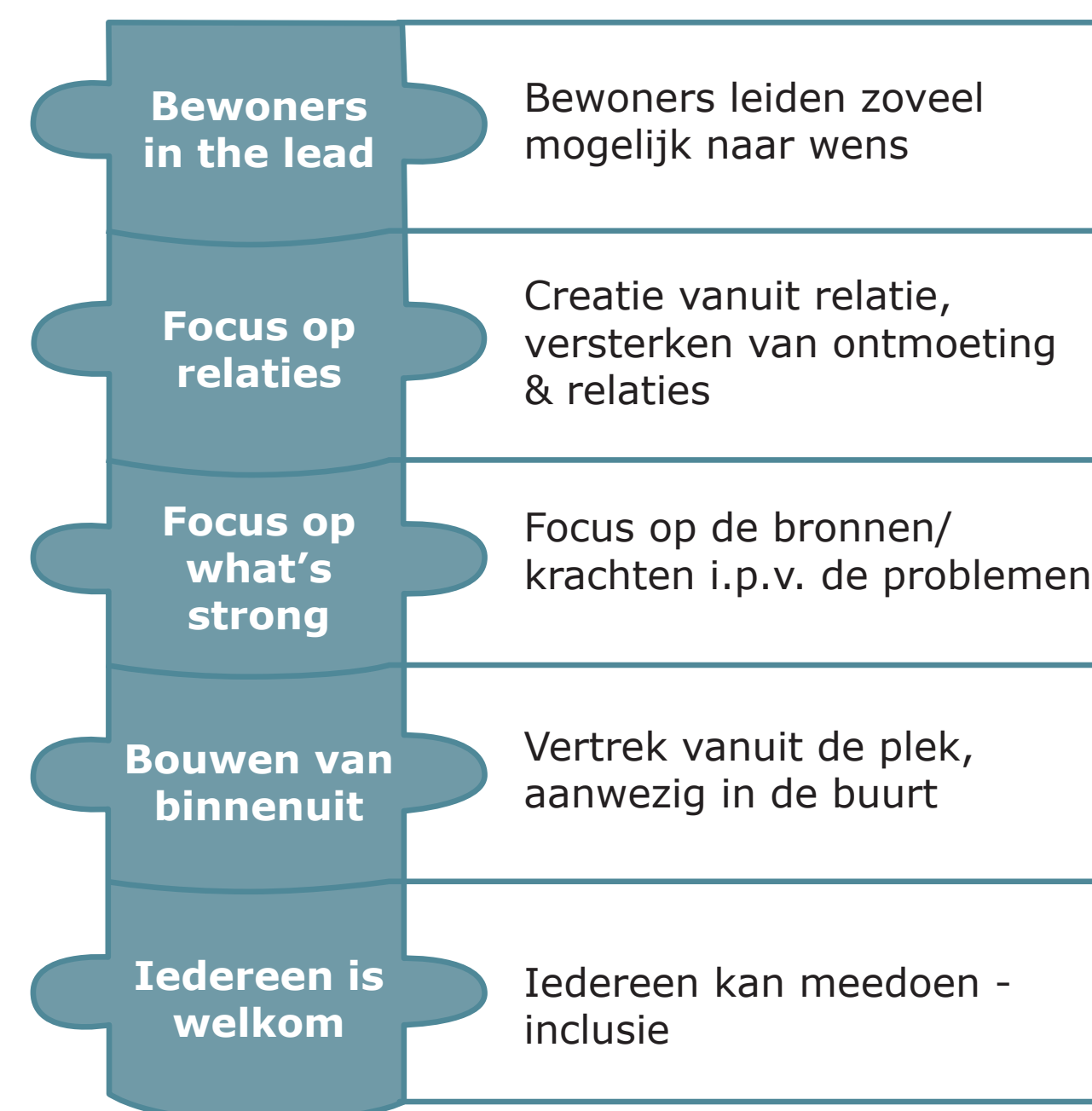
7.2.1. Bouwen aan vertrouwen en betrouwbaarheid

Vertrouwen is een basisvoorwaarde voor de aanpakken van community builders. Als bewoners niet het gevoel hebben dat organisaties en professionals betrouwbaar (transparant, benaderbaar, consistent) zijn, komt de samenwerking niet van de grond. Vertrouwen ontstaat niet alleen door

persoonlijk contact, maar ook door eerdere ervaringen met instituties, afspraken die worden nagekomen en de ruimte die bewoners ervaren om zelf invloed te hebben. Wantrouwen komt vaak voort uit langere geschiedenis en ervaringen in een buurt (Blickem et al., 2018; De Weger 2022; Harrison et al., 2019).

Uit hoofdstuk 3 blijkt dat vertrouwen op verschillende manieren een rol speelt binnen beide programma's. Binnen de ABCD-benadering wordt gewerkt vanuit relaties. Bewoners staan centraal, krijgen daardoor ruimte om eigen ideeën uit te voeren en ervaren positieve interacties. Hierdoor groeit het vertrouwen stap voor stap—in henzelf en in de professionals die daarbij ondersteunen. Tegelijkertijd vraagt het opbouwen van vertrouwen voor community builders tijd, aanwezig zijn en aansluiten bij de taal en waarden van bewoners. Vertrouwen is dus zowel een randvoorwaarde voor als een resultaat van gemeenschapsontwikkeling.

Afbeelding 18. ABCD-ruggengraat

7.2.2. Bouwen aan relaties

Bouwen aan relaties vormt een belangrijke kern van de ABCD-benadering. Het gaat niet om een soort contact, maar om een mix van sterke banden, bruggen tussen groepen en korte lijnen met gemeenten en organisaties. Door mensen met elkaar op informele wijze in contact te brengen op basis van hun talenten, passies en interesses, kunnen nieuwe netwerken, vertrouwen en samenwerking ontstaan. Hierdoor wordt het mogelijk om tot sociale verandering te komen via collectieve acties (Harrison et al., 2019; Van Pelt et al., 2024). De relaties en het bouwen aan relaties maken een initiatief duurzamer, omdat ze niet starten vanuit een financiële prikkel (tijdelijke financiering) of beleidsdoelen. Hier zien we een interessante paradox in onze onderzoeksresultaten. Door tijdelijke financiering vanuit beide programma's wordt er namelijk door community builders en buurtverbinders gebouwd aan relaties die nodig zijn om collectieve actie te realiseren, maar ontstaat tegelijkertijd een afhankelijkheid van tijdelijke financiering, die verduurzaming op de langere termijn in de weg kan staan. Bouwen aan relaties is zo een gezamenlijke opdracht van bewoners, professionals, organisaties en financiers waarin community builders en buurtverbinders een sleutelrol kunnen spelen als aanjager en verbinder.

7.2.3. Betrokkenheid bij gemeenschappen

Betrokkenheid ontstaat wanneer mensen op eigen voorwaarden kunnen meedoen in hun buurt. Het succes van de ABCD-benadering hangt af van de mate waarin bewoners zich erkend en gehoord voelen, er sprake is van een veilige sfeer, duidelijke verwachtingen en echte invloed op wat er gebeurt. Wie zich gezien en gehoord voelt, doet sneller en langer mee, vooral als mensen mee kunnen doen op een manier die bij hen past. Betrokkenheid vergt voor community builders om aan te sluiten bij taal, ritme en cultuur van de buurt. Hierdoor worden drempels verlaagd. Dit creëert bewonersregie en maakt dat initiatieven beter aansluiten bij wat gemeenschappen nodig hebben. Zonder betrokkenheid, blijft de toepassing van de ABCD-benadering oppervlakkig en leidt niet tot duurzame verandering (Blickem et al., 2018). In ons onderzoek zien we in beide programma's dit werkzame element terugkomen.

7.2.4. Draagvlak en betrokkenheid van lokale politiek en instituties

Een vierde werkzame factor is de verbinding van community builders met politieke en institutionele structuren. Steun van beleidsmakers, gemeenten en maatschappelijke organisaties kan legitimiteit, middelen en continuïteit bieden. Hierdoor kunnen obstakels zoals bureaucratische of financiële barrières worden weggenomen en kunnen initiatieven beter worden verduurzaamd. Tegelijkertijd mag politieke of institutionele betrokkenheid de lokale initiatieven van bewoners niet overschaduwen of overnemen: deze moet vooral faciliterend zijn (Harrison et al., 2019).

In beide onderzochte programma's zien we variatie in de mate waarin politieke en institutionele actoren betrokken zijn. In het programma Sterke Buurtverbinders zien we een sterkere institutionele verankering: projectleiders die werken vanuit welzijnsorganisaties benutten hun positie om middelen, steun en legitimiteit te organiseren, zolang dit de bewonersregie niet belemmert. Binnen het programma Van Buurten naar Communities kiezen sommige community builders bewust voor afstand tot formele instituties, om te voorkomen dat bewonersregie wordt overgenomen.

7.2.5. Het vaststellen van assets en gemeenschappelijke doelen

Asset-mapping is een kernpraktijk binnen de ABCD-benadering. Het houdt in dat een gemeenschap haar middelen, talenten, netwerken en fysieke bronnen in kaart brengt. Het uitgangspunt is dat niet de problemen of tekorten van een gemeenschap worden benadrukt, maar dat juist de krachten en capaciteiten die al aanwezig zijn bij individuen en groepen worden benut (Agdal et al., 2019; Blickem et al., 2018). Assets zijn geen statische entiteiten en worden gedefinieerd en geherdefinieerd door de gemeenschap zelf (Alevizou et al., 2016). Asset-mapping vormt hierbij een aanjager voor de andere werkzame elementen, zoals het bevorderen van vertrouwen en relaties. Punt van kritiek op publicaties over de ABCD-benadering is dat er veel aandacht is voor asset-mapping, maar relatief weinig aandacht voor hoe deze assets te mobiliseren, terwijl dat laatste minstens even belangrijk is voor de realisatie van de benadering (Wildman et al., 2019 in: Woodward et al., 2021).

Asset-mapping wordt vanuit beide programma's toegepast. Opvallend is dat er relatief veel aandacht is voor de assets van personen en minder aandacht voor de assets van de buurt zoals de ruimtelijke inrichting of wijk economie. Het gezamenlijk formuleren van doelen door bewoners, binnen een initiatief, is een mechanisme dat richting en samenhang geeft aan gemeenschapsgericht werken. Ze zorgen voor gedeelde bewonersregie en versterken de motivatie om zich gezamenlijk in te zetten. Dit voorkomt versnippering van tijd, geld en energie (Harrison et al., 2019) en maakt samenwerking tussen bewoners, community builders en buurtprofessionals effectiever, omdat alle betrokkenen zich herkennen in de doelstellingen. In een aantal buurten is het belang van een aantal gezamenlijke hoofddoelen benoemd, andere buurten hanteren de strategie van 'laat duizend bloemen bloeien'.

7.2.6. Community leiderschap

Leiderschap van gemeenschappen, in Engelse termen aangeduid als community leadership, wordt gezien als een belangrijke werkzame factor voor gemeenschapsontwikkeling. Leiderschap is nodig om de gemeenschap te mobiliseren en te komen tot gezamenlijke acties en activiteiten voor het realiseren van de sociale en fysieke leefomgeving van mensen (Brown & Baker, 2021; Buzinde

et al., 2019; Denters et al., 2013; Onyx & Leonard, 2011). Bij leiderschap van gemeenschappen wordt onderscheid gemaakt tussen twee soorten leiderschap. Als eerste is er leiderschap van en door gemeenschappen zelf, ook wel gemeenschapsleiderschap genoemd (Brown & Baker, 2021; Kirk & Shutte, 2004). Als tweede kan er sprake zijn van leiderschap van instanties en overheden ten aanzien van gemeenschappen, ook wel gemeenschapsgericht leiderschap genoemd (Denters et al., 2013; Verhoeven & Tonkens, 2011).

Leiderschap wordt in dit onderzoek nauwelijks expliciet genoemd, maar is vanuit het principe ‘bewoners in the lead’ wel aanwezig. In de onderzochte buurten zijn lokale leiders of trekkers aanwezig, maar zij profileren zich zelden expliciet als zodanig. Dit sluit aan bij de meer faciliterende, niet-hiërarchische benadering die community builders veelal hanteren.

7.2.7. Bouwen aan zelforganisatie

Agency verwijst naar het handelingsvermogen van bewoners. Abdallah en collega’s (2023) onderscheiden vier vormen van agency: getting out (vooruitkomen), getting organised (organiseren), getting by (volhouden) en getting back at (verzet plegen). Handelingsvermogen kan worden versterkt en vereist altijd participatie. Dit vraagt om situaties en praktijken die uitnodigen tot meedoen en ruimte laten voor eigen invulling.

In ons onderzoek zien we dat zelforganisatie, ook wel community agency, in veel buurten aanwezig is en versterkt wordt (Abdallah et al., 2023). Soms gebeurt dit expliciet via leer- of inspiratieprogramma’s voor buurtverbinders, maar vaker impliciet doordat community builders een faciliterende en coachende rol aannemen. In het onderzoek zien we vooral voorbeelden van getting out, getting organised, minder van getting by, nauwelijks van getting back at — het verzetten tegen systemen. Dit kan verklaard worden door de fase waarin deelnemende initiatieven zitten. Immers, deelnemende initiatieven zijn op het moment van schrijven 2,5 jaar onderweg en gemeenschapsgericht werken is zaak van de lange adem, waarbij de lange termijn impact tussen de 5-10 jaar zichtbaar wordt. Daarnaast sluit de ABCD-benadering aan bij een positieve benadering die niet start vanuit strijd of protest.

Tot slot speelt mogelijk de Nederlandse context een rol: het poldermodel, waarin overleg en samenwerking centraal staan, maakt collectief verzet minder prominent dan in andere landen (en is er ook minder ruimte voor diversiteit en spanningen). Dit verklaart mogelijk waarom er in deelnemende buurten weinig sprake is van strijd of protest.

7.3. Omgevingsfactoren

In ons onderzoek zijn de omgevingsfactoren geanalyseerd op vijf verschillende niveaus:

Afbeelding 19. Omgevingsfactoren

Omgevingsfactoren vormen samen de context van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpak. Deze omgevingsfactoren verschillen echter per land. Zo heeft Engeland bijvoorbeeld geen door de staat gefinancierd welzijnswerk, terwijl Schotland (beide landen zijn onderdeel van het Verenigd Koninkrijk) dit wel heeft. Dit heeft uiteraard gevolgen voor de bestuurlijke en relationele context. In Finland staat gemeenschapsontwikkeling weer los van sociaal werk dat zich daar uitsluitend richt op individueel sociaal werk. Dat heeft gevolgen voor de capaciteit en professionele vaardigheden van de sociaal werkers waar community builders of actieve bewoners mee samenwerken. Het doel is niet om uitputtend verschillen aan te geven tussen landen, maar om vooraf te laten zien dat omgevingsfactoren per land verschillen en onderzoeksresultaten niet altijd één op één overgenomen kunnen worden.

Hieronder bespreken we per factor de belangrijkste uitkomsten in relatie tot de literatuur. Alle omgevingsfactoren worden in meer of mindere mate onderbouwd door literatuur die betrekking heeft op de ABCD-benadering.

7.3.1. Bestuurlijke omgevingsfactoren

Bestuurlijke factoren hebben betrekking op de visie van gemeenten op gemeenschapsontwikkeling en de manier waarop beleid, financiering en regelgeving worden ingezet. Uit dit onderzoek blijkt dat financiële ondersteuning van gemeenten als belangrijkste bevorderende factor wordt ervaren, terwijl gemeentelijke regels en bureaucratie juist vaak belemmerend werken. De literatuur bevestigt dat ondersteunend bestuur van groot belang is voor het tot wasdom komen van de ABCD-benadering, mits gemeenten kaders en middelen bieden zonder initiatieven over te nemen (Harrison et al., 2019; Welschen in Veldboer et al., 2022; Agdal et al., 2019; Blickem et al., 2018; Casseti et al., 2020). Tegelijk kunnen beleidsmatige inbedding en structurele bezuinigingen de kern

van de ABCD-benadering uithollen door beleidsdoelen centraal te zetten in plaats van bewonersinitiatieven, samenwerking bemoeilijken of de ruimte voor professionals en bewoners beperken (Woodward et al., 2021; Harrison et al., 2019; MacLeod & Emejulu, 2014; Ward, 2019).

Dit onderzoek laat zien dat het zorgvuldig bouwen aan verticale relaties door community builders en buurtverbinders, maar ook door overheden en maatschappelijke organisaties nodig is. Tegelijkertijd blijkt zowel uit de literatuur als ons onderzoek dat dit een delicaat proces is. Faciliteren, maar niet overnemen, financiering bieden, maar niet (te) afhankelijk maken, opnemen in beleid, zonder beleidsdoelen voorop te zetten. Allemaal spanningen waarin gemeenschapsgerichte aanpakken een weg dienen te vinden.

7.3.2. Relationale omgevingsfactoren

Relationele omgevingsfactoren verwijzen naar de kwaliteit van samenwerking en interactie tussen bewoners, professionals en lokale organisaties. Gemeenschapsgerichte aanpakken zoals de ABCD-benadering draaien om het bouwen aan relaties, vertrouwen en wederkerigheid, wat leidt tot gezamenlijke verantwoordelijkheid en duurzame samenwerking. Een succesvolle toepassing van de ABCD-benadering vraagt actieve betrokkenheid van bewoners, gelijkwaardigheid – vaak aangeduid als co-creatie – en sterke sociale netwerken (Beardmore, 2024; Geelhoed & Heijmans, 2024; Blickem et al., 2018). Vertrouwen opbouwen kost tijd en vraagt continuïteit: wisselingen in community builders of eerdere conflicten met instituties kunnen dit proces verstoren (Agdal et al., 2019; Harrison et al., 2019; Ward, 2019; Welschen, 2022).

Het onderzoek bevestigt dat bouwen aan relaties, vertrouwen en wederkerigheid centraal staat in de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpak. Het gaat hierbij niet alleen om bouwen aan vertrouwen maar ook herstel van vertrouwen, dat in het verleden geschaad is, bijvoorbeeld door bezuinigingen op welzijnswerk, buurthuizen of het stopzetten van financiering voor bewonersinitiatieven.

7.3.3. Professionele omgevingsfactoren

Professionele omgevingsfactoren hebben betrekking op de capaciteit en professionele ontwikkeling van andere professionals die bewoners ondersteunen. Zij vervullen vaak een faciliterende en verbindende rol (boundary-spanning), gericht op co-creatie en het versterken van bewonersregie (Ward, 2019). Te sterke sturing, institutionele logica of rolonduidelijkheid kunnen echter de regie van bewoners ondermijnen (Agdal et al., 2019; Blickem et al., 2018; Harrison et al., 2019; Van Pelt et al., 2024). Waarden-gedreven en participatief leiderschap dat gericht is op het teruggeven van macht wordt gezien als passend in gemeenschapsgerichte aanpakken (Nel, 2018; Ward, 2019).

Daarnaast spelen community builders een belangrijke rol in kennisdeling. Het verspreiden van inzichten in bredere netwerken versterkt de benutting van lokale assets (Cassetti et al., 2020). Een leergerichte houding – zoals Pstross en collega's (2017) beschrijven op basis van zeven 'positieve ontwikkelprincipes' – bevordert zowel professionele ontwikkeling als transformatieve leerprocessen binnen gemeenschappen. Deze positieve ontwikkelprincipes (asset-based denken, kritisch reflecteren, complexiteitsdenken, levendige manieren van leren, inclusiviteit, creativiteit en zingeving) kunnen de basis vormen van leren binnen gemeenschapsgerichte aanpakken

Ook binnen het onderzoek is boundary-spanning een belangrijke rol in horizontale en verticale structuren voor community builders. Participatief leiderschap zien we deels terug in de onderzoeksresultaten. Leiderschap lijkt een onderbelicht aspect te zijn, in vergelijking met de literatuur. De expliciete aandacht voor leerprocessen komt slechts gedeeltelijk terug in onze onderzoeksresultaten, terwijl er impliciet veel geleerd wordt door buurtverbinders en bewoners.

7.3.4. Maatschappelijke omgevingsfactoren

Maatschappelijke omgevingsfactoren hangen samen met de verschillende vormen van kapitaal – sociaal, economisch, cultureel, politiek, fysiek en natuurlijk – de veerkracht en ontwikkelkansen van gemeenschappen bepalen (Flora et al., 1992; Davies et al., 2019; Matarrita-Cascante et al., 2022). De sociaaleconomische en culturele achtergrond van bewoners beïnvloedt in sterke mate de aanpak van community builders. In buurten met bestaande veerkracht en sterke netwerken sluit de ABCD-benadering gemakkelijker aan. In buurten met wantrouwen of beperkte sociale cohesie vraagt de eerste fase veel tijd en relationele investering (Ward, 2019).

De inzichten sluiten aan bij het onderzoek: de sociaaleconomische en culturele achtergrond van bewoners beïnvloedt de aanpak van community builders. Ook de mate van gemeenschapsontwikkeling is bepalend voor het 'startpunt' waar de buurtverbinders of community builder in terechtkomt. In buurten met sterke netwerken kunnen community builders snel aansluiten, terwijl in wijken met wederzijds wantrouwen meer tijd nodig is voor het opbouwen van relaties en vertrouwen.

7.3.5. Fysieke omgevingsfactoren

Tot slot spelen fysieke omgevingsfactoren een belangrijke rol in de duurzaamheid van gemeenschapsgerichte aanpakken zoals de ABCD-benadering. Toegankelijke, veilige en vaste ontmoetingsplekken bevorderen ontmoeting, participatie en sociale samenhang en blijken daarmee essentieel voor langdurig succes (Agdal et al., 2019; Blickem et al., 2018; Cassetti et al., 2020; Davies et al., 2019; Woodward et al., 2021). Het ontbreken van dergelijke voorzieningen belemmert interactie en maakt het moeilijk om een inclusieve en duurzame toepassing van de ABCD-benadering te realiseren.

In dit onderzoek is in beide programma's een tekort aan ontmoetingsplekken geconstateerd in verschillende buurten. In een aantal buurten is ingezet op informele plekken voor ontmoeting. Deze strategie wordt ondersteund door het literatuuronderzoek.

7.4. Effecten en impact

Hoofdstuk 3.3 gaf een rijk beeld van alle gevonden effecten en impact. In deze paragraaf zoomen we in op verschillen tussen de onderzoeksuitkomsten en gevonden literatuur. Per niveau van effecten (individueel, sociale verbanden en de buurt) geven we eerst een samenvatting van gevonden resultaten weer, gevolgd door een reflectie vanuit de literatuur.

Tabel 8. Individuele effecten

Type/niveau	Overstijgende effecten	Afwijkende effecten	Lacunes
Individuele effecten	• Toename eigen-waarde & zingeving. • Toename maatschappelijke participatie & persoonlijke ontwikkeling. • Individueel welzijn en gezondheid neemt toe. • Onderling vertrouwen neemt langzaam toe.	• Buurtverbinders ervaren meer persoonlijke groei dan verwacht.	• Effecten op gezondheid beperkt zichtbaar vanuit literatuur.

7.4.1. Individuele effecten

De overstijgende individuele effecten uit het onderzoek (zie tabel 8) worden over het algemeen onderbouwd door de literatuur (Agdal et al., 2019; Cassetti et al., 2020; Harrison et al., 2019). Dat betekent dat de ABCD-benadering ook in Nederland bijdraagt aan deze individuele effecten. De gevonden afwijkende effecten kunnen vanuit de literatuur verklaard worden.

Buurtverbinders binnen dit onderzoek ervaren meer persoonlijke groei dan zijzelf vooraf verwachtten. Over het algemeen leidt deelname aan de ABCD-benadering tot nieuwe inzichten in buurtassets, verhoogde betrokkenheid bij de buurt, het gevoel van waarde te kunnen zijn en ook een verhoogde bereidheid om te leren (McLean et al., 2017; Woodward et al., 2021). De ABCD-benadering werkt kortom motiverend, waar deelnemende buurtverbinders dit van tevoren niet in die mate verwacht hadden en leidt tot hogere bereidheid om te leren.

Binnen dit onderzoek zien we effecten op welzijn en gezondheid terug. Hierbij gaat het om het doorbreken van situaties van eenzaamheid en ook toename van individueel welzijn. Daarnaast zien we een beter ontwikkelde steunstructuren (zie effecten op sociale verbanden). Harde gezondheidsuitkomsten zien we niet terug, maar daar was dit onderzoek niet specifiek op gericht. Tegelijkertijd zijn de verwachtingen vanuit zorg en gezondheid als het gaat om preventie in gemeenschappen hoog. Op basis van literatuur kunnen we zeggen dat de ABCD-benadering kan leiden tot een gevoel van meer veerkrachtig en autonoom zijn, beter ontwikkelde steunstructuren en toename van ervaren welzijn en regie over leven en gezondheid (Blickem et al., 2018; Harrison et al., 2019). Cassetti en collega's (2020) stellen dat het ingewikkeld is om de ABCD-benadering te evalueren met behulp van traditioneel effectiviteitsonderzoek. Zij komen tot de conclusie dat de impact van de ABCD-benadering op positieve gezondheidsuitkomsten om deze reden nog niet goed is onderzocht. Hier is aanvullend onderzoek voor nodig.

Tabel 9. Effecten op sociale verbanden

Type/niveau	Overstijgende effecten	Afwijkende effecten	Lacunes
Effecten op sociale verbanden	• Toename van activiteiten. • Toename contact tussen bewoners, • Netwerk versterking tussen bewoners en buurtverbinders. • Lerend effect: toename organisatiekracht en vaardigheden van initiatieven.	• Wel bonding, minder bridging/linking capital dan verwacht. • Sommige buurtprofessionals vinden ABCD toepassen lastig.	• Diversiteit groeit langzaam. • Inclusie blijft kwetsbaar. • Structurele borging van leerprocessen ontbreekt.

7.4.2. Effecten op sociale verbanden

De toename van activiteiten, het contact tussen bewoners en de versterking van netwerken (zie tabel 9) wordt in de literatuur onderbouwd (Woodward et al., 2021). Voor wat betreft sociaal kapitaal is de literatuur echter minder eenduidig. Enerzijds stellen Cassetti et al. (2020) dat in buurten waar de ABCD-benadering wordt toegepast sprake is van een toename van sociaal kapitaal. Anderzijds laat het onderzoek van Ward (2019; 2023) zien dat de ontwikkeling van bridging en linking sociaal kapitaal slechts onder specifieke omstandigheden plaatsvindt. Zo zijn structurele financiële ondersteuning, de beschikbaarheid van ontmoetingsplekken en een geschiedenis van bewonersparticipatie belangrijke randvoorwaarden om ABCD te laten bijdragen aan de vorming van lokale associaties en daarmee aan bonding en bridging sociaal kapitaal.

Bovenstaande laat zien dat de lokale omstandigheden (omgevingsfactoren) verschillen in groei van sociaal kapitaal per buurt kunnen verklaren. Wat je redelijkerwijs mag verwachten aan groei van sociaal kapitaal door de toepassing van de ABCD-benadering, hangt dus ook af van omgevingsfactoren. Daarnaast krijgt ABCD de kritiek dat het zich te weinig richt op structurele factoren waarvan de oorzaken buiten de buurt liggen omdat het gefocust is op assets van de wijk. Dit laatste suggereert dat linking sociaal kapitaal mogelijk onvoldoende onderdeel is van de ABCD-benadering (Ward, 2019).

Persoonlijke ontwikkeling en toename van organisatiekracht zijn beiden effecten op het gebied van leren. Pstross en collega's (2017) bekijken community building door de lens van life long learning. Zij noemen zeven "positive pursuits" (zoals asset-based denken, kritisch reflecteren, inclusiviteit, en creativiteit) die kunnen helpen om gemeenschapsontwikkeling tot een transformatieve beweging te maken en onderdeel te laten zijn van een leven lang leren (Pstross et al., 2017). Startend vanuit het gezegde 'it takes a village to raise a child' bezien zij community building als een individueel en collectief leerproces. Persoonlijke ontwikkeling is hiermee dus een onderdeel van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken. Structurele aandacht voor leren kan gemeenschapsontwikkeling dus versterken en versnellen.

In het onderzoek zien we individuele effecten op het gebied van persoonlijke ontwikkeling en een toename van organisatiekracht en vaardigheden van community builders (onder effecten op sociale verbanden). Echter de borging van deze leerprocessen zien we als effect niet terugkomen in dit onderzoek. Leerprocessen blijven veelal informeel en opgedane kennis wordt weinig vastgelegd. Dit maakt initiatieven kwetsbaar bij verloop van community builders, buurtprofessionals en bewoners.

Inclusie en diversiteit kwamen in eerste instantie weinig naar voren als effect van de ABCD-benadering in het literatuuronderzoek. Iedereen is welkom is het vijfde principe van de ABCD-ruggengraat, maar de praktijk hierin lijkt weerbarstig. Als je gemeenschappen ziet als ecosystemen, dan schuilt de kracht van een ecosysteem en dus de gemeenschap juist in diversiteit (Huygen & Fortuin, 2022). Echter, gemeenschappen waarbij een groep zich onderscheidt van anderen op basis van iets gemeenschappelijk, kunnen ook uitsluitend werken (Brummel, 2017; Kaulingfreks & Matthijsen, 2024). Deze paradox poogt de ABCD-benadering te doorbreken. 'Iedereen is welkom' is hierbij een belangrijk werkprincipe dat in alle activiteiten en afwegingen van community builders en buurtverbinders zou moeten worden opgenomen. Zo is cultural mapping opnemen in asset-mapping belangrijk, omdat het bewustzijn en begrip creëert van diversiteit in of tussen gemeenschappen (Alevizou et al., 2016). Ervan uitgaan dat gemeenschappen en een geografisch

afgebakende ruimte automatisch samenvallen, kan leiden tot een oppervlakkige interpretatie van problemen, waarbij geen rekening wordt gehouden met de diepgaande implicaties van identiteit en diversiteit (Alevizou et al., 2016).

Organisatiecultuur en de mindset van individuele professionals worden door Woodward en collega's (2021) genoemd als potentiële belemmerende factoren in de toepassing van de ABCD-benadering onder beleidsmakers en andere professionals. De zogenaamde status quo met een focus op governance, verantwoording en risicobeheersing wordt genoemd als belemmerende factor voor werken met de ABCD-benadering. Wanneer buurtprofessionals niet het vertrouwen en ruimte (in plaats van controle) krijgen om aan de slag te gaan, kunnen zij niet werken vanuit de ABCD-benadering. De mindset en vooral de bereidheid om te leren, is een tweede doorslaggevende factor. Diverse auteurs beschrijven het belang van training en verandering van mindset die noodzakelijk is om met de ABCD-benadering te kunnen werken (Agdal et al., 2019).

Davies (2019) stelt ten slotte dat een overkoepelende maatstaf voor gemeenschapsontwikkeling voor een buurt de verschillen tussen verschillende (gemarginaliseerd) groepen niet laat zien. Ook bij het vastleggen van impact van de ABCD-benadering is het belangrijk om rekening te houden met diversiteit en inclusie.

Tabel 10. Effecten op buurniveau

Type/niveau	Overstijgende effecten	Afwijkende effecten	Lacunes
Effecten op buurniveau	• Verbetering leefbaarheid (groen & ontmoetingsplekken) • Toename sociale cohesie. • Zichtbaarheid van buurt en trots op de buurt neemt toe. • Toename informele steunstructuren • Bewoners nemen meer initiatief, oprichting buurtraden, handtekeningenacties	• Institutioneel vertrouwen groeit in enkele buurten sneller dan verwacht. • In sommige focus-buurten blijft regie beperkt tot hoogopgeleiden	• Effecten op veiligheid beperkt zichtbaar. • Bewonersregie over buurt nog beperkt zichtbaar.

7.4.3. Effecten op buurtniveau

De overstijgende effecten op buurtniveau (zie tabel 10) worden onderbouwd vanuit de literatuur (Blickem et al., 2018; Woodward et al., 2021). Via asset-mapping zien bewoners kansen om met de ABCD-benadering hun leefomgeving te verbeteren (Van Pelt et al., 2024). Met betrekking tot sociale cohesie en dan specifiek gelijkheid en inkomensverschillen, is een belangrijk kritiekpunt dat de ABCD-benadering onvoldoende rekening houdt met structurele factoren als (on)gelijkheid en inkomensverschillen. Hierdoor bestaat het gevaar dat de ABCD-benadering bestaande sociale verhoudingen kopieert en niet bijdraagt aan het verkleinen van verschillen (Agdal et al., 2019; Blickem et al., 2018; Harrison et al., 2019; Ward, 2019). In hoeverre dit in het geval is binnen dit onderzoek is moeilijk om te zeggen. We zien enerzijds tendensen die daarop zouden kunnen wijzen zoals de deelname van voornamelijk hoogopgeleiden. Daar staat een aantal strategieën van community builders tegenover die diversiteit en inclusie juist vergroten, waarbij we zien dat concreet handen en voeten geven aan inclusie lastig is.

Vertrouwen steeg in een aantal buurten meer dan verwacht. Vertrouwen, zo bleek bij de werkzame factoren vormt een essentiële basis voor aanpakken van community builders. Vertrouwen komt van twee kanten: bewoners moeten zich veilig genoeg voelen om vertrouwen te geven, terwijl organisaties moeten laten zien dat zij transparant, consistent en voorspelbaar handelen. De ABCD-benadering kan op deze bijdragen aan het herstel van vertrouwen in instituties (Blickem et al., 2018; Harrison et al., 2019). Dat in een aantal buurten vertrouwen in instituties toeneemt, is op basis van literatuur dus verklaarbaar.

Wat betreft veiligheid wordt in de literatuur het verband gelegd tussen sterke gemeenschappen en veilige buurten. Sociale controle en collectieve zelfredzaamheid hierbij genoemd als eigenschappen van sterke gemeenschappen (Huygen & Fortuin, 2022). Uit de analyse van de Wijkwaardenkaart-gesprekken (zie ook hoofdstuk 3) wordt duidelijk dat veiligheid voor bewoners erg belangrijk is. Bewoners leggen in hun gesprekken ook de link tussen ervaren veiligheid en elkaar kennen in de buurt. Dit wordt ook ondersteund door Schots onderzoek waarbij het gevoel van vertrouwen en ervaren veiligheid is toegenomen (McLean et al., 2017). Tegelijkertijd is veiligheid, als effect van de ABCD-benadering weinig systematisch gemeten (Woodward et al., 2021). De ABCD-benadering kan volgens de literatuur met het versterken van gemeenschapsontwikkeling indirect bijdragen aan veiligheid.

7.5. Duurzaamheid

In deze literatuurstudie wordt duurzaamheid gedefinieerd als de bestendigheid van een aanpak, vertaald als *sustainability* of *durability* (Van Meerkerk et al., 2018). Het gaat hierbij om de mate waarin effecten van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken niet alleen tijdelijk zichtbaar zijn, maar ook op middellange en lange termijn beklijven binnen gemeenschappen, organisaties en buurten.

De gevonden effecten en impact in ons onderzoek zijn voornamelijk herleidbaar tot de eerste fasen van de ABCD-benadering (zoals asset-mapping en relaties opbouwen) en niet tot ontwikkelfase waarin sociale verandering wordt gerealiseerd (Ward, 2019). Gezien de looptijd van dit onderzoek 2,5 jaar is het niet verwonderlijk dat effecten voor de lange termijn nog niet zichtbaar zijn. Op basis van literatuur is er een aantal toekomstige effecten te benoemen:

- Duurzame sociale infrastructuur versterkt de buurtcohesie (Harrison et al., 2019).
- Buurten worden veerkrachtiger in omgaan met gezondheid en zorg (Blickem et al., 2018).
- Langdurige verbetering van welzijn en cohesie in buurten (Cassetti et al., 2020).
- Hogere participatie in besluitvorming door jongeren dankzij de ABCD-benadering (Agdal et al., 2019).
- Grotere gemeenschapsveerkracht rondom chronische aandoeningen (Blickem et al., 2018).
- Borging van netwerken en samenwerking in de buurt (Woodward et al., 2021).
- Empowerment en versterkt sociaal kapitaal in buurten (Van Pelt et al., 2024; Ward, 2019).

Reflecterend op in de literatuur gevonden impact valt het belang van duurzame sociale infrastructuur op. De inzet op plekken voor ontmoeting is volgens literatuur over de ABCD-benadering en kansrijke strategie om uiteindelijk de buurtcohesie te versterken. Ook op het gebied van welzijn, gezondheid en chronische aandoeningen is er in potentie impact te behalen, al komen de effecten op gezondheidsgebied weinig naar voren in dit onderzoek. Jongeren als specifieke doelgroep komen weinig terug in onze onderzoeksresultaten, terwijl hier volgens Agdal et al. (2019) wel degelijk resultaten behaald kunnen worden. Tot slot zien we in dit onderzoek voorbeelden van netwerkvorming en samenwerking, maar nog niet zozeer van borging. Hetzelfde geldt voor empowerment en sociaal kapitaal.

Uit de literatuur blijkt dat verduurzaming van de ABCD-benadering sterk afhankelijk is van omgevingsfactoren en de manier waarop de aanpak wordt ingebed. Relaties en vertrouwen vormen hierbij de basis voor duurzame resultaten (Harrison et al., 2019; Agdal et al., 2019). Zonder wederkerige relaties en de regie van bewoners is er geen blijvend effect. Daarnaast komt naar voren dat langdurige betrokkenheid en financiering essentieel zijn: korte projectsubsidies belemmeren bestendigheid, terwijl meerjarige ondersteuning ruimte biedt voor groei en consolidatie (Woodward et al., 2021; Van Pelt et al., 2024).

Een ander belangrijk mechanisme is de organisatiecultuur. De bestendiging van de ABCD-benadering vraagt dat organisaties leren loslaten, minder sturen op output en meer ruimte bieden voor co-design met bewoners (Harrison et al., 2019; Ward, 2019). Wanneer organisaties blijven werken vanuit controle en risicomijding, ondermijnt dit de duurzaamheid van de ABCD-benadering en andere gemeenschapsgerichte aanpakken. Ook de rol van community builders is van belang: zij ondersteunen bewoners, maar moeten voorkomen dat hun rol leidt tot afhankelijkheid. Ondersteuning door community builders moet zich richten op het versterken van bewonersregie en het voorkomen van overbelasting van vrijwilligers (Ward, 2019; South et al., 2024). Er is dus een belangrijke structurele rol voor community builders weggelegd.

Barrières voor bestendigheid zijn onder andere kortetermijndenken in beleid en financiering, overbelasting van actieve burgers en de druk van bredere systeemfactoren zoals bezuinigingen en beleidslogica die weinig ruimte laat voor procesgerichte benaderingen (Blickem et al., 2018; Casseti et al., 2020; De Weger, 2022). Ook wijzen evaluatiestudies erop dat de effecten van de ABCD-benadering vaak moeilijk meetbaar zijn met traditionele indicatoren. Hierdoor wordt duurzaamheid soms onderschat of niet zichtbaar gemaakt (South et al., 2024; Ward, 2019).

8 Reflectie op de onderzoeksresultaten: experts

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten nader beschouwd door ze te spiegelen aan de inzichten en ervaringen van experts binnen het vakgebied. Waar eerdere hoofdstukken zich richten op de empirische bevindingen, biedt deze reflectie een verdiepend perspectief dat helpt om de uitkomsten te duiden, te nuanceren en in een bredere context te plaatsen. Door de koppeling te maken tussen de data en de kennis van experts, ontstaat een rijker en meer gebalanceerd beeld van de betekenis en implicaties van de resultaten.

8.1. Over de democratische rol van gemeenschapsgericht werken: een reflectie op het onderzoek *De Kracht van Samen* door Marcel Spierts

Het unieke van het onderzoek *De Kracht van Samen* kan niet genoeg worden benadrukt en het onderzoek komt ook nog eens op een belangrijk moment. Het unieke schuilt vooral in de omvang en duur van het onderzoek. Het is een noviteit voor Nederland dat er op zo'n grote schaal (33 buurten) en zo langdurig (2,5 jaar) onderzoek is verricht naar gemeenschapsgericht werken en samenlevingsopbouw. Het komt op een belangrijk moment met het oog op de revival die gemeenschapsgericht werken de laatste vijf jaar doormaakt. Zo'n 25 jaar geleden was er ook sprake van een spectaculaire opkomst van gemeenschapsgericht werken en ABCD. Na een aantal jaren ebde de hausse weer weg, mede ingegeven door de geringe bewijskracht die het spaarzaam verrichte onderzoek destijds opleverde (Davelaar et al., 2004; Davelaar & Veldboer, 2008). Dat is deze keer anders. *De Kracht van Samen* laat overtuigend zien dat gemeenschapsgericht werken tot een waaier aan positieve effecten leidt, die onderling met elkaar verweven zijn en elkaar versterken. Dat is hoopvol en biedt vertrouwen voor de toekomst: gemeenschapsgericht werken is *here to stay*.

Spanning tussen het ritme van de buurt en de logica van het systeem

De positieve effecten die de onderzoekers onderscheiden bestrijken een breed palet. Ontmoeting tussen bewoners en activiteiten in de gemeenschappen nemen toe; bewoners ervaren versterkte regie en een groeiend gevoel van eigenaarschap; er ontstaat gaandeweg meer vertrouwen tussen bewoners onderling en tussen bewoners en professionals; en er komt meer ruimte voor initiatief en samenwerking, zowel tussen bewoners als met andere partijen. De onderzoekers plaatsen

ook een aantal kanttekeningen. Zo zorgen allerlei 'systemische' factoren ervoor dat de gerapporteerde effecten kwetsbaar zijn. De projectmatige aanpak en de bijbehorende kortstondige financiering leiden tot een gebrek aan tijd en geld en dragen niet bij aan verduurzaming. De druk om op korte termijn meetbare resultaten te laten zien strookt niet met de aard van gemeenschapsgericht werken. Leiderschap en visie op gemeenschapsgericht werken zijn nodig om structurele voorwaarden te scheppen, maar ontbreken vaak nog. De onderzoekers spreken dan ook van 'een spanningsveld tussen het ritme van de buurt en de logica van het systeem'.

Een tweede kanttekening betreft democratisering, een ambitie die in de loop van de geschiedenis altijd met ABCD en gemeenschapsgericht werken verbonden is geweest. De toegenomen bewonersregie leidt in de ogen van de onderzoekers nog niet tot een 'democratiseringsbeweging', in de zin van groeiende zeggenschap en een verschuiving van macht ten voordele van bewoners. Nu is het de vraag of de onderzoekers hier niet iets te zuinig zijn. De effecten die ze beschrijven bevatten wel degelijk kiemen van democratisering. Niet alleen eigenaarschap, regie en agency van bewoners vormen daar een uitdrukking van. Ook de realisatie van publieke ontmoetingsplekken staat symbool voor de kracht van informele democratie (Koekoek, 2025). En de onderzoekers rapporteren een toegenomen gevoel van gelijkwaardigheid onder bewoners richting (professionals van) instituties, eveneens een belangrijke voorwaarde voor alledaagse democratie. Democratie zit vaak in kleine dingen en het hoeft niet altijd opvallend en spectaculair te zijn. Macht delen kan ook zonder grote woorden te gebruiken.

Taal van de democratie

Maar de onderzoekers hebben gelijk dat de taal van de democratie te weinig wordt gesproken. En juist die taal van de democratie zou bij uitstek een gemeenschappelijke taal kunnen zijn, die niet alleen de identiteit van gemeenschapsgericht werken voor betrokkenen kan verhelderen, maar ook behulpzaam kan zijn bij het hanteerbaar maken van de eerder geschetste spanning tussen 'het ritme van de buurt en de logica van het systeem'. In het eindrapport wordt die spanning ook aangeduid en geanalyseerd in termen van 'horizontale sociale structuren' en 'verticale beleidsstructuren'. Het kunnen hanteren van dat spanningsveld is volgens de onderzoekers een belangrijke competentie van community builders.

De taal van de democratie kan community builders, buurtverbinders en andere bewoners helpen om beter grip te krijgen op deze spanning. In de taal van de democratie staan de horizontale sociale structuren voor de alledaagse of maatschappelijke democratie en de verticale beleidsstructuren voor de representatieve democratie. In een vitale democratie zijn beide op elkaar aangewezen, is de kleine alledaagse praktijk van erkenning verweven met het grotere democratische systeem

van machtsrelaties (Verloo, 2025). In de ideale situatie versterken ze elkaar zelfs. Die ideale situatie bestaat in Nederland natuurlijk bij lang na niet, zoals bijvoorbeeld de gezaghebbende Herman Tjeenk Willink keer op keer heeft aangetoond. Maar het onderscheid tussen maatschappelijke en representatieve democratie kan wel helpen om alle betrokkenen bij het proces van gemeenschapsgericht werken op hun ‘democratische rol’ aan te spreken.

Het delen van kennis en macht met bewoners

Hoe ziet die democratische rol er dan uit? In het democratische systeem is macht tussen bewoners, professionals, ambtenaren en bestuurders ongelijk verdeeld. Bewoners lijken daarbij geregeld aan het kortste eind te trekken. Zo blijken in participatieprocessen besluiten nogal eens voorgekookt te zijn en worden de hooggespannen verwachtingen niet altijd waargemaakt. Op de ervaring, kennis en energie die bewoners bezitten – bijvoorbeeld rond complexe maatschappelijke vraagstukken als gezondheid, bestaansonzekerheid, veiligheid en klimaat – wordt dan onvoldoende beroep gedaan. Het zou al helpen wanneer bestuurders en ambtenaren in zulke gevallen aan de voorkant eerlijk communiceren over de voorwaarden. In het slothoofdstuk doen onderzoekers ook de aanbeveling aan ambtenaren en bestuurders om expliciet te maken wie, op welk niveau, waarover beslist.

Een aanbeveling voor community builders zou nog kunnen zijn om niet alleen in de alledaagse praktijk democratische relaties met bewoners te onderhouden, maar ook samen met bewoners uit te zoomen naar het democratisch systeem. Door uit te zoomen en systemisch te kijken naar de democratie kunnen community builders, buurtverbinders en andere bewoners het democratisch systeem transparant maken. Er komt dan beter zicht op de ‘interafhankelijkheid’, de onderlinge verbindingen tussen partijen. Om het democratisch systeem goed te laten werken, zijn ambtenaren en bestuurders ook afhankelijk van bewoners. De initiatieven van bewoners zijn vaak creatief en adaptief, ze kunnen zich snel aanpassen aan veranderende omstandigheden. En bewoners zijn met velen en kunnen ook daardoor macht ontplooiën.

De taal van de democratie biedt de kans om zowel de machtspositie van bewoners als van bestuurders en ambtenaren te erkennen en de interafhankelijkheid in het democratisch systeem te benutten (Verloo, 2025). Dat schept ruimte voor creatieve vormen van agency voor bewoners en draagt bij aan het ontwikkelen van tegenmacht.

8.2. Gemeenschapsontwikkeling en sociale kwaliteit: een reflectie op het onderzoek De Kracht van Samen door Lisbeth Verharen

Wanneer we door de bril van de sociale kwaliteit-benadering kijken naar de resultaten van het onderzoek De Kracht van Samen dan wordt overduidelijk dat de aanpakken voor gemeenschapsontwikkeling bijdragen aan sociale kwaliteit. Bij gemeenschapsontwikkeling wordt vaak in eerste instantie gedacht aan het versterken van de sociale verbindingen in buurten en wijken. In termen van de sociale kwaliteit-benadering: het versterken van sociale cohesie. Dat is een van de factoren die bijdraagt aan sociale kwaliteit. En we lezen ook in het rapport dat de aanpakken daaraan bijdragen. De sociale kwaliteit-benadering leert ons echter dat drie factoren interacteren met sociale cohesie: sociale empowerment, sociaaleconomische zekerheid en sociale inclusie (Verharen et al., 2024) en die inzichten, samengevat in tabel 11 gebruik ik bij deze reflectie op de bevindingen uit het onderzoek.

Tabel 11. Factoren van sociale kwaliteit (Verharen, 2017)

Sociale Kwaliteit		
Factoren	Via	Gericht op
Sociaaleconomische zekerheid	Borgen van essentiële bestaansvoorwaarden voor ieder mens via mensenrechten, wetgeving en voorzieningen.	Sociale rechtvaardigheid
Sociale inclusie	Responsiviteit en toegankelijkheid van groepen, gemeenschappen en systemen.	Gelijkwaardigheid
Sociale cohesie	Gedeelde normen en waarden, erkenning en respect, wederkerigheid.	Solidariteit
Sociale empowerment	Mogelijkheden tot zelfbeschikking, ondersteund en versterkt door relaties en structuren	Menselijke waardigheid

Empowerment als cruciale factor

Mijn afdrank is dat de aanpakken voor gemeenschapsontwikkeling vooral gericht zijn op sociale empowerment; het verkennen en ondersteunen bij het verder ontwikkelen van talenten van (groepen) mensen. Bewoners ontdekken hun talenten door het deelnemen aan activiteiten en het nemen van initiatieven, ze inspireren daarmee anderen en er ontstaan nieuwe of versterkte verbindingen tussen mensen. Door de focus te leggen op empowerment, op wat mensen kunnen en willen bijdragen, door initiatief en ontwikkeling te stimuleren ontstaat individuele en collectieve trots. Versterken van gemeenschappen gaat over het proces van versterking van (groepen) bewoners en dus over empowerment, zowel individueel als collectief. Dat mag bij gemeenschapsontwikkeling veel meer worden belicht.

Empowerment gaat over kracht, maar ook over macht (Noordink, 2025). Ook dat heeft het onderzoek bloot gelegd: dat mensen door de aanpak van de community builders de ervaring opdoen inspraak te hebben, dat hun stem wordt gehoord en dat ze invloed hebben. Het vergroot hun gevoel van eigen regie. Wel wordt in het rapport geconstateerd dat het versterken van de eigen regie vaak beperkt blijft tot een meer selecte groep actieve of hoogopgeleide bewoners en dat minder zichtbare (groepen) bewoners daarin minder worden bereikt. Tevens stellen de onderzoekers dat het belangrijk is om zowel oog te hebben voor de assets van de buurt (what's strong) als om oog te hebben voor kwetsbaarheden en structurele problemen die soms minder zichtbaar zijn. Dit is exact wat in de theorie over empowerment wordt benadrukt: de gerichtheid op krachten met erkenning voor kwetsbaarheid en (on)macht (Van Regenmortel, 2009). De mogelijkheden van mensen en gemeenschappen verschillen (Verharen, 2017) en dat vraagt om aandacht voor een derde factor uit de sociale kwaliteit-benadering bij gemeenschapsontwikkeling: sociaaleconomische zekerheid.

De verschillen in sociaaleconomische zekerheid

Veilig voelen in de buurt vinden bewoners zeer belangrijk, blijkt uit het onderzoek. Dit is een basisbehoefte, of - in termen van de sociale kwaliteit-benadering - dit gaat over sociaaleconomische zekerheid. Zichtbaar wordt dat deze basisbehoefte sterk interacteert met sociale cohesie. Elkaar kennen, in de gaten houden en sociale controle vergroten het gevoel van veiligheid. Maar ook beschrijven de onderzoekers hoe fysieke veranderingen in de buurt zoals een nieuwe ontmoetingsplek vaak een startpunt zijn voor meer sociale cohesie.

In hoeverre basisbehoeften zoals veiligheid, een goede plek om te wonen en voldoende inkomen geborgd zijn verschilt tussen buurten en tussen bewoners in een buurt en dat is van invloed op de mogelijkheden van mensen en buurten. Vanuit een sociale kwaliteit-perspectief kun je deze factor niet negeren bij het versterken van sociale cohesie. En dat blijkt ook uit de Kracht van Samen.

Zorgen over financiële zelfredzaamheid kan bijvoorbeeld volgens de onderzoekers een belemmering voor bewoners zijn om zich in te zetten in rollen waar meer verantwoordelijkheden worden gevraagd. En over sociaaleconomische zekerheid op collectief niveau van gemeenschappen stellen zij dat door tijdelijke financiering voor beide programma's er door community builders gebouwd kan worden aan relaties die nodig zijn om collectieve actie te realiseren, maar dat de tijdelijkheid van de financiering de verduurzaming op de langere termijn in de weg kan staan. Ik vermoed dat sommige buurten daarvan minder afhankelijk zijn, omdat bewoners de wegen weten te bewandelen voor andere vormen van financiering en/of omdat zij zelf voldoende financieel draagkrachtig zijn om dingen voor elkaar te krijgen. Dat roept de vraag op waar de aanpakken zich op richten: empowerment van iedereen?

De worsteling met sociale inclusie

'Iedereen is welkom' is één van de uitgangspunten van de aanpakken. Maar in het rapport lezen we ook de uitspraak van een projectleider "als je het op z'n beloop laat heb je vooral witte hoogopgeleide mensen om je heen". Het bereiken van mensen met een afstand tot bestaande netwerken en instanties blijft een hardnekkige uitdaging stellen de onderzoekers. Dat betekent dat er kritisch gekeken moet worden naar de toegankelijkheid en responsiviteit van de aanpakken en de activiteiten die daaruit voortvloeien. De onderzoekers doen daarvoor goede aanbevelingen, zoals dat inclusie vraagt om bewustwording, dialoog en nieuwsgierigheid binnen de gemeenschap. En ook om spanningen binnen groepen bespreekbaar te maken en dialogen te organiseren tussen verschillende groepen. Dat is een rol die community builders (kunnen) pakken en iets dat zonder gerichte inzet op gemeenschapsontwikkeling niet als vanzelf tot stand zou komen.

Bij het versterken van sociale cohesie ontkom je niet aan het vraagstuk van inclusie. Het is geen vraagstuk dat je oplost, maar een vraagstuk dat om voortdurende aandacht vraagt: hoe het interacteert met sociale cohesie en hoe je de toegankelijkheid en responsiviteit van activiteiten, groepen, gemeenschappen vergroot zodat ook degenen die minder krachtig en machtig zijn zichzelf kunnen versterken en invloed kunnen hebben.

Het palet van sociale kwaliteit

De onderzoekers gebruiken de metafoor van het palet om duidelijk te maken dat, net als bij het mengen van kleuren, de afzonderlijke effecten van de aanpakken gericht op gemeenschapsontwikkeling niet meer los van elkaar te onderscheiden zijn zodra ze eenmaal in interactie gebracht zijn. Dat klopt en is een fraai staaltje van het versterken van sociale kwaliteit. Bewust of onbewust mengen community builders het inzetten op sociale cohesie, sociale empowerment, sociaaleconomische zekerheid en sociale inclusie en weten deze aan te wenden voor het versterken van de gemeenschap.

Het onderzoek laat wel ook zien dat ze twee kleuren van het palet wat minder geneigd zijn te benutten of minder prioriteit te geven: sociaaleconomische zekerheid en sociale inclusie. In sommige gevallen zal het inzetten op de kleuren sociale empowerment en sociale cohesie een positieve weerslag hebben op deze twee andere kleuren bijvoorbeeld doordat mensen zich dusdanig hebben kunnen ontwikkelen dat ze hun sociaaleconomische positie weten te verbeteren. Dat is immers de kern van de benadering van sociale kwaliteit: de factoren interacteren met elkaar. Maar dat betekent ook dat in andere situaties deze kleuren de factoren sociale empowerment en sociale cohesie negatief beïnvloeden, bijvoorbeeld doordat er spanningen in de buurt ontstaan omdat sommige groepen zich buitengesloten voelen. Sociale kwaliteit is voortdurend in beweging onder invloed van alle vier de factoren op het palet van sociale kwaliteit. Bewust stilstaan bij waar wel en niet op wordt ingezet en hoe de andere factoren daardoor beïnvloed worden in positieve of negatieve zin is nodig om te bepalen of en hoe je daarop kunt inzetten. Met regelmaat systematisch reflecteren op alle vier de kleuren van het palet sociale kwaliteit kan gemeenschapsontwikkeling nog verder versterken.

8.3. Building Sustainability through enhancement of the ABCD principles: reflectie op het onderzoek De Kracht van Samen door internationaal expert Sarah Ward

This reflection focuses on the longer-term sustainability of the two ABCD/Community Development programmes, the scope for professional and resident learning, and the potential community structures which could support growing neighbourhood autonomy.

Building sustainability through enhancement of the ABCD principles

The five ABCD principles as defined in chapter 4 appeared to offer coherence in approach and values across both programmes. By foregrounding local autonomy, existing skills and relational approaches, the programmes were able to build embedded, empowering activities within communities. The evaluation approach adds analytical traction to the ABCD principles by exploring the environmental factors which enabled or hindered the ABCD approach. These factors included municipal vision, staff attitude and behaviours, funding, professional competencies, inclusion of diversity and availability of amenities. Since these are critical to the sustainability of community autonomy in the longer-term, they may be a useful addition to the five ABCD principles, to equip community builders with the analytic framework to understand where to focus their energies as programmes develop. One such framework is offered by Westoby and Dowling (2013) who describe community development as a four-level transformational process (micro, meso, macro, meta), starting with bonding and banding within communities. As ABCD stabilises, attention shifts to macro-level structures that support long-term autonomous action. At the meta level, neighbourhoods scale up and connect regionally to form sustainable networks.

The report's focus on effects at individual, social ties and neighbourhood levels highlights the need to connect these dimensions more explicitly in an ABCD /community development, to help community builders to identify areas for improvement and to plan future development towards sustainability. Moreover, this demonstrates the value of embedded research alongside ABCD/ community development and grounds residents' definitions of vital neighbourhoods (feeling safe, living the way I want and contact with others) in the mechanisms of change which can bring about these desired outcomes. Connecting complex outcomes at personal, social and structural levels would inform future work and improve visibility of the programme benefits to funders, partners and residents.

The comparison of the two programmes helped to draw out their strengths, similarities and differences in employing ABCD/Community Development. For example, Sterke Buurtverbinders (SB) combined ABCD with wider community development tools and worked across whole neighbourhoods, building strong municipal partnerships from the outset. Van Buurten naar Communities (VBnC) maintained a primarily ABCD-focused, targeted grassroots approach, concentrating on specific needs such as collaboration with ethnically diverse residents. Over time, VBnC increased engagement with municipalities, suggesting a growing focus on macro-level sustainability.

Although both approaches were effective in different contexts, the report indicates they were not always used intentionally. For example, efforts to support diversity were fragile, highlighting the need for intentional relationship-building across cultural groups. VBnC's targeted approach does not appear to have been a deliberate diversity strategy, nor was its later shift toward whole-neighbourhood work clearly framed as a sustainability decision. With the benefit of learnings from the report, future programmes could receive training on strategic ABCD applications to support long-term sustainability and address local priorities, alongside targeted learning for community builders, residents, and staff.

Potential areas for professional and resident learning

Dialogue and co-production represent a key area for targeted professional learning, particularly to support reflection on sustaining *difference* in communities rather than seeking consensus. This is relevant to diversity and community autonomy. Community builders could benefit from training in dialogic theories, including critical reflection on assumptions, democratic deliberation (Escobar, 2016), communicative action (Habermas, 1984), and agonistic citizenship that values constructive disagreement (Mouffe, 2000). These approaches support engaged local politics and align with the report's recommendation to strengthen the ABCD principle that "Everyone is Welcome."

Both programmes demonstrated the value of visible, locally embedded work that prioritised everyday engagement with residents. The creativity of local workers through 'ideas breweries', pop-up events, street table asset-mapping and the 'Treasure Chest' generated energy and highlighted visibility of local action in communities. While personal development, wellbeing and improved self-worth may be expected outcomes within programmes for citizen welfare, the individual impacts of increased autonomy and active meaningful contribution stand out as particular outcomes of an ABCD approach. Professional learning for community development staff could support the development of pathways and progression between the three dimensions of Individual, Social Ties and Neighbourhood by linking individual learning with collective action.

Drawing on Freire's (1970) critical pedagogy -which is foundational to professional training of Community Builders in the UK- community builders then can support communities in cycles of action and reflection that build collective strength, solidarity, and local autonomy. Thereby communities can challenge inequalities that would be difficult to address individually but also create a sense of solidarity and mutuality (Ledwith, 2007). Developing staff capacity to work strategically across micro to meta levels (Westoby & Dowling, 2013) would further support transitions from individual impacts to sustainable neighbourhood change, aligning with the report's recommendations.

Another lens through which to consider autonomous community development is in challenging the epistemic injustice (Fricker, 2007) experienced by disadvantaged neighbourhoods. The knowledge of these communities frequently goes unacknowledged, disregarded or unrepresented. Assets are not only about 'doing' but are also about 'knowing' (de Andrade and Angelova, 2020); the ABCD approach could draw this out with a focus on learning alongside activity. A praxis approach to autonomous community development would support communities' right to request and access appropriate learning; offering a range of options including those outlined above could support neighbourhoods towards autonomous management and decision-making by tailoring their own programme of collaborative learning as an integral part of the ABCD process. This aligns with the report's recommendations to make resident involvement and ownership explicit and tailored and in securing a learning community.

The final reflection concerns the potential to offer information, learning and development on the types of community structures which accommodate and support resident autonomy and sustainable community-based programmes.

Community structures to support autonomy: income generation and local ownership

Finally, the availability of finance was a recurrent theme in reflections on the longer-term sustainability of the programmes. ABCD/community development programmes would benefit from considering the variety of community organisational structures which support communities: from cooperatives to community land and development trusts. Locally owned organisations embed autonomy while the generation of income streams can support autonomy by avoiding reliance on funder reporting requirements. Locally owned and managed buildings can offer residents the opportunity to create a strategic vision over which they have ownership; buildings are also assets which can generate income through room hire, such as to municipal partners or health and welfare partners. Development trusts can develop income streams, such as through renewable energy schemes^[2], community shares^[3] and community benefit societies^[4], which allow communities to create sustainable services and amenities which fit their needs. These community-led structures may offer additional ways to bridge system and realities, as per the Report's recommendation.

Conclusion

In conclusion, this report offers a clear and detailed set of ABCD/community development practice and policy recommendations which underline the value of independent evaluation in supporting community development programmes with the analytical tools to build towards sustainable, autonomous communities. These findings also offer an important contribution to knowledge on ABCD in the Netherlands context and on co-constructing research with communities. Most importantly, the evaluation offers the detailed evidence required for the Sterke Buurtverbinders and Van Buurten naar Communities neighbourhoods to plan their next strategic steps towards sustainable futures, as they move to embed the ABCD/community development programmes in the long-term.

2 Fintry Development Trust; <https://fintrydt.org.uk>.

3 Community Shares Scotland; Strontian Community School; <https://communitysharesscotland.org.uk/strontian-community-school>.

4 Community Benefit Society; The crunchy carrot; <https://communitycarrot.scot>.

9 Beschouwing en aanbevelingen

9.1. Inleiding

Gemeenschapsontwikkeling is geen rechte lijn, maar een kronkelig pad vol ontmoetingen, verwachtingen en ook frictie. In deze beschouwing kijken we terug op wat er gebeurde in 33 buurten (waarvan twaalf focusbuurten) waar bewoners, community builders en professionals samen aan de slag gingen met een gemeenschapsgerichte aanpak. We verbinden de resultaten uit het onderzoek met het conceptueel model en internationale literatuur om te begrijpen wat werkt, wat schuurt en wat nog openstaat. We starten met een beschouwing langs twee hoofdlijnen op basis van de resultatenhoofdstukken: aanpak en omgevingsfactoren en effecten en duurzaamheid. We geven daarin antwoorden op de hoofdvraag:

Wat is de bijdrage van de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken aan vitale gemeenschappen in de periode 2023-2025?

Daarnaast zien we een aantal lacunes en blinde vlekken vanuit het onderzoek. In de derde paragraaf benoemen we expliciet waar het schuurt, waar resultaten achterblijven of waar structurele uitdagingen zichtbaar zijn en willen we bijdragen aan een legergericht perspectief op de toekomst van gemeenschapsontwikkeling in Nederland. We sluiten we af met aanbevelingen voor gemeenschappen, beleid en praktijk en onderzoek. Deze aanbevelingen zijn tot stand gekomen in afstemming tussen de onderzoekers, het Oranje Fonds als opdrachtgever en de experts, die in het vorige hoofdstuk hun reflecties hebben gedeeld.

9.2. Beschouwing

In deze beschouwing beantwoorden we de hoofdvraag en werken we deze reflecties verder uit langs twee hoofdlijnen:

1. Gemeenschapsgerichte aanpakken en omgevingsfactoren.
2. Effecten, impact en duurzaamheid.

9.2.1. Gemeenschapsgerichte aanpakken en omgevingsfactoren

Nabijheid, balanceren en schakelen als onderdeel van de aanpak

De gemeenschapsgerichte aanpakken in beide programma's laten een rijk palet zien van diverse manieren van werken van community builders en buurtverbinders, de verschillende niveaus waarop ze opereren en de rollen die ze daarbij vervullen. In alle buurten – in en buiten de focusbuurten – vormt het luisteren naar verhalen en het verkennen van talenten van bewoners een belangrijk startpunt. Dat vraagt *nabijheid* van de projectleiders, buurtverbinders en community builders, door veel aanwezig, zichtbaar en aanspreekbaar te zijn in de buurt. Een tweede belangrijk element is het versterken van bewonersregie. Dit kan gaan over het organiseren van buurtactiviteiten, maar ook over vormen van inspraak, zoals wijk- of dorpsraden of samenwerken in een buurtteam. Community builders benoemen daarbij de balanceer-act tussen het ondersteunen en loslaten van bewoners en bewonersinitiatieven. Dat is geen lineair proces, maar vraagt continue aandacht en aanpassing, omdat situaties door allerlei onderliggende redenen veranderen.

Er zijn allerlei omgevingsfactoren die van invloed zijn op de inzet van de community builders en de mogelijkheden voor het nemen en krijgen van regie door bewoners. Soms vormen persoonlijke omstandigheden van bewoners een belemmering, zoals financiële zorgen of het onvoldoende machtig zijn van de taal. Sommige bewonersinitiatieven hebben een gesloten karakter, waardoor niet alle bewoners de mogelijkheid hebben om deel te nemen aan deze initiatieven. Ook worden er voorbeelden genoemd van de angst dat gemeenteprofessionals de gemeenschapsgerichte aanpak overnemen of zijn er voorbeelden van lokale organisaties die samenwerken met bewoners en geen ruimte maken voor inspraak. Om deze omstandigheden het hoofd te bieden, schakelen en verbinden community builders, projectleiders en buurtverbinders binnen en tussen niveaus. Binnen een bewonersinitiatief kunnen sommige bewoners bijvoorbeeld dominant zijn en vooral community builders hebben een rol om dit bespreekbaar te maken. Zij hebben ook een rol om te zorgen dat buurtprofessionals ruimte maken voor gelijkwaardig partnerschap met bewoners.

Gedeelde visie als basis voor versterken gemeenschappen

In alle deelnemende buurten is er een vorm van samenwerking tussen bewoners, buurtprofessionals en de gemeente. In een deel van de focusbuurten zien we de wil om samen te werken aan een gedeelde visie op gemeenschapsgericht werken in deze samenwerkingen. Daar waar het netwerk van professionals de principes van de ABCD-benadering – in ieder geval op hoofdlijnen – omarmt en actief uitdraagt, is dat over het algemeen een katalysator voor gemeenschapsontwikkeling: er ontstaat dan meer ruimte om verder bouwen op de energie van bewoners en bewonersinitiatieven. Voorbeelden hiervan zijn organisaties die de beweging maken van klachtgericht naar krachtgericht werken of woningcorporaties die medewerkers trainen in het werken vanuit de ABCD-benadering.

Er is echter meer nodig dan alleen een visie vanuit beleidsperspectief. Gemeentelijke procedures zijn vaak traag en complex, zoals het aanvragen van vergunningen, of het omgaan met omgevingsplannen. Maar ook andere wetten kunnen een uitdaging vormen voor de uitvoering van activiteiten, zoals de AVG, die informatie-uitwisseling complexer maakt. Regels, beleid en wetgeving sluiten onvoldoende aan bij de dynamiek van de buurt. Community builders, buurtverbinders en andere bewoners geven aan dat er behoefte is aan meer flexibiliteit, toegankelijke en eenvoudige procedures.

In sommige buurten is hiernaast sprake van een kloof tussen beleidsvisie op papier en de praktische uitvoering. Gemeenten zeggen de ABCD-benadering te omarmen, maar handelen nog probleemgericht of staan minder open voor (mede)zeggenschap. Sterke netwerken en positieve samenwerking vormen de basis voor succesvolle gemeenschapsontwikkeling, maar verschillen in verwachtingen over samenwerking met bewoners en institutionele logica kunnen deze relaties onder druk zetten. Het gesprek voeren over wat sterke gemeenschappen in de praktijk betekenen en het handelen naar een gedeelde visie zijn daarom cruciale voorwaarden voor duurzame samenwerking rond gemeenschapsontwikkeling. De community builders hebben hier een belangrijke schakelrol in.

Oog voor de specifieke context van de buurt

In sommige buurten zijn al sterke gemeenschappen aanwezig, terwijl in andere buurten sprake is van weinig netwerkvorming onder bewoners. Dat laatste kan verschillende oorzaken hebben, zoals grootschalige herstructurering waardoor er een grote wisseling is van bewoners.

Ook zijn er verschillen in de fysieke context van een buurt. In sommige buurten zijn voorzieningen zoals een winkel of gezondheidscentrum dichtbij, of zijn deze makkelijk bereikbaar met het openbaar vervoer, terwijl dat in andere buurten gemist wordt. In een deel van de buurten zijn er diverse plekken die ontmoeting mogelijk maken, zoals een buurthuis of ontmoetingsplekken in de publieke buitenruimte. In andere buurten worden deze plekken gemist of zijn ze minder toegankelijk, bijvoorbeeld omdat bewoners zich niet veilig voelen om deze plekken te bezoeken. De aanwezigheid van ontmoetingsplekken versterkt sociale interactie, terwijl het ontbreken daarvan het organiseren van activiteiten uitdagender kan maken.

Er zijn dus veel verschillende factoren die van invloed zijn op mogelijkheden voor het versterken van de vitaliteit van de buurt en er kan sprake zijn van een stapeling in belemmeringen van die verschillende factoren. Deze buurtcontext is bepalend voor de strategie die community builders samen met betrokkenen in de buurt kiezen (zie ook hoofdstuk 4 voor de omgevingsfactoren).

Randvoorwaarden voor versterken van gemeenschappen

Op basis van de analyse van de omgevingsfactoren is een aantal randvoorwaarden te onderscheiden die nodig zijn om vitale gemeenschappen duurzaam te versterken. De bestuurlijke omgevingsfactoren laten zien dat startsubsidies en extra (Rijks)middelen (zoals via het NPLV) essentieel zijn om bewonersinitiatieven op gang te brengen. Het gaat dan niet alleen om financiële middelen voor bewonersinitiatieven, maar ook om de financiering van de inzet van community builders. Buurten hebben last van projectmatige benaderingen en korte beleidscycli, waardoor continuïteit en gemeenschapsontwikkeling onder druk staan.

Een tweede punt is het ruimte geven aan de toepassing van de ABCD-benadering. De ABCD-benadering is een vorm van lokale democratie en dat betekent dat bewoners meer zeggenschap verkrijgen over voor hen relevante kwesties in de buurt. Gemeenten en organisaties dienen hiervoor ruimte te geven. Wanneer zij dit niet doen, zal de ABCD-benadering als proces stokken en zullen bewoners teleurgesteld afhaken. De ABCD-benadering is dan helaas niet meer dan window dressing (een gunstigere weergave dan de realiteit), in plaats van een aanpak die gemeenschappen en buurten versterkt.

9.2.2. Effecten, impact en duurzaamheid

In deze beschouwing over (on)behaalde effecten, impact en duurzaamheid staan we stil bij de belangrijkste inzichten en dilemma's die uit het onderzoek naar voren komen. We reflecteren op de verwevenheid (het 'palet') van effecten, het spanningsveld tussen capaciteit en verantwoordingsdruk en ten slotte de realiteit van gemeenschapsontwikkeling (en democratisering) in buurten. Daarbij besteden we bijzondere aandacht aan de lacunes en blinde vlekken. Niet als tekortkomingen, maar als waardevolle aanwijzingen voor doorontwikkeling, verdieping en (beleidsmatige) ondersteuning. Deze reflectie is dus geen samenvatting van resultaten maar een duiding van wat het onderzoek ons heeft geleerd over de randvoorwaarden, grenzen en potentie van gemeenschapsgericht werken. Door expliciet te benoemen waar het schuurt, waar resultaten achterblijven of waar structurele uitdagingen zichtbaar zijn, willen we bijdragen aan een legergericht perspectief op de toekomst van gemeenschapsontwikkeling in Nederland (zie ook de 9.3 voor de aanbevelingsrichtingen).

Reflectie op de gelaagdheid en verwevenheid van effecten

Het onderzoek laat zien dat effecten van gemeenschapsontwikkeling zich nooit eenduidig of geïsoleerd voordoen. In plaats daarvan ontstaat een rijk palet aan uitkomsten, waarbij veranderingen op individueel niveau, op het niveau van sociale verbanden en op buurniveau elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken. De metafoor van het 'palet' is niet toevallig gekozen. Net als bij het mengen van kleuren zijn de afzonderlijke effecten vaak niet meer los van elkaar te onderscheiden, zodra ze eenmaal in interactie zijn gebracht.

Zo kan een ingreep, zoals het realiseren van een nieuwe ontmoetingsplek, niet alleen leiden tot meer sociale interactie, maar ook bijdragen aan het vergroten van het zelfvertrouwen van bewoners, het versterken van onderlinge relaties en het stimuleren van bewonersregie. Vanuit dergelijke plekken ontstaan ook weer nieuwe ideeën voor activiteiten, bijvoorbeeld een afvalprikploeg, die weer effect heeft op de leefbaarheid van een buurt. Tegelijkertijd ervaren individuele deelnemers van deze ploeg bijvoorbeeld meer verbondenheid met andere bewoners, of helpen zij elkaar thuis met een kleine klus. Deze verwevenheid betekent dat het analytisch ontleden van effecten – bijvoorbeeld het toeschrijven van een specifiek resultaat aan één aanpak of de inzet van één community builder – in de praktijk vaak niet mogelijk of zelfs wenselijk is. Het onderzoek maakt duidelijk dat het vooral de optelsom is van kleine, vaak informele en procesmatige veranderingen die samen leiden tot een grotere beweging richting vitale gemeenschappen.

Bovendien blijkt uit de data dat de uitkomsten van de aanpakken en inzet beïnvloed worden door de context van de buurt. Wat in de ene buurt werkt, kan in een andere context anders uitpakken. Dit benadrukt het belang van maatwerk en het voortdurend afstemmen van aanpakken op de lokale dynamiek, behoeften en mogelijkheden. De gelaagdheid van effecten vraagt om een waarderende, kwalitatieve benadering van het in beeld brengen van effecten, waarin ruimte is voor verhalen, ervaringen en subtiele verschuivingen in houding en gedrag. Het procesmatige karakter van gemeenschapsontwikkeling – het samen leren, experimenteren en reflecteren – blijkt minstens zo belangrijk als de uitkomsten op korte termijn.

Spanningsveld tussen tijd, financiering en verantwoordingsdruk

Een fundamenteel spanningsveld dat uit het onderzoek naar voren komt, betreft de verhouding tussen de tijd die nodig is voor duurzame gemeenschapsontwikkeling en de (ervaren) druk om op korte termijn meetbare resultaten te laten zien. Gemeenschapsontwikkeling is per definitie een proces van de lange adem, waarin vertrouwen, relaties en regie langzaam groeien en zich ontwikkelen. Tegelijkertijd is de praktijk vaak weerbarstig. Financiering is veelal projectmatig en kortlopend, waardoor initiatieven kwetsbaar zijn en community builders onder druk staan om snel verantwoording af te leggen.

Deze verantwoordingsdrang strookt niet altijd met de relationele aard van gemeenschapsontwikkeling. De behoefte om te voldoen aan externe eisen, bijvoorbeeld van gemeenten, fondsen of andere financiers, kan ten koste gaan van het tempo en de ruimte die nodig zijn om samen met bewoners te bouwen aan duurzame verandering. Dit leidt tot een spanningsveld tussen het ritme van de buurt en de logica van het systeem.

Het onderzoek laat zien dat het creëren van structurele randvoorwaarden, zoals meerjarige financiering, ruimte voor reflectie en het accepteren van procesmatige uitkomsten ('er is meer vertrouwen tussen bewoners, gemeente en professionals binnen samenwerkingen'), essentieel is voor het realiseren van duurzame impact. Leiderschap en visie bij professionele organisaties zijn nodig om ruimte te maken voor experiment, leren en maatwerk. Alleen dan kunnen community builders samen met (actieve) bewoners in een passend tempo werken aan verankering en borging van gemeenschapsontwikkeling.

Het vraagt bovendien om het ontwikkelen van verantwoordingspraktijken die niet alleen gericht zijn op kwantitatieve output, maar die ook ruimte laten voor kwalitatieve, procesmatige en relationele opbrengsten. Het zichtbaar maken van deze opbrengsten, bijvoorbeeld in de vorm van verhalen, casussen of participatieve evaluaties, is essentieel om de waarde van gemeenschapsontwikkeling recht te doen.

Democratisering en bewonersregie: ambitie versus realiteit

De ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken hebben ambities geformuleerd met betrekking tot het stimuleren van bewonersregie. Het onderzoek laat zien dat er in veel buurten daadwerkelijk beweging is richting meer initiatief van bewoners, bijvoorbeeld via de oprichting van wijkraden, handtekeningenacties of het nemen van initiatief voor buurtactiviteiten. Bewoners ervaren meer invloed op hun leefomgeving en voelen zich vaker gehoord en gezien. Maar het expliciete woord *democratisering* valt weinig. Dat wijst op een discrepantie tussen de taal (van de bredere literatuur) en de manier waarop veranderingen lokaal worden ervaren en benoemd.

Wat verder terugkomt in de onderzoeksresultaten, is dat bewonersregie zich in een aantal buurten concentreert bij een meer selecte groep actieve en/of hoogopgeleide bewoners; terwijl minder zichtbare groepen bewoners minder vaak worden bereikt. Bewonersregie is over het algemeen nog niet breed verankerd in de buurten; institutioneel vertrouwen groeit slechts in enkele buurten relatief snel. In sommige gevallen blijft de invloed van bewoners beperkt tot adviserende of uitvoerende rollen, terwijl de uiteindelijke besluitvorming bij professionele partijen of de gemeente blijft liggen. Dit vraagt om structurele aandacht voor inclusie, het doorbreken van bestaande machtsverhoudingen en het faciliteren van verschillende vormen van leiderschap en bewonersregie. Het erkennen van diversiteit in tempo en vorm van bewonersregie is hierbij essentieel. Het onderzoek benadrukt dat democratisering niet vanzelf ontstaat, maar vraagt om bewuste inzet op het creëren van toegankelijke participatievormen, het ondersteunen van bewoners in het nemen van regie en het expliciet maken van de grenzen en mogelijkheden van bewonersregie.

Concreet betekent dit toegankelijke en meervoudige manieren van betrokkenheid, transparantie over reikwijdte en grenzen van bewonersregie, bewust bridging en linking tussen (groepen) bewoners (verbinding tussen groepen en met instituties) en het actief aanhaken van niet-bereikte bewoners. Zo verbreden we wie meedoet en verdiepen we waarover bewoners daadwerkelijk kunnen meebeslissen. Alleen dan levert de ambitie van democratisering duurzame, inclusieve en veerkrachtige buurten op, in lijn met onze aanbevelingen om bewonersregie expliciet te beleggen, participatie stapsgewijs te organiseren en voortgang lerend te monitoren.

9.2.3 Lacunes en blinde vlekken: een kritische duiding

Op basis van de rapportage zien we een drietal lacunes en blinde vlekken die we hieronder nader omschrijven.

Inclusie en diversiteit: traag, kwetsbaar en niet vanzelfsprekend

Ondanks de uitgesproken ambitie om inclusie en diversiteit te bevorderen, laten de onderzoeksresultaten zien dat de verbreding van deelnemersgroepen een blijvende uitdaging is. Activiteiten trekken in de meeste buurten dezelfde, relatief zichtbare groepen bewoners. Culturele diversiteit krijgt relatief veel aandacht, maar andere vormen van diversiteit (leeftijd, beperking, sociaaleconomische positie, meningen) zijn onderbelicht, ervaren de community builders ook zelf. In de buurten is er aandacht voor het benaderen van groepen bewoners die minder vaak meedoen en betrokken zijn (verbinden). Maar werken aan sociale inclusie vraagt ook een strategie om de bestaande bewonersinitiatieven toegankelijk te maken, zodat alle bewoners zich welkom voelen en mee kunnen doen op een manier die hun past (ruimte maken). Het bereiken van mensen met een afstand tot bestaande netwerken en instanties blijft een hardnekkige uitdaging. Naast dat het ontbreekt aan voldoende tijd om hierop in te zetten, lijken community builders, buurtverbinders en andere bewoners niet genoeg handvatten en kennis te hebben om sociale inclusie vorm te geven. Het risico van onvoldoende aandacht voor sociale inclusie, zo weten we op basis van literatuur, bestaat eruit dat bestaande machtsverhoudingen worden gereproduceerd en dat uitsluiting van verschillende bewonersperspectieven in stand blijft.

Balans tussen positieve insteek en kwetsbare omstandigheden

De uitgangspunten van de ABCD-benadering en de buurtverbinders-aanpakken bieden een waardevol alternatief dat start vanuit de krachten van bewoners en buurten, in plaats van de gebreken. Uit het onderzoeksrapport komt naar voren dat gemeenschappen hierbij ook oog hebben voor wat nog minder goed gaat in de wijk, zoals bijvoorbeeld afvalproblematiek of de samenhang tussen bewonersinitiatieven. In sommige buurten spelen meerdere uitdagingen, zoals de veiligheid die onder druk staat en een groot verloop van bewoners. In deze buurten is het een uitdaging voor community builders en bewoners hoe 'what's wrong' naast 'what's strong' gebalanceerd kan worden in gemeenschapsgericht werken.

Borging van lokale kennis

In een aantal buurten wordt het gebrek aan continuïteit als knelpunt genoemd. Kennis van gemeenschappen gaat over contacten in een buurt, de gebruiken en geschiedenis van een buurt. Deze kennis is vaak impliciet en persoonsafhankelijk: bij verloop van belangrijke actieve bewoners, community builders, buurtprofessionals of het aflopen van projectfinanciering gaat waardevolle ervaring verloren en kan de continuïteit van de aanpak kwetsbaar worden. Hoe borg je de lokale kennis zo, dat het proces van gemeenschapsgericht werken versterkt wordt? In veel buurten wordt dit risico onderkend, maar is hier nog geen goed antwoord op.

9.3. Aanbevelingen

Dit onderzoek laat zien dat gemeenschapsgericht werken kan bijdragen aan vitale gemeenschappen. Tegelijkertijd vraagt dit om een andere manier van denken en werken dan veel organisaties en professionals gewend zijn. Gemeenschapsontwikkeling ontstaat namelijk niet vanzelf. Het vereist bewuste investeringen in tijd, relaties, ruimte en ondersteuning. Het vraagt om randvoorwaarden die gemeenschappen in staat stellen om te groeien en tot duurzame verandering te komen.

Hieronder beschrijven we deze randvoorwaarden in vier aanbevelingen voor de praktijk en beleid en twee aanbevelingen gericht op onderzoek. Deze aanbevelingen zijn bedoeld om de praktijk en het beleid rondom gemeenschapsgericht werken verder te versterken en te verduurzamen. In de aanbevelingen adresseren we verschillende perspectieven, zodat ze aansluiten bij de diversiteit aan betrokkenen en hun rollen binnen buurten en organisaties. Alle aanbevelingen zijn van belang en moeten in samenhang gezien en geïmplementeerd worden, omdat er sprake is van wisselwerking en ze elkaar versterken.

9.3.1. Aanbevelingsrichtingen voor praktijk en beleid

1. Versterk bewonersregie en bouw aan een gelijkwaardig samenspel tussen leefwereld en systeemwereld

Gemeenschapsgerichte aanpakken worden vaak afgeremd door systeemlogica, korte beleidscycli en verantwoordingsdruk. Om structurele ondersteuning en stevigere bewonersregie mogelijk te maken is het noodzakelijk dat bewoners en community builders, zowel formeel (op papier) als in de dagelijkse praktijk, ruimte en vertrouwen krijgen van professionele organisaties en gemeenten om agendaloos vanuit de leefwereld te werken aan gemeenschapsontwikkeling. Dit vraagt dat de systeemwereld bewuster aansluit bij de leefwereld en actief meebeweegt op wat lokaal nodig is. Daarvoor is een versterkte brug tussen beide werelden onmisbaar.

Aan de systeemkant begint het bouwen aan de brug (structurele ondersteuning) met het expliciet beleggen van mandaat bij zowel bewoners als professionals in de buurt. Dit betekent dat alle betrokkenen samen bepalen wie waarover kan beslissen en wie verantwoordelijkheid draagt voor proces en uitkomsten. Een gezamenlijke visie op gemeenschapsontwikkeling, waarin ieders rol en bijdrage helder zijn, vormt hiervoor het fundament. Het vraagt bovendien om consequent handelen naar deze visie, zowel in beleid als in uitvoering en evaluatie opdat de gezamenlijke aanpak stevig verankerd raakt in de lokale praktijk. Daarbij is het essentieel om ondersteuning en financiering van gemeenschapsgerichte aanpakken structureel in te bedden, bijvoorbeeld via laagdrempelige ontmoetingsplekken die bewoners zelf beheren, vaste aanspreekpunten of buurtfondsen. Hierdoor kan continuïteit, kennisdeling en verbinding beter worden geborgd, hetgeen de kwetsbaarheid vermindert (De Weger et al., 2025; RIVM, 2021; De Weger, 2022).

Aan de kant van de leefwereld gaat deze aanbevelingsrichting over het expliciet maken en ondersteunen van bewonersregie. Participatie die zich beperkt tot 'meedoen' zonder echte regie is kwetsbaar en leidt zelden tot bewonersregie. In alle buurten gaat het over versterken van bewonersregie, maar wordt lang niet altijd expliciet gemaakt wat bewonersregie inhoudt en waar dat versterkt kan worden. Bewonersregie is meervoudig. Mensen kunnen regie nemen, krijgen of pakken en dat ziet er per persoon en per groep anders uit. Niet iedereen wil of kan direct 'in the lead' zijn. Sommige bewoners kiezen bewust voor een rol achter de schermen, tijdelijk, of op deelonderwerpen. Het is daarom cruciaal om bewonersregie expliciet en op maat te maken.

Bewonersregie is dus geen lineair pad maar een gezamenlijke zoektocht. Onderweg zal het schuren in opvattingen, wensen, belangen, tempo en stijl. Juist het voeren van open dialoog, het erkennen van pluraliteit en het normaliseren van verschil maakt een gemeenschap vitaal. Door realistisch te zijn over grenzen en mogelijkheden en door samen oplossingen te verkennen die passen bij lokale draagkracht, groeit het vermogen om uiteenlopende perspectieven met elkaar te verbinden (De Weger, 2022). Alleen door deze verschillen te erkennen en te bespreken ontstaat er een stevig fundament voor gemeenschapsontwikkeling (Willems & De Weger et al., 2024; Athena Instituut, 2023). Zie hieronder handelingsopties om te handelen naar deze aanbeveling:

- **Investeer in structurele ondersteuning en verlaag de regeldruk:** veranker als gemeente basissteun die aansluit bij wat de buurt nodig heeft en zorg voor simpelere en/of langdurigere financiering van aanpakken en activiteiten voor gemeenschapsontwikkeling. Leg bestuursrechtelijk vast dat voor bewonersinitiatieven lichte procedures gelden: motiveer een 'nee' op een aanvraag kort en transparant en monitor doorlooptijden. Bewaak als organisatie dat community builders voldoende ruimte hebben om aanwezig te zijn in de buurt, als cruciaal onderdeel van gemeenschapsontwikkeling.

- **Maak expliciet wat bewonersregie betekent:** bewonersregie is nu nog vaak een containerbegrip. Verken met bewoners, community builders en eventueel betrokken buurtprofessionals hoe bewonersregie er uit ziet. Hoe is zeggenschap georganiseerd en in welke verbanden? Wat gaat daarin al goed en waar zijn verbeteringen nodig? Bespreek de uitkomsten met de systeemkant en spreek af hoe je samenwerkt aan gelijkwaardige bewonersregie. Maak daarbij beter gebruik van 'de taal van de democratie' zoals Marcel Spierts aangeeft in zijn reflectie in hoofdstuk 8.
- **Benut mogelijke spanningen** als start van een open dialoog over mogelijke botsende belangen en perspectieven. Het draagt bij aan ruimte maken voor alle perspectieven in een buurt, als basis voor gezamenlijke keuzes vanuit de buurt. Gesprekstechnieken zoals Deep Democracy kunnen hierbij helpen.^[5]

2. Investeer in een doorlopend, rijk en realistisch beeld van de buurt vanuit het perspectief van bewoners en in samenwerking met community builders.

Duurzame gemeenschapsontwikkeling vraagt om het inzetten op een doorlopend, rijk en realistisch beeld van de buurt, vanuit het perspectief van bewoners en in samenwerking met community builders. Hiervoor dienen bewoners, buurtverbinders, community builders regelmatig in kaart te brengen wat er leeft en welke krachten en uitdagingen zich voordoen in de buurt. Het is hierbij belangrijk om zowel oog te hebben voor de assets van de buurt (what's strong) als de structurele problemen en uitdagingen van een buurt.

Voor een rijk en realistisch beeld is het ook van belang om oog te hebben voor contextuele factoren. De buurt is immers meer dan de optelsom van actieve bewoners en bewonersgroepen. Ontmoetingsplekken spelen een belangrijke rol in het versterken van gemeenschappen. Dat zijn niet alleen de traditionele plekken zoals een buurthuis, maar ook andere plekken zoals een parkje, een bankje of de lokale ondernemer. Oog hebben voor fysieke aspecten, zoals de inrichting en (sociale) toegankelijkheid van de publieke buitenruimte en andere plekken in de buurt is van belang bij alledaagse ontmoetingen, als onderdeel van het versterken van gemeenschappen (Brummel & Smits, 2021).

Bouwen aan een rijk en realistisch beeld van de buurt vanuit het perspectief van bewoners vraagt om proces, waarbij bewoners en community builders voortdurend verhalen en signalen verzamelen, met elkaar delen, duiden en hierop reflecteren. Combineer het 'doen' (versterken van gemeenschappen) met het 'reflecteren': doen we nog wel het goede? Organiseer deze reflectie

als een gelijkwaardig samenwerkingsproces met buurtprofessionals, zodat de stemmen uit de buurt gehoord worden ('bouwen van binnenuit' en 'bewoners in the lead'). Hierdoor kan een stevig fundament en draagvlak ontstaan voor gezamenlijke keuzes en toekomstgericht handelen op basis van assets en uitdagingen. Zie hieronder voorbeelden van handelingsopties die aansluiten op deze aanbeveling:

- **Maak gebruik van werkwijzen die het bewonersperspectief centraal zetten:** denk bijvoorbeeld aan 'krachten en uitdagingen'-wandelingen, waarin bewoners zelf thematische wandelingen uitvoeren over urgente onderwerpen met foto's en observaties die worden vastgelegd in het buurtbeeld (Reavey, 2011; Stevenson et al., 2022), of de 'Van het een komt het ander'-kaart zoals ontwikkeld in de Hilversumse Wijk Kerkelanden (Versa Welzijn, z.d.). Daarnaast zijn er diverse asset-mapping handreikingen beschikbaar. De in dit onderzoek gebruikte Wijkwaardenkaart is ook een voorbeeld van een aanpak die door bewoners zelf ingezet kan worden (zie ook [bijlage 2](#)).
- **Maak de uitkomsten van asset-mapping zichtbaar.** Mapping betekent letterlijk in kaart brengen van het beeld van de buurt. Ontwikkel een goede verslaglegging die toegankelijk is voor alle bewoners. Kaarten werken objectiverend en legitimerend en spreken tot de verbeelding. Voorbeeld van dergelijke kaarten is de visuele praatplaat uit de Wijkwaardenkaart.
- **Heb oog voor verschillende soorten ontmoetingsplekken in de buurt:** verrijk de asset-mapping met een blik op de fysieke inrichting van een buurt: welke plekken faciliteren ontmoeting, zoals honden uitlaatplekken, het schoolplein, de supermarkt, de kapper, of een bankje. Let daarbij ook op gemiste of minder toegankelijke plekken (door gevoel van onveiligheid, fysieke toegankelijkheid, openingstijden, kosten, taal). Vraag ook voor welke bewoners er minder plekken zijn die betekenisvol zijn? Hebben tienermeiden dezelfde mogelijkheden als jongens om gebruik te maken van de buurt? En hoe zit dat voor alleenstaande bewoners, bewoners met een beperking of nieuwkomers?

3. **Zorg dat iedereen welkom kan zijn. Vergroot het handelingsrepertoire om sociale inclusie te realiseren.**

Bij de lacunes beschreven we dat voor het ABCD-principe 'iedereen is welkom' meer handelingsrepertoire voor community builders en projectleiders nodig is. Om serieus in te zetten op sociale inclusie dient naast het verbinden ook actief ingezet te worden op de ruimte maken voor inclusie binnen bewonersinitiatieven. Dat vraagt om het creëren van uitnodigende plekken in de buurt, zodat bewoners mogelijkheden hebben om mee te doen op een manier die bij hen past.

Inclusie en diversiteit zijn geen eindpunt, maar het is een doorlopend proces van aandacht, toetsing en bijstelling (Bolsenbroek & Houten, 2010). Zonder bewuste reflectie op sociale inclusie bestaat het risico dat bestaande machtsverhoudingen, gewoonten en onbewuste uitsluitingsmechanismen worden gereproduceerd, zelfs wanneer intenties positief zijn (Brummel, 2017). Sociale inclusie vraagt handelen op zowel een individueel perspectief (wat hebben bewoners nodig om mee te kunnen doen?) als een contextueel perspectief (welke omgevingsfactoren belemmeren de mogelijkheden om mee te doen?). Bij het contextuele perspectief gaat het over ruimte maken voor 'welcome' plekken, waarbij het niet alleen gaat om de fysieke toegankelijkheid van plekken, maar ook om de sociale toegankelijkheid (Brummel, 2017; De Weger, 2022; De Weger et al., 2025).

Inclusie en diversiteit vragen om het doorbreken van bestaande patronen, het expliciteren van blinde vlekken en het voeren van het soms ongemakkelijke gesprek over verschil. Tegelijkertijd is het belangrijk te erkennen dat niet iedere groep of gemeenschap altijd volledig inclusief kan, wil of moet zijn. Soms is er behoefte aan een eigen, veilige ruimte of aan herkenning bij gelijkgestemden. Maar het is van belang dat er in een buurt voor alle bewoners mogelijkheden zijn om mee te doen, als ze dat zouden willen (Engbersen & Jansen, 2022). Inclusie betekent hier dan ook ruimte maken voor verschillende vormen van ontmoeting en activiteit, waarbij toegankelijkheid, veiligheid en wederzijds respect leidend zijn. Deze meervoudigheid vraagt om voldoende capaciteit, maar ook om de juiste competenties en aanpakken voor community builders en bewoners.

- **Ruimte maken binnen bewonersinitiatieven:** wees nieuwsgierig naar de vraag waarom voor sommige bewoners 'de stoel leeg blijft'. Zoek samenwerking met organisaties die meer kunnen vertellen over dit ontbrekende perspectief, zoals belangen- of zelforganisaties. Ervaringsdeskundigen kunnen goed adviseren over manieren van ruimte maken binnen bestaande initiatieven, maar ook over wat nodig is qua professionele competenties en houding.
- **Versterk het handelingsrepertoire van community builders:** faciliteer en investeer in inclusieve werkvormen en reflectie tools. Voorbeelden van dergelijke tools zijn Welcome Wijk (Brummel et al, 2022) of de gesprekskaarten Waarde van Welzijn (Brummel et al., 2023). Werk samen met beroepsverenigingen, kennis- en onderwijsinstellingen, om kennis breed te delen. Denk ook aan communicatie: zoals begrijpelijke taal, keuze van woorden, visuele ondersteuning, meerdere kanalen. Ontwikkel en hanteer een standaard die door organisaties die actief zijn in de buurt wordt gehanteerd.

4. Zorg dat buurtverbinders en community builders goed zijn toegerust om gemeenschapsontwikkeling te versterken. Investeer in scholing en training.

Gemeenschapsontwikkeling vraagt om stevige community builders en buurtverbinders. De verwachtingen vanuit de praktijk zijn hierbij hoog. Community builders worden geacht een brug te slaan tussen leefwereld en systeemwereld, tegelijk inclusie te versterken, conflict te begeleiden, samen met bewoners de zachte en fysieke infrastructuur van ontmoeting te bouwen en gemeenschapsontwikkeling zichtbaar te maken. Ons onderzoek maakt duidelijk dat community builders en buurtverbinders in de praktijk allerlei verschillende achtergronden en daarmee kennis en vaardigheden hebben. We zien dat veel community builders en bewoners het goede willen doen, maar op cruciale punten soms ervaren onvoldoende toegerust te zijn.

Het werken aan inclusie in superdiverse buurten vraagt om methodische en cultuur-sensitieve vaardigheden om onbewuste uitsluiting te herkennen en te doorbreken. Daar komt bij dat democratisering en politiserend werken ook kernonderdelen zijn van gemeenschapsontwikkeling. Wie bewonersregie serieus neemt, moet ook ruimte hebben om publiek waardenconflicten zichtbaar te maken: om systeem- en beleidsdrempels te agenderen, om financieringslogica's te bevragen die relatie en proces verdringen en om met bewoners te bouwen aan tegen- en meespreekkracht richting instituties. Politiserend werken is een democratisch ambacht waarbij community builders strategisch kunnen handelen zonder bewonersregie te annexeren, machtsverschillen expliciet durven maken en publieke waarden laten meewegen in keuzes die de leefomgeving raken (Boone & Boutsen, 2022). Daar zijn specifieke vaardigheden voor nodig.

Daarom is een professionaliseringsslag nodig. Op dit moment groeit het aanbod van opleidingen binnen gemeenschapsontwikkeling en samenlevingsopbouw. Zo zijn er diverse post-bachelor opleidingen (onder andere BPSW en de HAN), diverse ABCD-trainers en er is een Master Community Development van de Hogeschool Utrecht (Visser & Brummel, 2025). Het is van belang om te zorgen dat zulke leerlijnen toegankelijk zijn voor 'geprofessionaliseerde vrijwilligers', betaalde krachten en geïnteresseerde bewoners. Bijvoorbeeld door na te denken over hoe leerlijnen met certificering, intervisie en supervisie kunnen werken, zodat het programma bijdraagt aan de ontwikkelkansen van deelnemers zonder achtergrond in sociaal werk. Scholing alleen is niet genoeg. Community builders hebben ook gereedschap nodig dat werkt in gemeenschappen (zie ook de aanbeveling over inclusie). Er is al best wat ontwikkeld, maar een deel van de ontwikkeling vindt lokaal plaats en het ontbreekt vaak aan tijd en middelen om deze toegankelijk te maken voor een breder publiek. Een centrale plek hiervoor is de ABCD-toolkit van LSA Bewoners. Tot slot volgt hier een aantal praktische aanbevelingen:

- **Verken als community builders de mogelijkheden om de toolkit in het dagelijks werk te verbreden:** maak tijd om te verkennen wat er al is en spreek af met collega's hoe je kennis onderling deelt. Bekijk ook welke goede tools je zelf al hebt ontwikkeld: bespreek in je organisatie hoe jullie deze kunnen delen met het werkveld.
- **Stel als professionele organisatie een professionaliseringbudget en voldoende werktijd ter beschikking:** leg dit in HR en financieringskaders vast, bijvoorbeeld 5% leertijd, persoonlijk opleidingsbudget, vergoeding van tijd/kosten voor vrijwilligers, community builders en bewoners. Maak intervisie structureel mogelijk.
- **Ontwikkel ontbrekende praktische tools en werkwijzen:** bewoners en onderzoekers—kunnen hierin helpen. Voorbeelden hiervan zijn: dialogische formats die het moeilijke gesprek veilig en productief maken, inclusiescans voor activiteiten en plekken, of rol en mandaatkaarten voor gelijkwaardige samenwerking. Werk daarbij samen met kennis- en onderwijsinstellingen en platforms, zoals bijvoorbeeld LSA Bewoners, Krachtproef, Movisie of de Werkplaats Sociaal Domein.

9.3.2. Aanbevelingsrichtingen voor onderzoek

We starten met een korte beschouwing op het onderzoek dat in dit rapport beschreven staat. Dat doen we aan de hand van een paar thema's. Daarna volgen aanbevelingen voor onderzoek. De onderzoeksaanbevelingen bouwen voort op de adviezen voor praktijk en beleid en richten zich specifiek op de rol van onderzoek en kennis in het versterken van gemeenschapsontwikkeling.

De buurt ontwikkelt zich, ook zonder aanpak

Gemeenschappen ontwikkelen zich voortdurend, ook buiten de invloed van community builders om. Er zijn bovendien vele externe factoren die de ontwikkeling in buurten beïnvloeden. Buurten zijn complexe systemen zonder centrale sturing. Daarnaast verschillen buurten onderling. Het toeschrijven van impact op buurtniveau aan een aanpak (attributie) is daarom ingewikkeld (Dewar et al., 1997; Boost et al., 2022). In de onderzoeksmethode is daarom steeds verbinding gezocht tussen wat er in de buurt gebeurt en de inzet op gemeenschapsontwikkeling. Dit hebben we grotendeels ondervangen door in alle onderzoekstappen aandacht te besteden aan de omgevingsfactoren op verschillende niveaus.

Proces van de lange adem

Gemeenschappen ontwikkelen zich gestaag, in kleinere stappen. Waar bij individuele bewoners er binnen twee jaar sterke impact zichtbaar zal zijn, met name bij direct betrokkenen rondom het initiatief, zal de invloed op de bredere gemeenschap uitgespreid zijn over meerdere jaren. De aanpakken zijn vaak ook gericht op veranderingen op de langere termijn (5-10 jaar) (Huygen en Fortuin, 2021; McArdle & Briggs, 2020). Ook LSA Bewoners benadrukt:

“ Het bouwen van een sterke gemeenschap is iets van een lange adem, daar past een langdurig onderzoek bij om te kunnen zien wat de blijvende effecten van een dergelijke investering zijn. Idealiter is dat een periode van tenminste 5 jaar, waar mogelijk langer.” (LSA Bewoners, 2022).

Toch zijn er op de korte termijn zeker effecten zichtbaar. Het vraagt tijd om te zien of deze versterking duurzaam is en niet afhankelijk blijft van externe ondersteuning van projectleiders en community builders. Het ligt gezien de korte looptijd van het huidige onderzoek buiten het bereik om uitspraken te doen over de duurzame veranderingen. Dit maakt het noodzakelijk om vervolgonderzoek te doen over een langere periode, met herhaalde metingen en kwalitatieve verdieping, om zicht te krijgen op blijvende impact en structurele veranderingen in gemeenschapsontwikkeling.

Belastbaarheid en onderzoek

Naast de participatieve elementen die we bewust hebben ingezet, zoals de Wijkwaardenkaart-gesprekken en creatieve werkvormen (waaronder dialoogsessies met bewoners) hebben we gedurende het traject regelmatig momenten van reflectie en duiding georganiseerd met community builders, het Oranje Fonds en LSA Bewoners. Deze tussentijdse terugkoppelingen boden de mogelijkheid om inzichten te toetsen, gezamenlijk prioriteiten te bepalen en direct acties te verkennen die in de praktijk konden worden uitgetoetst. We hebben ervoor gekozen om resultaten tijdens het proces structureel en laagdrempelig terug te koppelen aan de community builders en deelnemers aan de verschillende groepsgesprekken.

In de timing van de dataverzameling en in de keuze voor de methoden van onderzoek hebben we zo veel mogelijk aangesloten bij het proces van de buurt zelf, om de buurt zo min mogelijk te belasten. We realiseren ons als onderzoekers dat een onderzoek een extra tijdsinvestering vraagt en dat er in sommige buurten sprake kan zijn van onderzoeksmoeheid. In drie van de twaalf focusbuurten is het niet gelukt om alle onderdelen onderzoek uit te voeren, vanwege deze extra tijdsinvestering. Bij de keuze van de focusbuurten hebben we vooraf al rekening gehouden met de mogelijkheid dat buurten zouden uitvallen.

Op basis van bovenstaande beschouwing geven we twee aanbevelingsrichtingen voor onderzoek.

1. Zet het perspectief en de inbreng van de gemeenschappen centraal in onderzoek

Er is steeds meer belangstelling voor buurten binnen onderzoek. Het is daarom belangrijk na te denken en expliciet te maken welke plek de buurt neemt in onderzoek en wat nodig is om het perspectief en de actieve deelname van bewoners centraal te stellen. Dat vraagt om participatieve (actiegericht) methoden, in partnerschap met gemeenschappen. Participatieve methoden gaan over inspraak in verschillende fasen van onderzoek zoals het meebepalen welke thema's onderzocht worden, samen het ontwerp en de aanpakken vormgeven en bevindingen samen analyseren, duiden en teruggeven. Daarbij hoort ook toegankelijkheid: worden alle stemmen gehoord in de buurt en sluiten de manieren van deelname aan op de interesses en krachten van bewoners?

Om te zorgen dat gemeenschappen direct profiteren van het onderzoek, sluit een actiegericht karakter goed aan. Door actiegericht te werken worden (tussentijdse) resultaten snel en begrijpelijk teruggekoppeld aan de betrokkenen en vertaald naar concrete vervolgstappen. Onderzoek is dan een middel om gelijk bij te dragen aan veranderingen in het versterken van gemeenschappen en aan een lerende praktijk. Steeds vaker worden onderzoeksmethoden ingezet die deze benadering ondersteunen, zoals burgerwetenschappen (citizen science) (Irwin, 1999), Community-Based Participatory Research (Jagosh et al., 2012; Wallerstein et al., 2017), Empowerment Evaluation (Fetterman, 2001).

Om deze ontwikkeling te versterken is het belangrijk participatieve methode voor en met gemeenschappen verder te ontwikkelen, helder te beschrijven, breed te delen en gezamenlijk te reflecteren op de lessen die ze opleveren. Dat vraagt om bijgestelde houdingen, vaardigheden en waarden bij professionals en onderzoekers met co-creatie en gedeelde regie als uitgangspunt. Ook vergt het aangepaste processen, afspraken en rollen binnen (onderzoeks)organisaties met transparantie over de mate en timing van bewonersbetrokkenheid en toegankelijke vormen van deelname, bijvoorbeeld via passende vergoedingen en laagdrempelige werkvormen (Aurora Universities Network, 2024).

Goed partnerschap met buurtbewoners betekent dat onderzoek geen eindverslag is, maar ingericht is als een lerende praktijk waarin ervaringen, duiding en praktische hulpmiddelen continue verbeteren en circuleren tussen buurt, organisatie en beleid, zonder de buurt te overvragen en met respect voor lokale ritmes en verschillen.

2. Breng kennishiaten in beeld en reflecteer op aannames, zodat praktijk, beleid en onderzoek samen kunnen leren, bijsturen en bouwen aan blijvende impact.

Om gemeenschapsontwikkeling duurzaam te versterken is het onvoldoende om alleen successen te tellen ten aanzien van effecten en impact in buurten. Het is net zo belangrijk om zichtbaar te maken waar kennis ontbreekt of effecten en impact (nog) uitblijven. Maak daarom van het in kaart brengen van kennishiaten een vaste praktijk. Plan periodieke, korte reflectiemomenten waarin je vastlegt welke vragen nog onbeantwoord zijn, welke gegevens ontbreken en welke aannames tot nu toe zijn gehanteerd. Het expliciet toetsen en bespreken van aannames legt vaak onderliggende spanningen bloot, bijvoorbeeld tussen verantwoordingsdruk en het langzamere ritme van relatieopbouw, tussen representativiteit en toegankelijkheid of tussen open datadeling en privacy. Door die spanningen te benoemen en te bevragen (welke aanpakken en effecten spelen hier, onder welke randvoorwaarden werkt iets wel/niet, voor wie, waarom) verschuift het gesprek met financiers en beleidsmakers van 'output afvinken' naar 'leren en verbeteren op basis van gedeelde vragen'.

Onderzoek fungeert dan als onderbouwing, bescherming en plek voor dialoog waarin bewoners, professionals en beleidsmakers hun aannames delen, bevragen en bijstellen. Het laat dan niet alleen zien wat sterke gemeenschappen opleveren, maar ook wat daarvoor nodig is, zoals tijd, relationele continuïteit, toegankelijke plekken, passende rollen en mandaat. Zo doorbreken we hardnekkige aannames, zoals de gedachte dat bewoners het uiteindelijk 'zelf maar moeten doen' en voorkomen we dat verantwoordelijkheden verschuiven zonder passende ondersteuning. Theorie kan helpen bij deze gezamenlijke reflectie op kennishiaten en aannames, zoals de bijdrage van Verharen in hoofdstuk 4 laat zien. Theorie helpt als lens om niet alleen te kijken naar wat doen we goed, maar ook naar de vraag doen we het goede?

Zo bouwen we stap voor stap aan een open, gedeelde kennisbasis vanuit het perspectief van buurtbewoners, die beleid, organisaties en bewoners helpt om besluiten te nemen die niet alleen effectief zijn, maar juist ook recht doen aan de leefwereld van bewoners, met minder druk, meer focus en grotere kans op blijvende, langdurige impact. In de woorden van één van de respondenten: "Er zijn krachtige bewoners nodig die voor hun buurt blijven opkomen."

9.4. Dankwoord

Tot slot willen wij als onderzoekers onze oprechte dank uitspreken aan iedereen die heeft bijgedragen aan dit onderzoek. Het was een bijzondere ervaring om drie jaar lang van dichtbij te zien hoe community builders en bewoners zich, al dan niet in samenwerking met buurtprofessionals en de gemeente, inzetten voor gemeenschapsontwikkeling. Jaarlijks bezochten we de twaalf focusbuurten en spraken we met een groot deel van de betrokkenen. Deze ontmoetingen waren niet alleen waardevol voor ons onderzoek, maar ook inspirerend en hartverwarmend. Wij danken alle deelnemers – community builders, bewoners én professionals – voor hun inzet, gastvrijheid en openheid tijdens deze gesprekken.

Dankzij de inzet van alle buurten, via de ingevulde vragenlijsten, beschikken we nu over gegevens die ons in staat stellen om iets substantieels te zeggen over de effecten en impact van gemeenschapsgerichte aanpakken. Een speciaal woord van dank gaat uit naar de bewoners die hun persoonlijke ervaringen met ons deelden in de Wijkwaardenkaart-gesprekken en de diepte-interviews. Jullie verhalen gaven ons een uniek inkijkje in de ontwikkeling van jullie buurt en gemeenschap.

Daarnaast willen wij het Oranje Fonds (Joke Meindersma, Mariëlle Hoeijmakers) en LSA Bewoners (Kristel Jeurig, Marieke Koot) in het bijzonder bedanken voor hun inhoudelijke betrokkenheid bij dit traject, zij dachten kritisch mee over de onderzoeksopzet en -inhoud. Het Oranje Fonds heeft als opdrachtgever bovendien de financiering van dit onderzoek mogelijk gemaakt. Hun vertrouwen en ondersteuning vormden een belangrijke basis voor dit onderzoek.

Voor het inhoudelijk meedenken over de onderzoeksaanpak en resultaten willen we ons expertteam bedanken: Marcel Spierts, Lisbeth Verharen en Sarah Ward. Jullie scherpe inzichten en betrokkenheid hebben het onderzoek verrijkt. Ook danken wij de leden van de implementatiecommissie van het Oranje Fonds en LSA Bewoners voor hun waardevolle bijdrage en ondersteuning. Studenten Tessa Da Costa Madeira, Pien Mannaerts en Jeroen Eijkhoudt hebben ook een belangrijke bijdrage geleverd aan dit onderzoek, dank voor jullie inzet! Ten slotte gaat onze bijzondere dank uit naar onderzoekers Maarten Kwakernaak, Emma de Jonge en Michelle van Tier. Jullie rol in dit onderzoek was van grote betekenis.

Bijlagen

Bijlage 1 Literatuurlijst

Abdallah, S., Day, M., Distelbrink, M., Pehlivan, T., Soeterik, I., Volman, M., & Noom, M. (2023). *Agency arrangeren*. Amsterdam: Kenniscentrum Kansengelijkheid.

Agdal, R., Midtgård, I. H., & Meidell, V. (2019). Can asset-based community development with children and youth enhance the level of participation in health promotion projects? A qualitative meta-synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 37-78.

Alevizou, G., Alexiou, K., & Zamenopoulos, T. (2016). *Making sense of assets: Community asset mapping and related approaches for cultivating capacities*.

Athena Instituut (2023) *Vaccinatiedialogen, beweegredenen van Nederlandse burgers voor Covid-19 vaccinaties*. Hier beschikbaar: [Vaccinatiedialogen | Rapport | Rijksoverheid.nl](#).

Aurora Universities Network (2024). *Inventory of inspiring engagement practices (AURORA-RI D7.1)*.

Beardmore, M. A. B. (2024). *An exploration of community development initiatives as a tool for promoting social connectedness*. University of the West of England.

Blickem, C., Dawson, S., Kirk, S., Vassilev, I., Mathieson, A., Harrison, R., Bower, P., & Lamb, J. (2018). What is asset-based community development and how might it improve the health of people with long-term conditions? A realist synthesis. *Sage Open*, 8(3), 2158244018787223.

Bolsenbroek, A., & Houten, D. van. (2010). *Werken aan een inclusieve samenleving. Goede praktijken*. Amsterdam: Boom Nelissen.

Boone, K. & Boutsen, T. (2022). *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant Uitgevers.

Boost, D., Blom, B., & Raeymaeckers, P. (2022). A detective, physicist, and historian walk into a bar: Abduction, retrodution, and retrodiction in critical realist evaluations. In *Working with critical realism* (pp. 14–28). Routledge.

BPSW. (2022). *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker*. Utrecht: Beroepsvereniging van professionals in Sociaal Werk.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589–597.

Brock, A. L., & De Weger, E. (2025). *Samen Buurten als beweging voor gemeenschapsofbouw in Flevoland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Brock, A. L., Kwakernaak, M., de Meere, F., & Boutellier, H. (2019). *Literatuurstudie sociale cohesie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Brown, M. E., & Baker, B. L. (2021). “People first”: Factors that promote or inhibit community transformation. In *50 years of community development Vol II* (pp. 61–78). Routledge.

Brummel, A. (2017). *Sociale verbinding in de wijk. Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening* (Proefschrift Radboud Universiteit, Nijmegen). Delft: Eburon.

Brummel, A., Hendriks, F., Joosten, H. & Jansen, E. (2023). *Waarde van Welzijn Gesprekskaarten*. Arnhem: HAN University of Applied Sciences Press.

Brummel, A., Maathuis, I., Meulen, M. van der, Erp, N. van der, Planeije, M., & Horst, P. van der (2022). *Welkome Wijk. Handreiking gebaseerd op het onderzoek 'Welkome Wijk'*. Arnhem: HAN University of Applied Sciences Press.

Brummel, A., & Smits, R. (2021). De betekenis van sociale infrastructuur. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, (30)4, 13–19.

Burns, J. C., Paul, D. P., & Paz, S. R. (2012). *Participatory asset-mapping toolkit (Community Research Lab Toolbox)*. *Advancement Project – Healthy City*. Verkrijgbaar via: <https://communityscience.com/wp-content/uploads/2021/04/AssetMappingToolkit.pdf>.

Buzinde, C., Foroughi, B., & Godwyll, J. (2019). Youth leadership programs for community development and social action: A pedagogical approach. *Community Development Journal*, 54(4), 677–694.

Cassetti, V., Powell, K., Barnes, A., & Sanders, T. (2020). A systematic scoping review of asset-based approaches to promote health in communities: Development of a framework. *Global Health Promotion*, 27(3), 15–23.

Custers, G., & Engbersen, G. (2024). Linking social capital and organizational ties: How different types of neighborhood organizations broker resources for the urban poor. *Journal of Urban Affairs*, 46(10), 1992–2008.

Davelaar, M., & Veldboer, L. (2008). *Goud in de Buurt: Over de rol van professionals in capaciteitsgerichte buurtontwikkeling*. Utrecht: Verwey-Jonker instituut.

Davelaar, M., Duyvendak, J.W., Foolen, J., Raspe, A., Sprinkhuizen, A., Tonkens, E. & De Wild, J. (2004). *Wijken voor bewoners. Asset-Based Community Development in Nederland*. Verwey-Jonker Instituut en NIZW.

Davies, A., Grey, C., Homolova, L., & Bellis, M. (2019). Resilience: Understanding the interdependence between individuals and communities. Cardiff: Public Health Wales NHS Trust.

De Andrade, M. & Angelova, N. (2020) *Evaluating and evidencing asset-based approaches and co-production in health inequalities: measuring the unmeasurable?* Critical public health. [Online] 30(2), 232–244.

De Bakker, E., Thijssen, L., & Portegijs, W. (2023). *Samenleving in beweging: Diversiteit en sociale cohesie nader beschouwd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

De Bruin, J., Bos, C., Struijs, J. N., Drewes, H. W. T., & Baan, C. A. (2023). *Conceptualizing learning health systems: A mapping review*. Learning Health Systems, 7(1), e10311.

Denters, S. A., Tonkens, E., Verhoeven, I., & Bakker, J. (2013). *Burgers maken hun buurt*. Den Haag: Platform31.

Depauw, J., Els, D., Raeymaeckers, P., Hermans, K., & Driessens, K. (2023). *Impactevaluatie in het sociaal werk: Inzichten uit het lerend netwerk en literatuurstudie*.

De Jonge, E. (2016). *De vierde dimensie: Het belang van collectieve professionaliteit en collectieve professionalisering*. Vakblad Sociaal Werk, 17(6), 5-8.

De Waele, E., Depauw, J., Raeymaeckers, P., Hermans, K., Driessens, K., & Steel, R. (2022). *Impactevaluatie in het sociaal werk: Van theorie naar praktijk*. Departement WVG.

De Weger E., Compagner M., Woertink D. (2025) *Vrijwillig en Verbonden in Overijssel. Op weg naar toekomstbestendig vrijwilligerswerk*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

De Weger, E., Van Vooren, N., Wong, G., Dalkin, S., Marchal, B., Drewes, H., & Baan, C. (2020). *What's in a realist configuration? Deciding which causal configurations to use, how, and why*. International Journal of Qualitative Methods, 19(1).

De Weger, E (2022). *A work in progress: Successfully engaging communities for health and well-being. A Realist Evaluation*. Ipskamp Printing.

Dewar, T., Kretzmann, J. P., & McKnight, J. L. (1997). *A guide to evaluating asset-based community development: lessons, challenges, and opportunities*. Asset-Based Community Development Institute, Institute for Policy Research.

Escobar (2011) *Public Dialogue and Deliberation: A communication perspective for public engagement practitioners*. Beltane: Edinburgh.

Ebrahim, A. (2019). *Measuring social change: Performance and accountability in a complex world*. Stanford University Press.

Engbersen, R., & Jansen, J. (2022). *Laten we uit de inclusiekramp komen*. Verkregen via: [Laten we uit de inclusiekramp komen – Sociale Vraagstukken](#).

Engbersen, R., Jansen, T., & Janssens, R. (2022). *Het geheim van de lange relatie. Continuïteit als voorwaarde voor een effectief sociaal domein*.

Engbersen, R., Verweij, S., Van der Kamp, J., Nourozi, S., Panhuijzen, B., & Van Pelt, M. (2021). *De terugkeer van de samenlevingsopbouw*. Utrecht: Movisie.

Fetterman, D. M. (2001). *Foundations of Empowerment Evaluation*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Flora, C. B., Flora, J. L., Spears, J. D., & Swanson, L. E. (1992). *Rural communities: Legacy and change*.

Foster, E. D., & Deardorff, A. (2017). *Open science framework (OSF)*. Journal of the Medical Library Association: JMLA, 105(2), 203.

Fricker, M. (2007) *Epistemic injustice : power and the ethics of knowing*. Oxford: Oxford University Press.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Seabury Press.

Geelhoed, S., & Heijmans, E. (2024). *Co-creation in action: Lessons from the CoSIE project*. In: Social work and social innovation (pp. 98–111). Policy Press.

Gilchrist, A., & Taylor, M. (2022). *Community development in action*. In The Short Guide to Community Development (pp. 107-136). Policy Press.

Gomez, R. (2020). *Photostories: a participatory photo elicitation visual research method in information science*. Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 9(1), 47-63.

Gradener, J., De Jong, J., Hofman, J., & Ikink, J. (2023). *Laten we het eens over samenlevingsopbouw hebben. Het Is tijd: Visiedocument Samenlevingsopbouw*. BPSW.

Habermas, J. (1984) *The theory of communicative action / Vol.1, Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press.

Harrison, R., Blickem, C., Lamb, J., Kirk, S., & Vassilev, I. (2019). *Asset-based community development: Narratives, practice, and conditions of possibility—A qualitative study with community practitioners*. Sage Open, 9(1), 2158244018823081.

Huygen, A., Davelaar, M., & van Daal, H. J. (2006). *Vitaliteit versterkt ABCD-aanpak voor de sociale en economische kansen van Oud-Delfshaven*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Huygen, A., & Fortuin, K. (2022). *ABCD: Naar veerkrachtige gemeenschappen. Over gemeenschappen, impact en handelingsperspectieven voor gemeenten*. Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners.

Jagosh, J., Macaulay, A. C., Pluye, P., Salsberg, J., Bush, P. L., Henderson, J., ... Greenhalgh, T. (2012). *Uncovering the benefits of participatory research: Implications of a realist review for health research and practice*. The Milbank Quarterly, 90(2), 311–346.

Jansen, E., Javornic, J., Brummel, A., & Yerkes, M. (2021). *Central-local tensions in the decentralization of social policies: street-level bureaucrats and social practices in the Netherlands and the United Kingdom*. In: Social Policy & Administration, 2021: 1-14.

Joosten, H., Brummel, A., Hendriks, F., Klaassen, E., & Smits, R. (2024). *Handleiding Waardevolle gesprekken met de Wijkwaardenkaart*. Nijmegen: Bindkracht10.

Kaulingfreks, F., & Matthijsen, K. (2024). *Gemene delers. (working paper Crafting resilience 1)*. University of Amsterdam. Verkregen via: <https://www.craftingresilience.nl>.

Kearns, A., & Forrest, R. (2000). *Social cohesion and multilevel urban governance*. Urban Studies, 37(5–6), 995–1017.

Ketelaar, P., Canoy, M., Wijntjes, K., & Koppenaal, T. (2025). *SROI-rapportage Krachtenbinder Sociaal Centrum Eijsden (in opdracht van Vilans & Nederland Zorgt voor Elkaar)*. Verkregen via: <https://vitavalley.nl/wp-content/uploads/250625-SROI-Rapportage-Krachtenbinder-Eijsden-V1.0.pdf>.

Kirk, P., & Shutte, A. M. (2004). Community leadership development. *Community Development Journal*, 39(3), 234–251.

Koekoek, C. (2025). *Waar van alles kan gebeuren. Over de democratische rol van publieke ontmoetingsplekken in Rotterdam*. In: De Brabander, R., Kaulingfreks, F. & Spierts, M. (red.) *Tijd voor actie? Collectief werken aan sociale verandering in historisch perspectief*. Van Gennep.

Kretzmann, J. P., & McKnight, J. (1993). *Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community's assets*. Chicago: ACTA Publications.

Krijnen, H., & Van der Lans, J. (2021). *CANON samenlevingsopbouw*. Vereniging Canon Sociaal Werk.

Kwakernaak, M., Burggraaff, D., De Jonge, E., & Mannaerts, P. (2026). *Het ambacht van verbinden: Onderzoek naar de Asset Based Community Development werkwijze en effecten van Buurt aan Zet in de Horsten, Apeldoorn*. Verwey-Jonker Instituut & Anderzoek.

Ledwith, M. (2007): *On being critical: uniting theory and practice through emancipatory action research*. Educational Action Research, 15(4), 597-611.

LSA Bewoners. (2025, 4 juni). *Toolbox ABCD*. Hier verkrijgbaar: <https://www.lsabewoners.nl/buurtbewoners-verbinden/toolbox-abcd/>.

MacLeod, M. A., & Emejulu, A. (2014). *Neoliberalism with a community face? A critical analysis of asset-based community development in Scotland*. Journal of Community Practice, 22(4), 430–450.

Matarrita-Cascante, D., Trejos, B., Qin, H., Joo, D., & Debner, S. (2022). *Conceptualizing community resilience: Revisiting conceptual distinctions*. In: Community development for times of crisis (pp. 34–55). Routledge.

Mathys, E. (2023). *Verantwoording en leren op gespannen voet: De rol van evaluatieonderzoek in de verantwoordingsrelaties van sociaalwerkorganisaties*. University of Antwerp.

McArdle, K., & Briggs, S. (2020). *The impact of community work: How to gather evidence*. Policy Press.

McKnight, J., & Block, P. (2010). *The abundant community: Awakening the power of families and neighborhoods*. Berrett-Koehler Publishers.

McLean, J., McNeice, V., & Mitchell, C. (2017). *Asset-based approaches in service settings: Striking a balance*. Glasgow Centre for Population Health.

Meinema, T. (2017). *Wat werkt bij eigen regie*. Utrecht: Movisie.

Mirowski, P. (2018). *The future(s) of open science*. Social Studies of Science, 48(2), 171-203.

Mouffe, C. (2000). *The democratic paradox*. London: Verso.

Movisie. *Buurtschouw.nl*. Hier beschikbaar: buurtschouw.nl/pdf

Nel, H. (2018). *Community leadership: A comparison between asset-based community-led development (ABCD) and the traditional needs-based approach*. Development Southern Africa, 35(6), 839–851.

Noordink, T. (2025). *Unraveling the complexity of measuring empowerment. Toward qualitative strategies for constructing questionnaires in social work*. Proefschrift Tilburg University.

Onyx, J., & Leonard, R. J. (2011). *Complex systems leadership in emergent community projects*. Community Development Journal, 46(4), 493–510.

Oranje Fonds. (z.j.). *Sterke Buurtverbinders*. Geraadpleegd op 10 december 2025, van <https://www.oranjefonds.nl/sterke-Buurtverbinders>.

Pawson, R., & Tilley, N. (1997). *Realistic evaluation*. SAGE Publications.

Phillips, R., & Pittman, R. (2015). *An introduction to community development (2nd ed.)*. Routledge.

Phillippi, J., & Lauderdale, J. (2018). *A guide to field notes for qualitative research: Context and conversation*. Qualitative Health Research, 28(3), 381–388.

Pstross, M., Talmage, C. A., Peterson, C. B., & Knopf, R. C. (2017). *In search of transformative moments: Blending community building pursuits into lifelong learning experiences*. Journal of Education Culture and Society, 62(2), 62–78.

Ragin, C. C. (1999). *Using qualitative comparative analysis to study causal complexity*. Health Services Research, 34(5 Pt 2), 1225.

Rauws, W., & De Jong, M. (2019). *Dealing with tensions: The expertise of boundary spanners in facilitating community initiatives*. In: Planning and knowledge (pp. 33–46). Policy Press.

Reavey, P. (2011). *Visual methods in psychology*. London: Routledge.

Regenmortel, T. van (2009). *Empowerment als uitdagend kader voor Sociale Inclusie en moderne zorg*. Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 18(4) 22-42.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). (2021). *Update lerende evaluatie 2021: Waar staan we met JZOJP?* Rijksoverheid.

Russell, C. (2020). *Getting to authentic co-production: An asset-based community development perspective on co-production*. In: The Palgrave handbook of co-production of public services and outcomes (pp. 173–192). Springer.

Russell, C., & McKnight, J. (2022). *The connected community: Discovering the health, wealth, and power of neighborhoods*. Berrett-Koehler Publishers.

South, J., Coan, S., Woodward, J., Bagnall, A.-M., & Rippon, S. (2024). *Asset Based Community Development: Co-Designing an Asset-Based Evaluation Study for Community Research*. Sage Open, 14(2).

Spierings, F., Fortuin, K., Duyvendak, J. W., Van Hooijdonk, G., Nieborg, S., Swinnen, H., De Gruijter, M., Huygen, A., & Raspe, A. (2001). *Estafette essay over sociaal-culturele aspecten van leefbaarheid en sociale integratie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Spit, N., Visscher, K., Hurenkamp, M., Tonkens, E., & Trappenburg, M. (2021). *Burgerinitiatieven in tijden van crisis: Onderzoek naar de factoren die de bestendigheid van burgerinitiatieven beïnvloeden*. Mens & Maatschappij, 96(3), 441-460.

Spit, N., Jansen, T. & Engbersen, R. (2021). *Sociaal Werk kampt op meerdere fronten met gebrek aan continuïteit*. Geraadpleegd op 11 november 2025, van <https://www.socialevraagstukken.nl/rubrieken/essay/sociaal-werk-kampt-op-meerdere-fronten-met-gebrek-aan-continuïteit/>.

Steenkamer, B., De Weger, E., Drewes, H., Putters, K., Van Oers, H., & Baan, C. (2020). *Implementing population health management: an international comparative study*. Journal of Health Organization and Management, 34(3), 273-294.

Stevenson, A., Oldfield, J., & Ortiz, E. (2022). *Image and word on the street: a reflexive, phased approach to combining participatory visual methods and qualitative interviews to explore resilience with street connected young people in Guatemala City*. Qualitative Research in Psychology, 19(1), 176–203.

Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2007). *The new era of mixed methods*. Journal of Mixed Methods Research, 1(1), 3–7.

Tirions, M., Blok, W., & den Braber, C. (2018). *De capability-benadering in het sociaal domein*. Bohn Stafleu van Loghum.

Turbé, A., Barba, J., Pelacho, M., Mugdal, S., Robinson, L. D., Serrano-Sanz, F., ... & Schade, S. (2019). *Understanding the citizen science landscape for European environmental policy: an assessment and recommendations*. Citizen Science: Theory and Practice, 4(1).

Van Meerkerk, I., Kleinhans, R., & Molenveld, A. (2018). *Exploring the durability of community enterprises: A qualitative comparative analysis*. Public Administration, 96(4), 651–667.

Van Pelt, M., Rensen, P., & Spierts, M. (2024). *Wat werkt bij samenlevingsopbouw*. Utrecht: Movisie.

Van Pelt, M., & Ročak, M. (2023). *Veerkracht nader beschouwd*. Vakblad Sociaal Werk, 24(3), 5–9.

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J., & Sprinkhuizen, A. (2022). *Lexicon nabijheid en sociaal werk: Een verhelderende mini-encyclopedie over veelgebruikte 'nabije' begrippen in het lokale sociaal domein*.

Verharen, L. (2017). *Being there: Samen werken aan het versterken van sociale kwaliteit*. Nijmegen: HAN University of Applied Sciences.

Verharen, L., Wolf, J., Algera, M., Holtrop, I., Moorman, N., Pelt, M. van, Tuinstra, J. (2024) *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 33(2) 4–23, <http://doi.org/10.18352/jsi.811>.

Verhoeven, I., & Tonkens, E. (2011). *Bewonersinitiatieven: Partnerschap tussen burgers en overheid*. Beleid en Maatschappij, 38(4), 419–437.

Verloo, N. (2025). *De praktijk van erkenning. Hoe democratische professionals de participatieve en representatieve democratie kunnen verbinden*. In: Spierts, M., Verhoeven, I., Van Pelt, M. & Ham, M. (red.) *Democratie dichterbij. De belofte van democratisch professionalisme*. Van Genneep.

Versa Welzijn. (z.d.). *De Collectie Kerkelanden: Elkaars kennis delen en verrijken*. Versa Welzijn. Geraadpleegd op 19 januari 2026, van <https://www.versawelzijn.nl/reisverslag/de-collectie-kerkelanden>.

Visser, E. (2021). *Altijd nieuw gedoe! Buurtmakers vanuit Asset Based Community Development op weg naar nieuwe democratie* (E. Visser, Ed.). Pumbo.NI B.V.

Visser, G. & Brummel, A. (2025). *Het is tijd om te handelen: nieuwe leergangen samenlevingsopbouw*. Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 34(2), 60–68.

Wallerstein, N., Duran, B., Oetzel, J. G., & Minkler, M. (Eds.). (2017/2018). *Community-Based Participatory Research for Health: Advancing Social and Health Equity (3rd ed.)*. Jossey-Bass.

Ward, S. (2019). *How can asset-based community development (ABCD) contribute to community health and wellbeing?* University of Glasgow [PhD thesis].

Ward, S. (2023). *Using theory-based evaluation to understand what works in asset-based community development*. *Community Development Journal*, 58(2), 206-224.

Westoby & Dowling (2013). *Theory and Practice of Dialogical Community Development: International Perspectives*. 1st edition. Chapter 3 (pp. 72-90). London: Routledge.

Willems, E., & De Weger, E. (2024). *Niets is zeker in de volgende pandemie: Communiceren over complexe wetenschap in tijden van crisis*. In *Maatschappelijke meerstemmigheid onder druk. Waarborgen van pluralisme tijdens een gezondheidscrisis* (pp. 1-45). Centrum voor Ethiek en Gezondheid. Hier beschikbaar: [Maatschappelijke meerstemmigheid onder druk. Waarborgen van pluralisme tijdens een gezondheidscrisis | essay | CEG – Centrum voor Ethiek en Gezondheid](#)

Woodward, J., South, J., Coan, S., Bagnall, A., & Rippon, S. (2021). *Asset-based community development: A review of current evidence*.

Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications* (Vol. 6). Thousand Oaks, CA: Sage.

Bijlage 2 Onderzoeksaanpak

Onderzoeksaanpak programma-breed

Buurtscans

De programma’s hebben betrekking op 33 buurten in Nederland. Om een beeld te krijgen van de aard van deze buurten, voerden we voor alle deelnemende buurten een buurtscan uit. De buurtscans hebben drie onderdelen:

1. Kwantitatieve data-analyse openbare data (CBS Kerncijfers buurten en wijken, Leefbaarometer, RIVM-monitor gezondheid en leefstijl, gemeentelijke data indien beschikbaar). We kijken naar kwantitatieve gegevens in de geografie (hoe wordt de buurt afgebakend), demografie (samenstelling van gemeenschap in de buurt), veiligheid (ervaren en feitelijke veiligheid) en sociaaleconomische factoren.
2. Bestuderen van kwalitatieve informatie over de buurt (projectplannen, buurtontwikkelingsplan gemeente). Wat wordt er over de buurt verteld in de projectplannen en in publicaties van de gemeente?
3. Korte telefonische interviews met projectleiders. Wat vertellen projectleiders over de buurt? Hoe zouden zij de buurt omschrijven? Wat zijn de grootste krachten en uitdagingen?

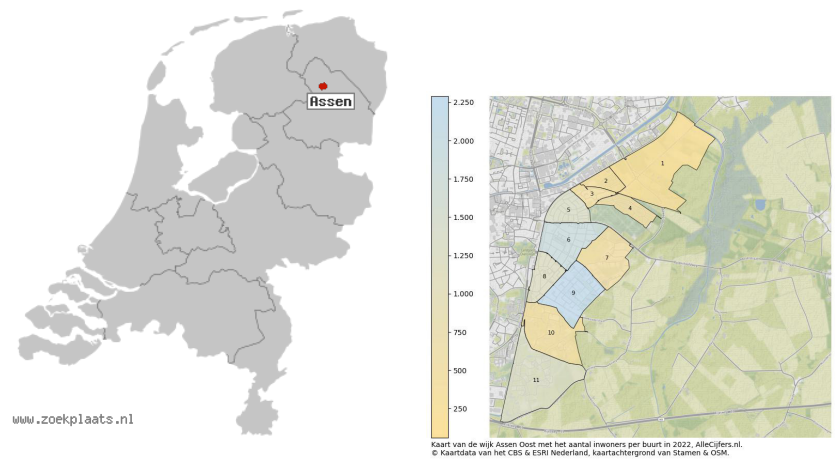
Vragenlijst community builders

Aan de 33 projectleiders (Sterke Buurtverbinders) en community builders (Van Buurten naar Communities) is in de periodes augustus-september 2023, juni-juli 2024 en juni 2025 een vragenlijst voorgelegd om in kaart te brengen hoe hun rol gedurende het traject verandert, hoe de ABCD-thema’s vormkrijgen in hun aanpak, welke omgevingsfactoren een rol spelen en wat ze terugzien van de opbrengsten van hun eigen aanpak. In de laatste vragenlijst was er in het bijzonder aandacht voor de impact van de aanpakken op het niveau van individuele bewoners en buurtverbinders, de impact op sociale verbanden en ten slotte de impact op buurtniveau. Ten slotte is in deze vragenlijst ook stilgestaan bij de duurzaamheid van de aanpakken. De vragenlijst is gedurende het onderzoek aangepast. In de eerste vragenlijst lag het accent meer op de omgevingsfactoren en de verwachte effecten, in de tweede vragenlijst stonden de verschillende thema’s van de aanpak centraal en in de afsluitende vragenlijst gingen de vragen hoofdzakelijk over de gerealiseerde effecten en impact.

Afbeelding 20. Voorbeeld buurtscan Assen-Oost

Buurtscan Assen-Oost, Assen

Buurt in kaart

Bron: www.allecijfers.nl

Het werkgebied van de community builder betreft voorlopig heel Assen Oost, bestaande uit 11 buurten (zie afbeelding). 1 van de 6 buurtverbinders richt zich in ieder geval op de Rode Flat, een flat in Vredenveld-Zuid (nummer 9). Waar de andere buurtverbinders actief zijn, wordt in de loop van het jaar duidelijk.

Bron: www.zoekplaats.nl

Buurt in het kort

Assen Oost is een wijk met 9.370 inwoners, waarin de meeste huizen zijn gebouwd in de jaren 70. Assen Oost is een relatief gemengde wijk. De community builder vertelt: 'Het mooie is dat het heel divers is. Vroeger waren bepaalde gebieden wel echt slechter, die zijn nu grotendeels opgeknapt. Er zijn enerzijds heel grote huizen, 'villawijken', maar er zit ook de tweede, soms derde generatie

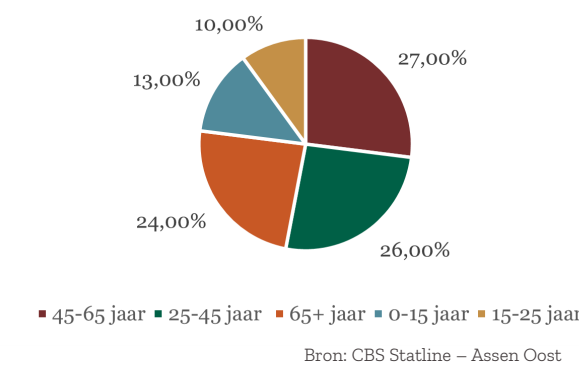
armoedeproblematiek.' De ervaring van de community builder is dat binnen de wijken van Assen de potentie/kracht in de wijk onvoldoende benut wordt. Het lijkt of ondanks de inzet de intrinsieke motivatie bij de wijkbewoners vaak niet geraakt wordt.

Buurt in cijfers

Demografie

Aantal inwoners totaal: 9.370.

Figuur 1 Leeftijdopbouw van de buurtbewoners

Analyse verslagen pas-op-de-plaats-gesprekken

In de ABCD-aanpak worden vaak zogenaamde 'pas op de plaats-gesprekken' georganiseerd. In deze gesprekken reflecteren community builders en bewoners op wat zij zien veranderen in hun buurt. Het zijn reflectieve gesprekken, waar wezenlijke vraagstukken worden besproken zoals:

- Wat vinden bewoners belangrijk aan het initiatief dat ze hebben ondernomen?
- Wat voor veranderingen ervaren bewoners, sinds het initiatief is gestart? Waar maken bewoners zich zorgen over?
- Waar willen bewoners persoonlijk voor gaan en waar willen ze samen voor gaan?
- Hoe houden bewoners zichzelf en elkaar gemotiveerd?
- In hoeverre wordt het organisatievermogen van bewoners versterkt? Nemen zij zelf nieuwe initiatieven?

Vanuit het onderzoek hebben we uiteindelijk 15 verslagen van de pas-op-de-plaats gesprekken ontvangen (zeven van de projectleiders, acht van de community builders). De analyse van deze verslagen geeft verdiepend inzicht in hoe ontwikkelingen in de buurt verlopen en hoe motivaties door de tijd heen veranderen.

Programma-brede validatiesessies

Op 8 december 2025 hebben we de onderzoeksresultaten voorgelegd aan een groot deel van de deelnemende community builders. Het doel van deze validatiesessie was om voorlopige bevindingen, concepten en ontwerpprincipes te toetsen aan de praktijkervaringen van betrokken projectleiders en community builders. Door deze stap konden we nagaan in hoeverre de ontwikkelde inzichten aansluiten bij de realiteit van het werk in buurten. De sessie had daarnaast een belangrijke functie als gezamenlijk reflectiemoment: deelnemers kregen de gelegenheid om hun ervaringen te delen, kritische vragen te stellen en suggesties te doen voor verbetering.

Onderzoeksaanpak voor de focusbuurten

Het buurtbezoek

Het Verwey-Jonker Instituut en de HAN legden elk jaar een locatiebezoek af in de twaalf focusbuurten. In Q4 van 2023 en Q1 van 2024 zijn de onderzoekers op locatiebezoek geweest in de twaalf focusbuurten. Eind 2024 en begin 2025 hebben in alle focusbuurten de tweede ronde buurtbezoeken plaatsgevonden. De aanpak voor de buurtbezoeken is aangepast op basis van de resultaten uit de eerste ronde buurtbezoeken en de behoeften van betrokkenen om uit te wisselen tussen de verschillende perspectieven: bewoners/buurtverbinders, professionals en betrokken projectleider/community builder.

Tijdens de locatiebezoeken spreken de onderzoekers met de projectleider over het project (Sterke Buurtverbinders) en de community builders over de aanpak. Ook spreken de onderzoekers de samenwerkingspartners en de bewoners die betrokken zijn bij de verschillende aanpakken.

Bij het eerste buurtbezoek zijn er per focusbuurt drie groepsgesprekken gevoerd:

- Met de projectleiders en community builders over hoe zij hun rol ervaren en waar zij zich in hun aanpak op gaan richten.
- Met betrokken bewoners over hoe zij de rol van de community builders en buurtverbinders ervaren.
- Met samenwerkingspartners en stakeholders uit de gemeente om de meerwaarde van het project in het lokale aanbod te bespreken.

Tijdens het tweede locatiebezoek is de focus gelegd op de dialoog tussen de betrokken over hoe de aanpak na 1,5-2 jaar vorm krijgt en wat de effecten en meerwaarde van de aanpak zijn voor bewoners, de samenwerking met andere organisaties (tot nu toe). Bij dit gesprek waren de betrokken buurtverbinders en bewoners, samenwerkingspartners en de community builders aanwezig en werden er dialoogtafels georganiseerd om de verschillende perspectieven samen te brengen.

De Wijkwaardenkaart-gesprekken

Om te verkennen wat bewoners verstaan onder een vitale gemeenschap of buurt maken we gebruik van het instrument Wijkwaardenkaart. De Wijkwaardenkaart is ontwikkeld om een collectief verhaal van een buurt, dorp of buurt te construeren op basis van persoonlijke verhalen van bewoners. De Wijkwaardenkaart is gebaseerd op de capability-benadering, een brede welzijnsbenadering met menselijke vrijheid en diversiteit als uitgangspunten en ook bruikbaar voor het sociaal domein (Tirions et al., 2018). In de capability-benadering staan de realistische mogelijkheden van personen om een menswaardig leven te leiden centraal, waarbij gekeken wordt naar de interactie tussen personen en diens omgeving. Ieder persoon vormt zich een eigen beeld van een menswaardig leven, vanuit eigen levensdoelen, capaciteiten en wensen. De Wijkwaardenkaart bevat tien waarden en vier schaalvragen en start vanuit de vraag: wat vind ik waardevol in mijn buurt.

In elke focusbuurt zijn teams van onderzoekers, community-builders, buurtverbinders en actieve bewoners in tweetallen langs de deur bij mensen om in gesprek te gaan over wat voor die bewoner waardevol is in de buurt. Het is een individueel gesprek zodat iedereen de gelegenheid heeft om zijn eigen verhaal te vertellen. Uit ervaring weten we dat door deur-aan-deur te gaan ook mensen aan het woord die niet bereikt worden door professionals of reguliere inspraak-mechanismen. Dit toont het inclusieve karakter van de Wijkwaardenkaart.

De bewoner wordt gevraagd om drie waarden te kiezen en hier een toelichting op te geven. De afnemer heeft de taak om te luisteren en door te vragen en zo min mogelijk te sturen. De regie over het gesprek wordt zoveel mogelijk bij de bewoner gelegd. Die bepaalt waar het gesprek over zal gaan. Dit is niet gemakkelijk, omdat professionals geneigd zijn om het gesprek te sturen of te willen helpen. Het is een ander type gespreksvoering dan ze gewend zijn.

De vormgeving van de waarden en de manier waarop het gesprek gevoerd wordt nodigen uit om hun eigen verhaal te vertellen over de buurt. Er wordt ook stilgestaan bij factoren die steunend en belemmerend zijn bij het naleven (of realiseren) van dat wat mensen waardevol vinden. Dit kunnen individuele factoren (denk bijvoorbeeld aan talenten of beperkingen) zijn, maar ook omgevingsfactoren (denk aan je niet welkom voelen). Deze informatie is belangrijk om de collectieve wijkwaarden te waarborgen en te realiseren.

De uitspraken van bewoners worden genoteerd bij de bijbehorende waarden op de Wijkwaardenkaart en worden gelijk na de gesprekken ingevoerd in een online database. De databronnen worden thematisch gecodeerd en geanalyseerd door de onderzoekers. Hierbij is de data thematisch

gecodeerd op tien buurtwaarden, waarbij per waarde sub-codes zijn ontwikkeld en op belemmerende en bevorderende factoren. Het resultaat van deze analyse is een buurtrapportage die bestaat uit een kort verslag van de meest gekozen waarden en de belemmerende en bevorderende factoren met citaten uit de gesprekken.

Naast het verslag worden de uitkomsten gevisualiseerd door een professionele tekenaar in een praatplaat. Het visualiseren van de meest gekozen thema's biedt een overzicht van de thema's en de eventuele samenhang daartussen. Het biedt daarnaast een laagdrempelig startpunt voor bewoners om met elkaar en belangrijke stakeholders in dialoog te gaan over de buurtwaarden en over sociale verandering in de buurt.

Vooraf was de doelstelling om per buurt 40 bewoners te interviewen. In totaal zijn er 506 Wijkwaardenkaarten afgenomen in de twaalf focusbuurten.

De diepte-interviews

Deze interviews zijn aanvullend aan de buurtbezoeken en het doel is om diepere inzichten op te doen over de impact van de community development-aanpakken op kwetsbare individuen. Het is belangrijk om te evalueren wat de ervaringen zijn van bewoners bekend met, maar niet actief binnen het community building initiatief. Samen met de community builders en buurtverbinders is gekeken welke twee bewoners binnen de focusbuurt betrokken kunnen worden voor een meer 'outsidersperspectief' op de activiteiten en de effecten die de 'aanpak' op de buurt heeft. Met outsidersperspectief wordt bedoeld dat de bewoner geen toegang heeft tot kennis van de organisatie van de community builder waaronder, de input, contacten en activiteiten van community-builders.

Alle diepte-interviews zijn op locatie in de buurt van de respondent afgenomen. Het eerste deel van het gesprek vindt op een locatie plaats die centraal gelegen is ten opzichte van de voor de respondent belangrijke plekken in de buurt. Tijdens dit deel van het gesprek is er ruimte om het onderzoek toe te lichten (*informed consent*) en te horen over de levensloop van de respondent, onder andere in relatie tot de buurt.

In het tweede deel van het gesprek combineren we een walking interview, waarbij samen met de respondent door de buurt wordt gelopen terwijl we interviewvragen stellen, met een photo elicitation-interview. De respondenten beslissen welke betekenisvolle plekken in de buurt worden bezocht en vervolgens ook worden gefotografeerd door de respondent zelf. De respondent behoudt zo ook de regie over het gesprek. We vonden het belangrijk om de vragen open en breed te houden en de respondent hun verhaal te laten vertellen (Gomez, 2020, p. 57). Hierbij is het vooral van belang om goed na te denken over de eerste open vraag die je stelt.

Wanneer het voor de respondent niet mogelijk is om deel te nemen aan de wandeling, organiseren we een (zittend) interview met de gesprekskaarten Waarde van Welzijn worden aangeboden, een gespreksmethodiek die is ontwikkeld door de HAN.

Bij beide varianten voor het diepte-interview zijn er een aantal vragen die aandacht krijgen in het gesprek. Deze zijn gerelateerd aan drie thema's:

- Ervaringen van het leven in de buurt, wat ondersteunend of belemmerend is het nastreven van sociale kwaliteit?
- De rol van de community builder bij ondersteuningsvragen of behoefte op individueel, groeps- als op gebiedsniveau.
- De eigen betrokkenheid of wensen daartoe bij groepen, gebied of gemeenschap.

De Effectenpleinen

Bij het eerste en tweede buurtbezoek was de looptijd van de aanpakken nog relatief kort en waren veel van de effecten nog niet merkbaar geworden. De focus van de laatste onderzoeksstap in de focusbuurten, het Effectenplein, ligt daarom op de ervaren effecten en de relatieve bijdrage van ABCD en Buurtverbinders-aanpakken aan deze effecten en de toewijzing van effecten aan beide aanpakken op basis van contributie (de relatieve bijdrage van een aanpak aan een outcome). Het Effectenplein is ontwikkeld in samenwerking tussen onderzoekers en community builders, om meer inzicht te creëren in de meerwaarde van gemeenschapsontwikkeling.

De methode van Effectenpleinen helpt juist bij het vinden van die effecten, die verborgen zitten in collectieve verhalen, ervaringen en observaties van betrokkenen in de buurt. In een dialoog rondom een tijdlijn maken groepen van vijf tot zeven betrokkenen (bewoners, betrokken samenwerkingspartners en de betreffende community builder en buurtverbinders) het proces inzichtelijk in drie sporen:

1. **Het verhaal van de buurt:** wat gebeurde er in de buurt gedurende het programma?
2. **Aanpak:** wat is er ingezet, door wie en wanneer?
3. **Effecten/impact:** wat is de relatie tussen acties van bewoners en community builders/ buurtverbinders en de ervaren veranderingen? Wat was de rol van betaalde krachten? Zijn er concrete zaken gesignaleerd en/of voorkomen? Welke initiatieven ontstonden er, doordat bewoners zichzelf weten te organiseren?

Internationale literatuurstudie

Voor dit onderzoek is een literatuurstudie uitgevoerd om inzicht te krijgen in de internationale literatuur over de ABCD-benadering en buurtverbinders-aanpakken. Een rapid review is een versnelde vorm van systematisch literatuuronderzoek, waarbij kernprincipes van systematische reviews worden toegepast, maar bepaalde stappen worden vereenvoudigd om binnen een beperkte tijdspanne bruikbare resultaten te genereren (Tricco et al., 2018).

Het doel van dit literatuuronderzoek is was driedelig: het vergelijken van uitkomsten met internationaal onderzoek (1); bouwen aan een inhoudelijk referentiekader voor het onderzoek (2) en kennislacunes opsporen en adresseren (3). Hiervoor zijn vervolgens vijf sub-vragen geformuleerd:

1. Wat zijn de omgevingsfactoren die een rol spelen bij de aanpak van community builders/buurtverbinders voor het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap?
2. Wat zijn werkzame elementen in de aanpakken van community builders/buurtverbinders voor het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap?
3. Wat zijn effecten van aanpakken van community builders/buurtverbinders?
4. Wat zijn de belangrijkste kennislacunes en vraagstellingen die uit de wetenschap naar voren met betrekking tot het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap bij ABCD- en buurtverbinders-aanpakken?
5. In hoeverre geeft het onderzoek 'De Kracht van Samen' antwoord op deze kennislacunes en vraagstellingen?

Zoekstrategie

In periode september 2024 -januari 2025 is gezocht in Google Scholar. Daarnaast zijn handmatige zoekacties uitgevoerd in relevante tijdschriften en via referentielijsten van geselecteerde artikelen. Hierbij is voor sub-vraag 1-2 een zoekstring opgesteld. Voor sub-vraag 3 en 4 is een afwijkende aanpak toegepast (sub-vraag 5 is beantwoord in het literatuurhoofdstuk zelf).

Artikelen werden geïnccludeerd wanneer zij voldeden aan de volgende criteria:

- Gepubliceerd in de periode 2014–2025.
- Empirisch of theoretisch onderzoek naar ABCD of vergelijkbare asset-based benaderingen.
- Empirisch onderzoek afkomstig uit Europa of Noord-Amerika omdat deze contexten het meest lijken op de Nederlandse context (studies uit de Global South zijn niet opgenomen). Beschrijving van contextfactoren, werkzame elementen of effecten; Gepubliceerd in het Engels of Nederlands.

Exclusiecriteria waren:

- Studies die uitsluitend beschrijvend waren zonder empirische of theoretische onderbouwing.
- Publicaties die zich uitsluitend richtten op andere interventies binnen sociaal werk zonder relatie tot ABCD.

Hieronder volgt een overzicht van zoekstrategie per sub-vraag.

Sub-vraag 1: Wat zijn de omgevingsfactoren die een rol spelen bij de aanpak van community builders/buurtverbinders voor het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap?

- Zoekstring "Asset-based community development" AND ("conditional factors" OR "contextual factors") AND "Europe".
- Hits: 174 (2010-2025).

Na het wissen van dubbelingen en toepassen van inclusie- en exclusiecriteria bleven 7 artikelen over. Na het lezen van de abstracts zijn er 7 artikelen opgenomen.

Sub-vraag 2: Wat zijn werkzame elementen in de aanpakken van community builders/buurtverbinders voor het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap?

- Zoekstring ("asset-based community development" OR "ABCD").
 - AND ("inclusion" OR "inclusive" OR "sustainable" OR "durable") .
 - AND ("key components" OR "active ingredients" OR "causal elements" OR "effective components" OR "mechanisms of change").
 - AND ("Europe" OR "UK" OR "United Kingdom" OR "Canada" OR "USA" OR "United States").
- Hits: 386 (2014-2025).

Na het wissen van dubbelingen en toepassen van inclusie- en exclusiecriteria bleven 79 artikelen over. Na het lezen van de abstracts zijn er 23 artikelen opgenomen. Daarbij zijn er op basis van bureau onderzoek en bestuderen van literatuurlijsten 9 aanvullende artikelen opgenomen. Dit leidde tot 32 geïnccludeerde artikelen.

Sub-vraag 3: Wat zijn effecten van aanpakken van community builders/buurtverbinders?

Bij deze kernvraag is omwille van de tijd gekozen voor een afwijkende strategie. Een eerste zoekstring leverde namelijk 39.500 hits op. Hierdoor was het niet mogelijk om een systematische zoekopdracht uit te zetten. Bij de beantwoording van deze vraag is gestart vanuit vier recente reviewartikelen en een Nederlandse sleutelpublicatie:

- Agdal, R., Midtgård, I. H., & Meidell, V. (2019). Can asset-based community development with children and youth enhance the level of participation in health promotion projects? A qualitative meta-synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3778.
- Blickem, C., Dawson, S., Kirk, S., Vassilev, I., Mathieson, A., Harrison, R., Bower, P., & Lamb, J. (2018). *What is asset-based community development and how might it improve the health of people with long-term conditions? A realist synthesis*. Sage Open, 8(3), 2158244018787223.
- Cassetti, V., Powell, K., Barnes, A., & Sanders, T. (2020). *A systematic scoping review of asset-based approaches to promote health in communities: development of a framework*. Global health promotion, 27(3), 15-23.
- Van Pelt, M., Rensen, P., & Spierts, M. (2024). *Wat werkt bij samenlevingsopbouw*. Utrecht: Movisie.
- Woodward, J., South, J., Coan, S., Bagnall, A., & Rippon, S. (2021). *Asset-based community development: A review of current evidence*.

Daarnaast bleken 7 artikelen uit sub-vraag 1,2 en 4 relevant voor sub-vraag 3. Op deze manier zijn 11 artikelen geïncludeerd voor deze deelvraag.

Sub-vraag 4: Wat zijn de belangrijkste kennislacunes en vraagstellingen die uit de wetenschap naar voren met betrekking tot het duurzaam en inclusief ontwikkelen van de gemeenschap bij ABCD- en buurtverbinders-aanpakken?

Voor deze vraag is geen zoekstring uitgezet en voortgebouwd op de reeds gevonden resultaten.

De zoekacties leverden in totaal ongeveer 560 publicaties op. Na het verwijderen van dubbel en het screenen van titels en abstracts bleven 79 artikelen over voor full-text beoordeling. Uiteindelijk zijn 43 artikelen geïncludeerd. Twee onderzoekers schreven op basis van vier sub-vragen een literatuurhoofdstuk met daarin de belangrijkste bevindingen per sub-vraag en vergeleken de uitkomsten uit de literatuur met de onderzoeksresultaten en beantwoorden zo sub-vraag 5.

Overkoepelende analyse van de kwantitatieve en kwalitatieve bronnen

Voor de buurtbezoeken, diepte-interviews en effectenpleinen geldt dat we fieldnotes bijhouden van alle gevoerde gesprekken (Phillippi & Lauderdale, 2018). De groepsgesprekken worden opgenomen.

Hiernaast maken wij op locatie notulen van alle gesprekken. Per gesprek vatten wij deze samen tot een verslag rond de vijftien pagina's per locatiebezoek en rond de acht pagina's per diepte-interview, wat neerkomt op een totaal van ongeveer 800 pagina's aan bronmateriaal. Voor alle databronnen: coderen van bronmateriaal.

Op basis van een vooraf samengestelde, thematische codelijst coderen wij alle interviews. We maken gebruik van een thematische codelijst, gebaseerd op de onderzoeksvragen. Dit houdt in dat wij alle verslagen/rapportages intensief lezen en relevante fragmenten coderen. Hiermee maken wij een schifting van relevante en niet-relevante informatie en leggen hiermee ook de basis voor de thematische analyse. Eventuele opvallende, relevante zaken die niet binnen de thematische codes passen worden in een restcategorie beschreven. Indien gepast worden extra codes toegevoegd.

Vervolgens bestuderen wij per thema alle fragmenten. We trachten patronen te vinden per thema, maar ook uitzonderingen op de regel worden beschreven (Braun & Clarke 2006; 2019). Het verslag hiervan is de thematische analyse die ten grondslag ligt aan de kwalitatieve informatie in de tussenrapportage. De bevindingen uit de analyse van de locatiebezoeken worden in alle hoofdstukken van deze rapportage beschreven. Wanneer we een citaat gebruiken staat dat in de regel voor een patroon. Alleen als we met een citaat een uitzondering op de regel willen aangeven staat erbij dat dit citaat voor één project geldt.

Analyse data-matrix

Voor dit evaluatieonderzoek zijn in de focusbuurten in aanvulling op de vragenlijsten verschillende databronnen verzameld, waaronder de Wijkwaardenkaarten, de twee buurtbezoeken, het Effectenplein en de diepte-interviews. Deze ruwe data zijn eerst geordend en samengebracht in buurtrapportages. Een buurtrapportage is een overzichtsdokument waarin alle relevante dataverzameling over een specifieke focusbuurt wordt gebundeld. Het bevat informatie over de aanpakken, de omgevingsfactoren, de effecten en de informatie over de duurzaamheid van de aanpak. Het doel van deze rapportages is om per buurt een helder beeld te schetsen van context, dynamiek en resultaten, zodat deze informatie toegankelijk is voor analyse en terugkoppeling.

Na het opstellen van de buurtrapportages zijn de kerngegevens vertaald naar een data-matrix in Excel. In deze matrix zijn de belangrijkste variabelen en thema's uit de rapportages systematisch opgenomen, zodat vergelijkingen mogelijk werden tussen de verschillende focusbuurten. Door deze structuur konden patronen en verschillen worden geïdentificeerd, niet alleen tussen de twee programma's, maar ook tussen typen buurten met uiteenlopende kenmerken. De data-matrix fungeerde daarmee als analytisch instrument om inzichten te genereren over werkzame factoren, contextuele invloeden en variaties in impact.

Bijlage 3 Samenwerking met experts en implementatiecommissie

Expertinzet

In het onderzoeksteam was uitgebreide expertise aanwezig op het gebied van gemeenschapsontwikkeling. Tegelijkertijd zijn wij ons ervan bewust dat er zowel landelijk als internationaal veel praktijkkennis en wetenschappelijke kennis aanwezig is buiten het onderzoeksteam. Wij hebben hier gebruik van gemaakt door experts duurzaam te verbinden aan de onderzoeks aanpak en in te schakelen waar nodig. Dit hebben we gedaan met twee in house experts en een internationale expert.

In het projectteam hebben wij een landelijke expert en een internationale expert opgenomen: dr. Lisbeth Verharen (lector Versterken van Sociale Kwaliteit, HAN), zelfstandig onderzoeker dr. Marcel Spierts en dr. Sarah Ward (University of Edinburgh). Deze experts hebben we twee keer per jaar geraadpleegd, om gezamenlijk met hen te reflecteren op wat wij tegenkomen in de praktijk van de projecten. Deze tussentijdse reflectie heeft ons geholpen om ontwikkelingen te verklaren en de juiste vragen te formuleren. Ook hebben wij één van de experts (Marcel Spierts) betrokken bij het meedenken over de analyse voor de eindrapportage. Tot slot hebben alle experts een korte reflectie geschreven die is opgenomen in de eindrapportage.

Implementatiecommissie Oranje Fonds

Gedurende het onderzoek zijn er drie live bijeenkomsten geweest met de door de opdrachtgever ingestelde implementatiecommissie. De implementatiecommissie dacht mee over de aansluiting van het onderzoek bij beleid en de disseminatie. De implementatiecommissie bestond uit:

- Anita Keita, LSA Bewoners
- Petra van Aken, VSBfonds
- Frank Speel, Vereniging van Nederlandse Gemeenten
- Puck Gorrisen, ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid)
- Christian Pouwels & Clara Henkes, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Tamara van Ark (eenmalig), Oranje Fonds
- Willem Stam (in memoriam), Landelijk Platform Buurt- en Wijkgericht Werken

COLOFON

Auteurs:	A.L. Brock, MSc G. Visser, MSc Dr. E.J. de Weger Dr. A. Brummel D.W.M. Burggraaff, MSc Dr. M. Spierts J. van Hout, MSW G.B. Verwaijen, MSc M.J. Verstappen, MSc R. Smits, ervaringsdeskundige	Verwey-Jonker Instituut HAN University of Applied Sciences Verwey-Jonker Instituut HAN University of Applied Sciences Verwey-Jonker Instituut Zelfstandig onderzoeker HAN University of Applied Sciences Verwey-Jonker Instituut Verwey-Jonker Instituut HAN University of Applied Sciences
----------	--	--

Omslag Foto van de wijk Spangen (Rotterdam) door Joshua dos Santos

Layout Emma Heitbrink en Bart de Bruijn

Uitgave Verwey-Jonker Instituut
Giessenplein 59-C
3522 KE Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via de volgende websites:
<http://www.verwey-jonker.nl>
<https://www.han.nl/onderzoek/lectoratenlectoraat-versterken-van-sociale-kwaliteit/>

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, februari 2026

ISBN: 978-94-6409-428-2

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on the condition that the source is mentioned.